

МИСТЕЦТВО

(ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС)

6

УДК 7(075.3)
ББК 85я721
М31

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 07.02.2014 р. № 123)*

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Наукову експертизу здійснював Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
Експерт — *І. В. Горбунова, кандидат мистецтвознавства,
молодший науковий співробітник*

Психологічно-педагогічну експертизу здійснював
Інститут проблем виховання НАПН України
Експерт — *Н. Є. Миропольська, доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник лабораторії естетичного виховання*

Відповідальні за підготовку підручника до видання:
*О. В. Лотоцька, головний спеціаліст департаменту
загальної середньої та дошкільної освіти МОН України;
О. Ф. Золочевська, методист вищої категорії відділу науково-методичного
забезпечення змісту освіти основної і старшої школи
Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ:

— пізнаємо мистецтво

— співаємо пісню

— слухаємо музику

— створюємо композицію

— працюємо разом

— переглядаємо фільм

Масол Л. М.

М 31 Мистецтво (інтегрований курс) : підруч. для 6 кл.
загальноосвіт. навч. закл. / Л. М. Масол. — К. : Видавництво
«СВІТОЧ», 2014. — 208 с. : іл.
ISBN 978-617-7099-05-4.

УДК 7(075.3)
ББК 85я721

© Л. М. Масол, 2014
© Видавництво «СВІТОЧ», 2014

ISBN 978-617-7099-05-4

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика Михайла Вербицького

Слова Павла Чубинського

Урочисто

Ще не вмер-ла Ук - ра - ї - ни і сла-ва, і во - ля,

Ще нам, брат - тя мо - ло - ді - ї, у - сміх-неть-ся до - ля.

Зги - нуть на - ші во - рі-жень-ки, як ро-са на сон - ці.

За - па-ну - єм і ми, брат-тя, у сво-їй сто - рон - ці.

Ду - шуй ті-ло ми по-ло - жим за на-шу сво - бо - ду,

І по-ка - жем, що ми, брат - тя, ко-заць-ко - го ро - ду.

ЗМІСТ

ВСТУП

1. Ці жанри, жанри, жанри...

6	Жанри в образотворчому мистецтві	Жанри в музичному мистецтві	10
---	----------------------------------	-----------------------------	----

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ:

ОБРАЗ ЛЮДИНИ В МИСТЕЦЬКИХ ЖАНРАХ

2–3. Портрет — дзеркало душі

14	Людина очима художника: одинарний портрет	Камерно-вокальні жанри: на крилах пісні	20
24	Автопортрет	Музичні цикли: ти і я — такі різні	28
24	Подвійний портрет		

4–5. Від камерного портрета до камерної музики

32	Парадний і камерний портрети	Камерно-вокальні жанри: чарівні мелодії романсів, серенад	36
38	Груповий портрет	Балад сумних мотиви й рапсодій поривання	42

6. Гімн людині

44	На вершинах Олімпу: портрет у скульптурі	Камерно-вокальні жанри: гімн	48
----	--	------------------------------	----

7–8. Герої міфів і легенд

52	Міфологічний жанр	Античні міфи в оперному жанрі	56
58	Слов'янські божества в міфологічному жанрі	Опера: сюжети народних легенд	60

9. Високе мистецтво духовності

66	Релігійний жанр	Вокально-хорові жанри	72
----	-----------------	-----------------------	----

10–11. Людина в дзеркалі історії

76	Історичний жанр	Вокально-хорові жанри: кантата	78
80	Батальний жанр	Батальні сцени в музиці	82

12–13. Чарівні миттєвості життя

86	Побутовий жанр	Побутове музикування	90
92	Свято щоденного життя	Хай живе оперета!	96

14. ПАНОРАМА МИСТЕЦТВ: ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ ... 100

ТЕМА РОКУ: ЖАНРИ В МИСТЕЦТВІ

РОЗДІЛ ДРУГИЙ: ОБРАЗИ ПРИРОДИ В МИСТЕЦЬКИХ ЖАНРАХ

15–18. Світ тварин у мистецтві

102	Анімалістичний жанр	Програмна і непрограмна музика: п'єси-мініатюри	106
110	Тварини в мистецтві	Камерно-інструментальні жанри: сюїта	114
118	Анімалістичний жанр	Камерно-інструментальні жанри: соната	122
126	Анімалістичний жанр	Камерно-інструментальні жанри: варіації, рондо	130

19–24. Пасторальні настрої

132	Пейзаж: гімн природі	Ноктюрн	136
140	Види пейзажу	Симфонічна музика	144
146	Пейзаж у живописі: композиція	Пастораль у музиці	150
152	Пори року: колорит і настрої	Пори року: концерт	156
160	Неспокій хвиль морських: картина й ескізи	Симфонічні картини й ескізи	164
166	Фантастичний пейзаж	Фантазії безмежної польоти: симфонічна поема	168

25–27. У пошуках гармонії

172	Тихе життя звичайних речей: натюрморт	Музика і театр: увертюра, інтродукція	176
178	Краса і виразність предметів	Музика і театр: опера-балет	182
184	Квіти для мам: декоративний натюрморт	Музика і театр: цей завжди неповторний балет	188

28. Жанри об'єднуються

192	Зустріч жанрів в одній картині	Зустріч жанрів у музичному творі: етюд-картина	196
-----	--------------------------------	--	-----

29. «Україна — дивосвіт»

200	Картини-загадки та картини-ілюзії	Музичні фантазії	204
-----	-----------------------------------	------------------	-----

30. ПАНОРАМА МИСТЕЦТВ: ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ ... 206

ВСТУП

ЦІ ЖАНРИ, ЖАНРИ, ЖАНРИ...

1. ЖАНРИ

В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Жанри образотворчого мистецтва розрізняються передусім за змістом зображуваного. Якщо художник зображує людину — це *портрет*, природу — *пейзаж*, предмети — *натюрморт*.

Головними «дійовими особами» творів *аніمالістичного жанру* є тварини.

Події суспільного життя минулого і сьогодення відображаються в *історичному жанрі*, а сцени повсякденного життя — у *побутовому*.

Розкажіть про тематику художніх творів різних жанрів, поданих на ілюстраціях.

Аполлон Мокрицький.
Портрет дружини

Микола Мазур, Богдан Мазур. Гетьмани

Ілля Рєпін.
Улюблений пес

Фадір Клименко.
Натюрморт із кавуном

Каміль Піссарро. Бульвар Монмартр у Парижі

Фань
Куань.
Пейзаж

Костянтин Трутовський.
Одягають вінок

Іван Фірсов.
Юний художник

Розподіл творів мистецтва на жанри є умовним. Чому? Ви, мабуть, помічали, що інколи в одному творі поєднуються ознаки кількох жанрів. Портрет може бути виконаний на тлі пейзажу, а натюрморт — стати частиною побутової сцени. Проте завжди щось одне є важливішим. Це і визначає жанр художнього твору.

Намалюйте композицію «Спогади про літні канікули». Оберіть образи, які найбільше вразили та запам'ятали. Визначте жанр, який найкраще відповідатиме вашому задуму.

1

2

3

4

Малюнки:

1 — Максима Чалого

(СЗШ № 302 м. Києва);

2 — Андрія Марущака

(Хмельницька СЗШ № 24);

3 — Валентини Дворнік

(СЗШ № 316 м. Києва);

4 — Тетяни Давидюк

(Вацлавпільська гімназія Житомирської області)

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Жанр (від франц. — рід, вид, тип, манера) — рід творів мистецтва, його розподіл за певними художніми особливостями, що виявляються у змісті та формі.

1. Назвіть відомі вам жанри образотворчого мистецтва. За якою ознакою вони розрізняються?

2. Поясніть на прикладах, чому розподіл творів мистецтва на жанри є умовним.

3. Визначте, до яких жанрів належать учнівські композиції, подані на цій сторінці підручника.

4. Поміркуйте: чи існують жанри в мистецтві фотографії? Поясніть свою думку і наведіть приклади.

5. **Творча робота.** Від імені маестро Жанру складіть розповідь про різноманітність жанрів в образотворчому мистецтві.

ЦІ ЖАНРИ, ЖАНРИ, ЖАНРИ...

1. ЖАНРИ В МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ

Щоб краще зрозуміти зміст музичного твору, бажано визначити його жанрову природу. Первинні жанри — пісня і танець — зародилися дуже давно. Вони розрізняються способом виконання — голосом або за допомогою музичних інструментів. Упродовж тривалого розвитку професійної (академічної) музики складніші жанри ввібрали в себе риси первісних. Найпоширеніший поділ жанрів — на *вокальні й інструментальні*. Ці жанрові групи у своїх «сімействах» мають багато різновидів.

Музично-театральні жанри, окрім суто музичних ознак, ввібрали в себе типові риси сценічних мистецтв.

Жанрові кордони завжди умовні. Приміром, опера — вокальний жанр, адже в ній головне — спів, а балет, де панує танцювальний рух, — інструментальний. Проте й опера, і балет належать до групи музично-театральних жанрів.

Артур Річчі.
Урок співів

Рембрандт.
Алегорія музики

Мирослав Скорик. Мелодія (в інструментальному і вокальному виконанні).

Яке виконання — вокальне чи інструментальне — вам подобається більше? Порівняйте їх.

Виконайте «Мелодію» Мирослава Скорика вокалізом. Пригадайте, що означає це слово.

МЕЛОДІЯ

Мистецькі поради

- Намагайтеся співати таким чином, щоб вокальний звук був красивим, ніжним, благородним.
- Під час співу уважно стежте за чистотою й виразністю інтонацій.
- Визначте план розвитку музики, кульмінацію, нюанси динаміки.

Жанри поділяються також за складом виконавців. Вокальні твори для великого складу співаків належать до *хорових жанрів*. Аналогічно музика, яка виконується симфонічним оркестром, є *інструментальною*. Проте *симфонічні* жанри мають свої особливості, тому їх виокремлюють у самостійну групу.

І у вокальній, і в інструментальній музиці є твори, що передбачають невелику кількість виконавців. Їх називають *камерними*.

У давнину, коли ще не було спеціальних приміщень для виконання музики — концертних залів і філармоній, вона виконувалася переважно у приватних будинках шанувальників музичного мистецтва. Збиралися друзі, установлювали підставки для нот — *пюльти*, витягали з чохла і футлярів скрипки, альти, віолончелі, іноді флейти й гобої, хтось сідав за клавесин, і починався домашній концерт. Таке музикування відбувалося в аристократичних салонах або оселях ремісників, тобто невеликих приміщеннях. Звідси й пішла назва — *камерна музика*. Виконувалися пісні та романси, інструментальні п'єси. І хоча із часом камерна музика зазвучала в концертних залах, її стара назва збереглася.

Андреа Сабатіні. Ансамбль

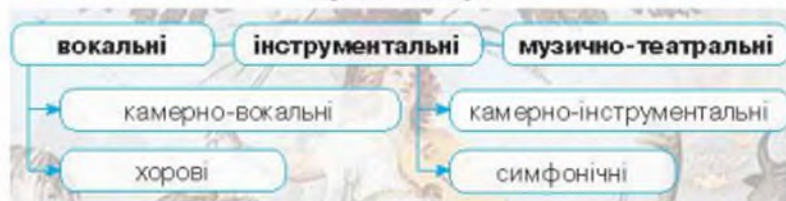
- 1 — Міша Ленн. Музиканти;
 2 — Невідомий художник.
 Ангельський хор;
 3 — Наталя Максимів-Курій.
 Ангельський хор

Роздивіться картини на сторінках 10, 11, 12. Кого на них зображено? На яких інструментах виконується музика? Прокоментуйте назви картин і задум художників.

Поміркуйте, музика яких жанрів може виконуватися на цих ілюстраціях. Порівняйте картини із зображенням ангельських хорів. Що змінилось у трактуванні цього сюжету митцями минулого й сучасності?

Музичні жанри

В історії музичного мистецтва є яскравий приклад, коли спадщина митця охоплює майже всі існуючі в його епоху жанри. Це — багатогранна творчість В.-А. Моцарта, яка включає хорову, симфонічну, камерну, театральну музику. І в кожному з жанрів композитор досягає художньої досконалості.

Пригадайте, які твори В.-А. Моцарта ви слухали. До яких жанрів їх можна віднести? Який із них сподобався найбільше? Чому?

Портрет митця

Вольфганг Амадей МОЦАРТ (1756—1791) — геніальний австрійський композитор. Народився в Зальцбурзі, з раннього дитинства виявив надзвичайну музичну обдарованість. Під керівництвом батька, Леопольда Моцарта, Вольфганг швидко опанував мистецтво гри на клавирі, скрипці, органі, рано почав писати музику. У вісім років хлопчик-вундеркінд виступив із першим концертом, в одинадцять років — написав першу оперу. Під час перебування в Римі чотирнадцятирічного Моцарта було нагороджено Орденом Золотої шпори.

За своє коротке життя Моцарт пережив і триумфи під час концертних гастролей, постановок своїх опер, і болічні поразки внаслідок незрозуміння його музичного новаторства сучасниками. Раптова хвороба і смерть 35-річного Моцарта дали привід для поширення легенд про отруєння композитора.

Життю і творчості Моцарта присвячено мюзикл колективу французьких композиторів, у якому оригінально поєднуються «цитати» з різножанровою класичною спадщиною композитора та сучасна рок-музика. В образі головного героя яскраво втілено ідею свободи творчості митця, адже Моцарт обрав вільне служіння Мистецтву.

Барбара Крафт.
Портрет Моцарта,
виконаний 1819 р.
на основі
прижиттєвих
зображень

Фрагменти творів Вольфганга Амадея Моцарта різних жанрів («Реквієм», симфонія № 40, соната № 11, «Маленька нічна серенада», увертюри та аріїз опер), арія-монолог Сальєрі «Assaysymphonie» («Убивча симфонія») з мюзиклу «Моцарт».

Розкажіть про свої враження від музики. До яких жанрів належать музичні твори Моцарта, фрагменти з яких ви прослухали? Чи вдало, на вашу думку, поєднуються класичні й сучасні інтонації в мюзиклі?

МИСТЕЦЬКА СКАРБЕНИЧКА

Алегорія — образ, у якому зображення має переносне значення.

Камерна музика (від італ. — кімната) — твори, призначені для невеликого складу виконавців — співаків або інструменталістів.

1. Назвіть, які ви знаєте музичні жанри, жанрові групи.
2. Поясніть, як ви розумієте поняття «камерна музика».
3. Визначте, до яких жанрів належать ваші улюблені музичні твори.
4. За бажанням перегляньте кінофільм «Амадей» (режисер — М. Форман) та анімаційний фільм «Казки старого піаніно», присвячений Моцарту. Чому, на вашу думку, доля Моцарта приваблює кіномитців?
5. **Самостійний пошук.** Знайдіть у мережі Інтернет мюзикл «Моцарт», прослухайте його. Спробуйте визначити, коли звучать фрагменти класичної, а коли — рок-музики.

І. ОБРАЗ ЛЮДИНИ В МИСТЕЦЬКИХ ЖАНРАХ

ПОРТРЕТ — ДЗЕРКАЛО ДУШІ

2. ЛЮДИНА ОЧИМА ХУДОЖНИКА: ОДИНАРНИЙ ПОРТРЕТ

Портрет — один із стародавніх жанрів мистецтва. В усі часи люди прагнули залишити свої зображення на папірусі, у камені тощо. Тому сьогодні ми можемо побачити, як виглядали давні мешканці різних країн світу.

Кам'яні голови ольмеків —
давньої цивілізації
Америки

Портрет юнака
в золотому вінку
(Фаюм, Стародавній
Єгипет)

Невідомий китайський
художник.
Воєначальник

Для допитливих: з історії жанру

Портрет як жанр мистецтва живопису і скульптури досяг високого рівня розвитку в Стародавньому Єгипті, Греції та Римі епохи античності.

Зображення людини в образотворчому мистецтві Стародавнього Єгипту виконувалися з дотриманням специфічних *канонів*. Фігуру людини зображали не реалістично, а в поєднанні різних ракурсів. Голова і нижня частина тіла, зокрема ноги, зображувались у профіль, а верхня частина тіла (торс, плечі), а також очі — фронтально. Значущість персонажів передавалася через масштаб: фараонів малювали вищими за простих смертних.

Єгипетський канон зображення фігури людини

Протягом тисячоліть жанр портрета поширювався в живописі, графіці й скульптурі. Зі старовинних і сучасних портретів на нас дивляться люди різних професій, чоловіки й жінки, дорослі й діти. У них автори намагаються не лише передати зовнішній вигляд оригінала, а й розкрити характер портретованого.

Портрет, на якому зображено одну персону, називається *одинарним* (або персональним, індивідуальним). На ньому може бути зображена тільки голова (до плечей), погруддя, це може бути або поясний, або поколінний портрет, зображення у повний зріст. Відповідно до пози людини портрети поділяють на такі типи зображень: *анфас*; *профіль*; із поворотом голови ліворуч або праворуч.

Доменіко Гірляндайо.
Джованна Торнабуоні

Альбрехт Дюрер.
Еразм Роттердамський

Лоренцо Берніні.
Погруддя герцога д'Есте

Віктор Зарецький.
Портрет
Ольги Кравченко

Андрій Котська. Оленка

Що «розповідають» про людину представлені на репродукціях портрети? Якими художніми засобами це досягається? Зверніть увагу на пози, жести зображених людей, на середовище, що їх оточує. Визначте тип зображення (голова, погруддя, у повний зріст, анфас, профіль тощо). Які з портретів належать до мистецтва живопису, графіки, скульптури?

Пригадайте, як образотворче мистецтво пов'язане з літературою, музикою, театром. Наведіть приклади митців, які поєднали у своїй особі різні мистецькі таланти.

Бразом щедро обдарованих натур, які у своїй творчості вийшли за межі одного виду мистецтва, є Тарас Григорович Шевченко. І поезія, і малярство стали улюбленими царинами творчості великого Кобзаря. Для української культури спадщина Шевченка-художника не менш значуща, ніж спадщина Шевченка-поета. Вона охоплює олійні картини й акварелі, графічні малюнки, серед яких визначне місце відведено жанру портрета.

2

3

4

Портрети пензля Тараса Шевченка:

- 1 — Портрет Андрія Івановича Лизогуба (папір, олівець);
2 — Портрет дівчини із собакою (папір, акварель); 3 — Портрет Є. В. Кейкуатової (полотно, олія); 4 — Казахські діти-байгуші (свєлія)

Роздивіться твори Тараса Шевченка, виконані в різних художніх техніках. Зверніть увагу на композицію портретів. Як художник утілює почуття, характери, настрої портретованих?

Портрет митця

*Малярство — це німа поезія,
а поезія — промовисте малярство.*

Леонардо да Вінчі

Тарас Григорович ШЕВЧЕНКО (1814–1861) — видатний український поет, художник, громадський діяч. Народився в селі Моринцях на Черкащині. Рано відчув потяг до малювання. Крейда й вуглинка замінили хлопчику іграшки, адже ними він міг розписувати стіни, столи й лави — зображувати птахів, звірів, людей.

Бажаючи мати власного майстра, поміщик П. Енгельгардт віддав свого талановитого кріпака Тараса Шевченка на навчання в одну з відомих у Петербурзі майстерень В. Ширяєва.

Білими північними ночами Шевченко виходив у знаменитий Літній сад змалювати статуї. Тут відбулася зустріч Тараса з українським художником Іваном Сошенком, який зацікавився долею обдарованого земляка. Сошенко допоміг юнаку своїми порадами, а потім познайомив з художниками Карлом Брюлловим і Олексієм Венеціановим, поетами Василем Жуковським і Євгеном Гребінкою. Спільними зусиллями представників російської та української культури Шевченка було викуплено з кріпацтва. Звільнення надало право Шевченкові вступити до Петербурзької академії мистецтв, де він став учнем К. Брюллова. Навчався юнак успішно, про що свідчать медалі — нагороди за його твори. За видатні успіхи у гравюрі Шевченкові було присвоєно звання академіка.

Шевченко малював природу рідного краю, відображав народний побут, історичні пам'ятки (серія офортів «Живописна Україна»). Навіть під час заслання, у супереч царській забороні, він не припиняв малювати. Упродовж життя митець створив низку живописних і графічних автопортретів. Вони реалістичні: себе художник не намагався прикрашати чи возвеличувати.

Великому Кобзареві встановлено понад тисячу пам'ятників в Україні й понад сто — у 35 країнах світу.

Тарас Шевченко.
Автопортрет

Володимир Небоженко.
Пам'ятник Шевченку-
художнику в Прилуках
(Чернігівська область)

Узагальнюючи свої знання творчості Тараса Шевченка — художника та поета, поясніть думку Леонардо да Вінчі, яка є епіграфом до цієї рубрики.

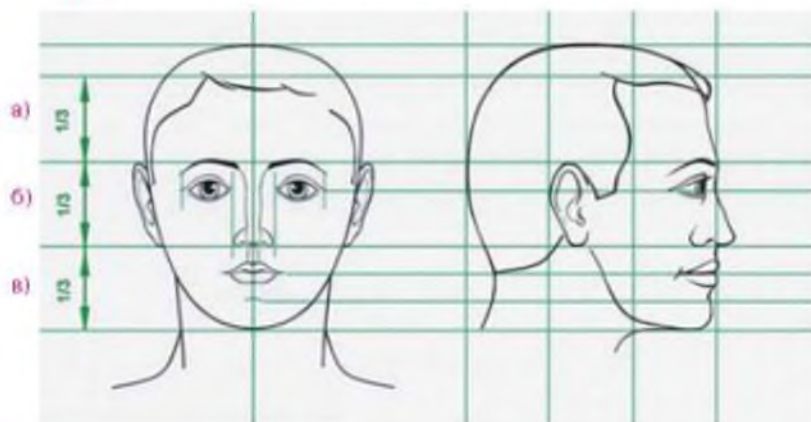
Спираючись на схему побудови голови людини, намалуйте погрудний портрет (на вибір):

- зав'язаного мушкетера або його прекрасної дами;
- українського козака чи козачки (графітний або кольорові олівці).

Мистецькі поради

- Проаналізуйте схему побудови голови людини анфас і в профіль.

2. Для дотримання пропорцій обличчя треба знати деякі загальні правила, а саме:

- голова людини має овальну форму;
- лінія очей розміщена приблизно посередині голови;
- від початку волосся до підборіддя голова поділяється на три рівні частини:
 - а) від початку волосся до лінії брів;
 - б) від лінії брів до основи носа;
 - в) від основи носа до підборіддя;
- відстань між очима дорівнює ширині ока й ширині крил носа;
- куточки рота збігаються із зіницями очей;
- місце і розмір вух визначаються відстанню від брів до основи носа.

3. Використайте виразні можливості лінії і штриха в передачі форми й об'єму обличчя людини. Щоб передати об'єм, необхідно врахувати напрямок і характер штрихів.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Анфас (від франц. — буквально «в обличчя») — зображення людини обличчям до глядача.

Портрет (від франц. — зображати) — зображення людини або групи людей у графіці, живописі, скульптурі, художній фотографії; відповідний жанр образотворчого мистецтва.

Профіль (від франц. — обрис) — вигляд обличчя чи предмета збоку.

КАНО́Н (від грец. — правило, норма):

традиції художнього зображення за певними правилами

поліфонічний музичний твір, у якому всі голоси виконують одну мелодію, вступаючи по черзі

1. У яких видах образотворчого мистецтва поширений портретний жанр?

2. Поясніть, орієнтуючись на ілюстрації, які існують різновиди портретів.

3. Розкажіть про основні пропорції обличчя людини.

4. Поясніть на прикладах різницю портретних зображень анфас і в профіль.

5. **Самостійний пошук.** Дослідіть самостійно тему «Тарас Шевченко — художник-портретист». Підготуйте виставку репродукцій Шевченкових картин.

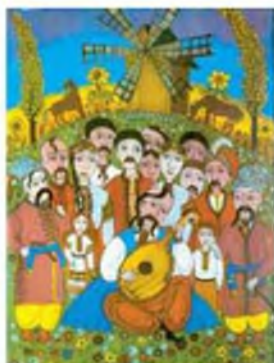
ПОРТРЕТ — ДЗЕРКАЛО ДУШІ

2. КАМЕРНО-ВОКАЛЬНІ ЖАНРИ: НА КРИЛАХ ПІСНІ

Серед камерно-вокальних жанрів найдавнішою є *пісня* — вічний супутник людини. Починаючи з лагідної колискової, пісня супроводжує нас у радості та смутку, під час праці й на дозвіллі, надихає на подвиги. Її музично-поетичні образи здатні відображати емоції, почуття, настрої, мрії, сподівання людини.

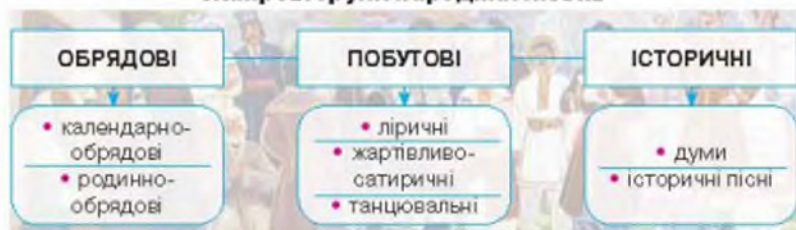
Пісня — душа українського народу, який упродовж віків створював багатожанрову фольклорну спадщину. Неперевершена краса українських народних мелодій утілює такі притаманні українцям риси національного характеру, як емоційність і ліричність. Фольклорні інтонації завжди проникали й у творчість українських композиторів, особливо тих, хто захоплювався обробками народної пісні, як-от: Микола Лисенко, Микола Леонтович.

Загалом поділ пісень на жанри — справа надто суперечлива. Вони розрізняються за тематикою: пісні про матір, рідну мову, героїв, природу, кохання, мандри, свята, школу, дружбу. Відповідно до середовища поширення існують народні, церковні, естрадні пісні, а за регіональною ознакою народні пісні поділяються на подільські, закарпатські, слобожанські та багато інших.

Іван Сколоздра.
Слухають бандуриста

Жанрові групи народних пісень

Пісні можуть співатися соло, ансамблем чи хором, виконуватися з *акомпанементом* і без нього. Інструментальний супровід підсилює виразність пісенної мелодії, «домальовує» образи поезій.

Пригадайте, які народні пісні ви співали в попередні роки на шкільних уроках. Якій тематиці вони присвячувалися? До яких жанрів належали? Назвіть, які ви знаєте календарно-обрядові пісні. Наспівайте кілька з них. Які героїчні події оспівуються в українських історичних піснях і думах?

Твори пісенних жанрів спочатку виконували голосом, але з часом ці наспівні мелодії почали грати на музичних інструментах без співу. Так зародилися інструментальні жанри вокального походження. Зокрема, жанр *пісні без слів* започаткував німецький композитор Фелікс Мендельсон. Інструментальні п'єси з подібними назвами («Пісня», «Народна пісня», «Лірична пісня» тощо) писали Едвард Гріг, Петро Чайковський, Лев Ревуцький, Микола Дремлюга та інші композитори.

Окрім народної пісні, у наш час набули величезної популярності *естрадні пісні*, а також відродилися так звані *бардівські* (або *авторські*).

Естрадні пісні, порівняно з народними, не мають яскраво виражених національних рис, хоча певні особливості існують, приміром, в італійській естраді чи французькому *шансоні*. Українській естрадній пісні притаманна чарівна мелодійна виразність, успадкована від фольклорної традиції.

В авторській пісні пріоритет надається тексту перед музикою, яка не є надто складною і може виконуватися непрофесійними співаками, тобто аматорами. Засновником цього жанрового напрямку в російській культурі був Булат Окуджава, а його лідером — Володимир Висоцький. Оригінальними авторськими піснями цього співака, енергією його голосу під ритмічний супровід гітари захоплювалося не одне покоління.

В українській культурі також поширена самодіяльна творчість бардів, яку ще називають «співаною поезією». Вітчизняні виконавці авторської пісні акомпанують собі на гітарі (Ольга Богомолець), фортепіано (Сергій Шишкін), лірі й кобзі (Едуард Драч).

Диск «Піснотав» — приклад гармонії кількох мистецтв: поезії (вірші Ліни Костенко), музики (співає Ольга Богомолець) та живопису (оформлення Івана Марчука)

Авторська, або бардівська, пісня — жанр, що набув поширення в середині XX ст. в різних країнах як самодіяльна музично-поетична творчість. Найчастіше виконавці цих пісень є авторами і віршів, і музики — звідси назва «авторська». Друга назва походить від старовинних бардів. Творчість цих мандрівних поетів-співаків виникла в Шотландії та Ірландії в далекому минулому й поступово поширилася в Європі. Поетів-співаків, які нерідко були водночас й акторами, називали по-різному: трубадури, трувери, менестрелі, жонглери, шпільмани, мінезингери, скоморохи, кобзарі й лірники.

Основу жанру музики сучасних бардів складали студентські й туристські пісні. Виник навіть типовий герой авторської пісні — романтик, лірик, мрійник, мандрівник. Спочатку ці пісні звучали в компаніях друзів, у домашніх магнітофонних записах. Вони привертали увагу особистісною музично-поетичною інтонацією, чим відрізнялися від пісенних зразків, які поширювалися офіційними каналами радіо і телебачення.

За кордоном співаки-поети з гітарами збирали величезні молодіжні аудиторії. Наприклад, Віктор Хара в Чилі, Піт Сігер і Боб Ділан у США. Їхні «пісні протесту» містили критику суспільства, а прості й емоційні мелодії підхоплювалися слухачами багатолюдних концертів.

У різних країнах регулярно проводяться пісенні конкурси й фестивалі естрадної та авторської пісні. Популярності набув пісенний конкурс Євробачення, спрямований на взаєморозуміння між народами. У ньому є окремий напрям для дітей, що сприяє розвитку юних талантів.

Середньовічні менестрелі

Українські народні пісні (за вибором), Володимир Висоцький «Пісня про друга», Володимир Івасюк «Червона рута», Микола Дремлюга «Лірична пісня».

Охарактеризуйте твори, що прозвучали, їхній інтонаційно-мелодійний і темпово-ритмічний розвиток. Визначте і порівняйте форми творів. Поясніть зв'язок тексту і музики в піснях. Чи відчувається в інструментальній п'єсі М. Дремлюги вплив пісенного фольклору?

Портрет митця

Володимир Михайлович ІВАСЮК (1949—1979) — український композитор і співак, народився в м. Кіцмань Чернівецької області в сім'ї вчителів. Юнаком створив у школі ансамбль «Буковинка», який здобув перемоги на кількох самодіяльних конкурсах. Для шкільного ансамблю Володя написав свої перші пісні (найперша — «Колискова»).

Микола Горда.

Портрет Володимира Івасюка

Під час навчання в Чернівецькому медичному інституті Володимир починає працювати над піснею «Червона рута», яка з тріумфом прозвучала в телепередачі «Камертон доброго настрою» в 1970 р. і про яку був знятий перший український музичний фільм. Пісню «Водограй» визнано «Піснею року» (1973), вона стала лауреатом міжнародного фестивалю естрадної пісні «Сопот» у Польщі. Володимир Івасюк стає студентом підготовчого відділення композиторського факультету Львівської консерваторії і переводиться до Львівського медичного інституту. Окрім пісень, він створює камерно-інструментальні твори, а також «Баладу про мальви», яку виконала молода, але вже відома співачка Софія Ротару. У травні 1979 р. Володимир Івасюк трагічно загинув. Пам'яті легендарного українського митця присвячено Всеукраїнський конкурс молодих виконавців «Червона рута».

Поясніть образи, зображені на портреті Володимира Івасюка.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Акомпане́мент (від *франц.*) — інструментальний супровід до творів вокальних жанрів.

Бард (від *кельтської* — проголошувати, співати) — виконавець пісень, який є автором тексту і музики.

Шансо́н (від *франц.* — пісня) — різновид естрадної пісні.

1. Які пісенні жанри ви знаєте? Наведіть приклади творів.
2. Чим відрізняється народна пісня від пісень, написаних професійними або самодіяльними композиторами?
3. Розкажіть про особливості авторської (бардівської) пісні.
4. **Самостійний пошук.** Поцікавтесь історією дитячого пісенного конкурсу Євробачення, участю в ньому українських виконавців.
5. **Мистецький проект «На крилах пісні».** Оберіть і дослідіть творчість відомих вітчизняних виконавців народної, авторської або естрадної пісні. Підготуйте презентацію зі звучанням пісенних зразків. Обговоріть з однокласниками особливості музики, манеру співу.

3. АУТОПОРТРЕТ. ПОДВІЙНИЙ ПОРТРЕТ

Особливим видом портрета є *автопортрет*. У ньому художник зображує себе, нерідко для цього використовуючи дзеркало (інколи — два). Графічний або живописний автопортрет завжди був популярним серед митців. У цьому своєрідному монологі художник відкриває глядачам щось важливе про себе або ж активно стверджується відповідно до власних ідеалів. Нерідко художник зображує себе за мольбертом, з палітрою та пензлями.

Автопортрети:

- 1 — Леонардо да Вінчі;
- 2 — Федора Кричевського;
- 3 — Якова Гиздовського;
- 4 — Марії Башкірцевої

За кількістю зображених персон, окрім одинарного, розрізняють також *подвійний* портрет. Його не так часто можна побачити в картинних галереях і художніх музеях. Адже досить складно в одній композиції передати зовнішню і внутрішню гармонію різних людей. У такій картині або скульптурі зазвичай художник зображає персонажів, яких поєднують щирі душевні стосунки, наприклад, рідних (сімейний портрет), друзів. З особливою теплотою художники створюють власні зображення з дружиною, дітьми.

Диптих, на відміну від подвійного портрета, передбачає об'єднання в одну композицію двох картин, кожна з яких виконана на окремому полотні, але, як правило, в однаковому форматі (інколи на тлі фрагментів загального пейзажу). Зразком такого жанру є портрети подружжя, написані німецьким художником Лукасом Кранахом Старшим. Собака, що стоїть за герцогом, і болонка біля ніг герцогині символізують подружню вірність. Об'єднуючим моментом є також близькість кольорової гами розкішного одягу зображених знатних персон на однаковому темному тлі.

Визначте, за допомогою яких композиційних прийомів і художніх деталей передається єдність або душевна близькість персонажів на портретах, представлених на сторінках підручника.

1 — Олекса Новаківський. Автопортрет із дружиною;

2 — Антоніс ван Дейк. Портрет Єлизавети та Філадельфії Уортон;

3 — Лукас Кранах Старший. Весільне зображення саксонського герцога Генріха Благочестивого

Світовою вершиною портретного мистецтва вважаються картини й графічні рисунки великого голландця Рембрандта. У численних різноманітних за композицією портретах художник досяг такої психологічної глибини, що вони по праву отримали назву *портретів-біографій*. Одним з головних виражальних засобів рембрандтівського живопису стає світлотінь як спосіб посилення емоційної виразності образів.

Портрет митця

Харменс ван Рейн РЕМБРАНДТ (1606–1669) — голландський художник, спадщина якого належить до однієї з вершин художньої культури людства. Він народився в Лейдені в родині власника млина. Після навчання в Лейденському університеті вирішив присвятити себе мистецтву, брав приватні уроки живопису. За життя здобув славу неперевершеного художника-портретиста, мав численні замовлення. Проте після смерті першої дружини Саскії був оголошений банкрутом. Останні роки провів у злиднях.

Спадщина Рембрандта дуже різноманітна: він писав портрети, натюрморти, пейзажі, картини на історичні, біблійні, міфологічні теми. Тільки автопортретів він залишив близько ста, а малюнків — більше двох тисяч! Рембрандт експериментував із гравюрами, використовував маловідомі тоді техніки, як-от видряпування малюнка сухою голкою. Для реалістичного втілення образів він детально вивчав міміку обличчя, ретельно передавав риси портретованих осіб. Художника називали «поетом страждання співчуття», адже з особливою душевною теплотою він писав портрети простих і знедолених людей.

Який настрій панує в автопортреті Рембрандта із дружиною? Розкажіть про особливості кольорової гами, світлотіні.

Рембрандт. Автопортрет

Рембрандт.
Автопортрет із Саскєю

Виконайте подвійний портрет (аплікація). Орієнтовна тематика: «Вірні друзі», «Я і моя найкраща подруга».

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Автопортрет — портрет художника, виконаний ним самим.

ДІПТИХ (від грец. — подвійний, складений удвоє):

у малярських роботах —
дві картини, об'єднані однією
темою та ідеєю

музичний цикл із двох п'єс

1. Які існують портрети за кількістю зображених осіб?
2. Роздивіться картини, подані в підручнику, та визначте, які композиційні прийоми застосовані в розташуванні персонажів парних портретів.
3. За автопортретами Рембрандта спробуйте відчувати й пояснити характер митця.
4. **Творча робота.** Пофантазуйте й озвучте один із подвійних портретів уявним діалогом персонажів.
5. **Самостійний пошук.** За допомогою додаткових джерел дізнайтеся більше про творчу долю особистостей, автопортрети яких уміщені на сторінці 24. Підготуйте презентацію «Про що розповідає автопортрет».

3. МУЗИЧНІ ЦИКЛИ: ТИ І Я — ТАКІ МИ РІЗНІ

Музичні твори, зокрема вокальні, композитори нерідко об'єднують у *цикли*. Саме спільною ідеєю, яка єднає кілька пісень, хорів чи інструментальних п'єс за певною тематикою або жанром, цикл відрізняється від звичайної збірки творів.

? Які цикли на тему «Пори року» ви знаєте? Хто автор музики?

Одним із найвідоміших зразків вокального циклу є «Прекрасна мірошниця» Франца Шуберта, який складається з 20 творів — епізодів із життя простої людини. Це своєрідний роман у новелах: кожна пісня самостійна, але водночас є частиною загального циклічного розвитку, побудованого за певною драматургією: зав'язка, кульмінація і розв'язка.

У циклі розповідається про юнака, який вирушив у мандри в пошуках щастя («У путь»). Він закохується в доньку місцевого мірошника. Кохання приносить спочатку радісні, а потім і сумні переживання: у нього з'являється суперник («Мисливець»). Про свої почуття герой розповідає струмку — єдиному вірному другові («Мельник і струмок»).

Якоб ван Рейсдал. Млин Вейка біля Дурстеде (фрагмент)

Прекрасним пісням Ф. Шуберта притаманні прості, невибагливі мелодії, які швидко запам'ятовуються. Вони створені в народному дусі, найчастіше мають куплетну форму. Фортепіанний супровід нерідко «малює» картини природи: поряд з головним героєм найважливіше місце в циклі відведено музичному образу струмка, у спілкуванні з яким він знаходить розраду. Музика композитора-лірика чарує своєю щирістю, життєвою правдивістю, виразністю.

? Франц Шуберт. Вокальний цикл «Прекрасна мірошниця»: «У путь», «Мисливець», «Мельник і струмок».

? Які настрої переважають у кожній із пісень? Проаналізуйте зв'язок поетичного тексту і мелодії. Яка роль супроводу в творах?

Портрет митця

Франц Петер ШУБЕРТ (1797–1828) — австрійський композитор, який за коротке життя встиг сказати нове слово в музиці й започаткувати новий напрям — романтизм.

Народився в сім'ї шкільного вчителя неподалік від Відня, у якому провів майже все життя. Хлопчиком співав у придворній капелі, до 12 років уже став автором численних музичних творів. Після завершення курсу в семінарії працював помічником учителя в школі свого батька, давав уроки музики.

Прості й чарівні пісенні мелодії Шуберта були дуже популярні. За 31 рік композитор створив величезну спадщину: понад 600 пісень, декілька симфоній і опер, багато камерно-інструментальних творів. Він пізнав успіх як композитор-пісняр, але почути виконання жодного зі своїх великих творів йому не довелося. Композитор створив новий тип ліричної пісні для голосу і фортепіано з наскрізним розвитком. Партия інструментального супроводу в його піснях завжди має важливе виразне, а часто й музично-зображувальне значення.

Вільгельм
Август Рідер.
Портрет Ф. Шуберта
(фрагмент)

В інструментальному циклі, незважаючи на відсутність поетичних текстів, музика може розвиватися за певним сюжетом.

Пригадайте, яка ідея об'єднує твори в циклах «Картинки з виставки» М. Мусоргського і «Карнавал» Р. Шумана. Музичні портрети яких театральних персонажів є в циклі «Карнавал»?

У «Карнавалі» Роберта Шумана деякі п'єси втілюють образи конкретних людей. У таких своєрідних музичних портретах композитор суто музичними засобами «вимальовує» характерні риси своїх сучасників — митців, які зустрілися на карнавалі. Серед них — витончений поет фортепіано Фредерік Шопен, знаменитий скрипаль-віртуоз Нікколо Паганіні, дружина композитора піаністка Клара Шуман.

Роберт Шуман. «Кларина», «Шопен», «Паганіні» із циклу «Карнавал».

Леон Бакст. Ескіз костюма
Кларіни до балету
«Карнавал»

Ежен Делакруа.

Портрет Фридерика Шопена

Портрет Нікколо Паганіні

Порівняйте музичні і художні портрети композиторів. Якими ви уявили цих двох митців — учасників карнавалу? Хто з них за характером мрійливий, а хто — різкий і поривчастий?

ВЕЛИКИЙ І МАЛИЙ

Слова В. Бичка

Музика Є. Бриліна

1. Жи-ли со-бі су-сі-ди на ву-ли-ці од-ній, два хлоп-ці не-по-си-ди — ве-
ли-кий і ма-лий. Ву-сім бу-ли не-схо-жі су-сі-ди-хлоп-ча-ки. О-
дин по-во-дивсь го-же, а дру-гий нав-па-ки. 2. Ма-лий, у-зяв-ши книж-ку, д-
ду-се-ві чи-та, ве-ли-кий тяг-не кіш-ку із ти-ну за хвос-та. Ма-

1. Жили собі сусіди
на вулиці одній,
два хлопці-непосиди —
великий і малий.

В усім були несхожі
сусіди-хлопчаки.
Один поводивсь гоже,
а другий навпаки.

2. Малий, узявши книжку,
дідусеві чита,
великий тягне кішку
із тину за хвоста.

Малий дає дорогу
малятам з дитсадка,
великий із-за рогу
ім тиче кулака.

3. Жили собі сусіди
на вулиці одній,
два хлопці-непосиди —
великий і малий.

Тож, певно, по заслузі
дісталось хлопчикам:
в малого всюди друзі,
великий ходить сам.

Як відрізняються музичні образи двох хлопчиків — героїв пісні? Виконайте пісню «в ролях».

Отже, ви переконалися, що музика, як і живопис, але своїми особливими — інтонаційними засобами, може створювати портрети людей, утілювати особливості характерів.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Цикл (від лат. — коло) — поєднання музичних творів за жанром, тематикою.

1. Чим відрізняється музичний цикл від збірки пісень чи п'єс?
2. Наведіть приклади вокальних та інструментальних циклів.
3. **Самостійний пошук.** Прослухай те все музичний цикл, який вас зацікавив, користуючись Інтернетом; визначте, що саме об'єднує ці твори.
4. Поміркуйте, чим відрізняються образи людини на живописних і графічних портретах від музичних портретів.
5. **Творче завдання.** Створіть вокальний цикл, об'єднавши відомі пісні тематично або за певним сюжетом. *Орієнтовні теми:* «Музичні портрети героїв мультфільмів», «Від свята і до свята — пісень у нас багато!».

ВІД КАМЕРНОГО ПОРТРЕТА ДО КАМЕРНОЇ МУЗИКИ

4. ПАРАДНИЙ І КАМЕРНИЙ ПОРТРЕТИ

За характером зображення в усіх видах образотворчого мистецтва виділяють дві основні групи портретів: *парадні* та *камерні*.

? Які портрети знатних осіб — королів чи принцес, полководців чи гетьманів — вам доводилося бачити у книжках, картинних галереях чи художніх музеях? Чим ці зображення відрізнялися від камерних портретів?

Карл Брюллов.
Портрет графині
Юлії Павлівни Самойлової,
яка залишає бал
разом із прийомною дочкою

Призначення парадного портрета — прославляти особу, її бойові подвиги, засвідчити знатність походження, високе соціальне становище, достаток. Як правило, це — монархи, знатні вельможі, видатні особистості, полководці. Тому ці портрети урочисті, святкові, помпезні, статичні. Вони зазвичай показують людину на повний зріст (стоячи, сидячи або верхи на коні), нерідко в інтер'єрі чи на тлі мальовничого краєвиду, архітектурних споруд. У парадному портреті ми бачимо чоловіків, жінок і навіть дітей у підкреслено театральних позах і з досить пишним антуражем (колони, драпірування, святковий одяг, регалії, коштовності тощо). Тобто важливу роль у парадних портретах відіграють майстерно виконані деталі. Проте навіть на таких офіційних портретах, де основним була персона, великі художники схоплювали важливі риси характеру людини.

Коли метою митця є насамперед відтворення внутрішнього світу людини, він звертається до жанру камерного портрета. Адже саме в ньому більше можливостей приділити увагу емоційному стану та настрою людини, її душевним поривам, почуттям.

Найбільше можливостей для створення камерного образу людини, відображення її зовнішності й характеру надає живопис. Для живописного камерного портрета (найчастіше погрудного) художник добирає потрібний колорит. Щоб не відволікати увагу глядача від головного — обличчя людини, та краще виявити її особистість, тло картини часто залишають нейтральним. Для підкреслення професійних інтересів, захоплень людини додають деталі інтер'єру.

За ілюстраціями визначте характерні ознаки парадних і камерних портретів.

1 — Невідомий художник XVII ст.
Парадний портрет Богдана Хмельницького;

2 — Олександр Мурашко.
Дівчина з таксою;

3 — Володимир Боровиковський.
Портрет М. І. Лопухіної;

4 — Дієго Веласкес. Кінний портрет
Бальтазара Карлоса

Цілу галерею портретів своїх сучасників створив Володимир Боровиковський. У камерних портретах він намагався втілити ідеал жіночої краси, одухотвореність і поетичність натури, здатної на глибокі переживання. У величних парадних портретах відомих діячів художник передає їхні характери.

Володимир Лукич БОРОВИКОВСЬКИЙ (1757—1825) — український і російський живописець, портретист, іконописець. Народився в місті Миргороді на Полтавщині. Навчався малювати спочатку в батька, майстра-іконописця. Удосконалював свою майстерність у Петербурзі під керівництвом австрійського живописця І. Б. Лампі. Користувався професійними порадами земляка — художника-портретиста Д. Г. Левицького. Був удостоєний звання академіка. Жив самотньо, віддаючи перевагу творчості, а не світському життю. В останні роки заснував приватну художню школу.

Іван Бугаєвський-Благодатний.
Портрет Володимира
Боровиковського

«Фігура людини — найдосконаліше творіння Всесвіту», — говорив видатний митець Леонардо да Вінчі. Проте люди, маючи спільну будову, дуже різняться пропорційними особливостями, індивідуальними й віковими якостями тощо. Складність у зображенні фігури портретованого полягає ще й у тому, що кожна людина може здійснювати велику кількість різноманітних рухів і поз.

Дотримуючись пропорцій фігури людини та використовуючи прості геометричні фігури (кола, прямокутники, трапеції), виконайте аплікацію за мотивами вокального циклу Ф. Шуберта «Прекрасна мірошниця».

Мистецькі поради

1. Варто пам'ятати, що пропорції фігури людей різного віку не однакові. Довжина голови підлітка 10–12 років укладається в постаті 6 разів, а довжина голови дорослої людини становить $1/7$ (а у високих — $1/8$) її зросту.

2. Основні пропорційні співвідношення окремих частин фігури майже однакові для всіх людей:

- довжина тулуба разом із головою дорівнює довжині ніг;
- довжина ступні людини приблизно дорівнює висоті голови;
- лікоть перебуває на рівні талії, він умовно є серединою руки, а коліно — серединою ноги;
- відстань між простягнутими в різні боки руками приблизно дорівнює висоті постаті людини.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Камерний портрет — різновид жанру портрета, який відтворює внутрішній світ людини, її настрої, почуття.

Парадний портрет — різновид жанру портрета, який створюють із представницькою метою або для звеличування зображеної особи.

1. Порівняйте на конкретних прикладах особливості зображення людини в камерному і парадному портреті.
2. Поцікавтеся, які портрети переважають у вашому родинному фотоальбомі — камерні чи парадні.
3. **Творче завдання.** Поміркуйте, які музичні жанри споріднені за настроєм з камерними й парадними портретами. Доберіть музичні твори, які можна використати як тло для глибшого сприймання портретів, розміщених на с. 32–33 підручника.
4. Які основні пропорції фігури людини? Поміркуйте, для чого художнику потрібно вивчати і знати пропорції фігури людини.
5. **Самостійний пошук.** Дослідіть пропорції фігури людини, спостерігаючи за особливостями представників своєї родини (дітей, дорослих).

ВІД КАМЕРНОГО ПОРТРЕТА ДО КАМЕРНОЇ МУЗИКИ

4. КАМЕРНО-ВОКАЛЬНІ ЖАНРИ: ЧАРІВНІ МЕЛОДІЇ РОМАНСІВ, СЕРЕНАД

Відповідно до літературного змісту вокальні твори можуть бути *ліричними*, тобто розкривати почуття й переживання героїв, *комічними*, у сюжетах яких когось або щось висміюють, *епічними*, основою яких є оповіді про події минулого, і нарешті, — *драматичними*, що розкривають певний конфлікт.

Одним із поширених жанрів музичної лірики є *романс* — твір для голосу з інструментом. Романс дуже подібний до пісні, але, на відміну від неї, його не співають хором і не виконують без інструментального супроводу. Романсові мелодії бувають не тільки наспівного характеру, але й декламаційного. Романс став улюбленим жанром багатьох композиторів, тому що в ньому можна відобразити внутрішній світ людини в усьому його розмаїтті, втілити широку палітру людських емоцій, глибоких почуттів.

Існують жанрові різновиди романсу — *серенада*, *баркарола*, *елегія*. Ці жанри з вокальної музики перейшли в інструментальну: виникли п'єси для фортепіано, скрипки, гітари тощо.

Для допитливих: з історії жанру

Жанр *романсу* розвинувся з пісні, яку виконували народною («романською») мовою на противагу поширеним у ті часи релігійним гімнам, що їх співали латиною. Термін «романс» виник в Іспанії понад шість століть тому (у XV ст.). Згодом романси, якими стали називати пісні про кохання, поширилися різними країнами Європи.

Серенада зародилася під синім небом сонячних країн Італії та Іспанії. Вечорами їх наспівували під вікнами красунь, акомпануючи на гітарі чи мандоліні.

Антуан Ватто. Серенада

Подібно до романсу, вони втілюють переважно ліричні образи. Закоханий лицар сам складав вірші, у яких оспівував даму серця. Згодом серенадами стали називати оркестрові сюїти, котрі виконувалися просто неба. Найвідоміші твори цього жанру — вокальна серенада Ф. Шуберта, струнні серенади В.-А. Моцарта, П. Чайковського. Часи лицарів минули, а серенади продовжують зачаровувати своїми ніжними мелодіями.

Що може бути романтичнішим за подорож у гондолі під музику баркароли? Цей вокальний жанр народився в італійському місті Венеції, де вулицями їздять не в автомобілях, а пересуваються на гондолах. Мелодії баркарол плавні, наспівні, їх своєрідний ритм ніби передає рівномірне погойдування човна на хвилях.

Елегія виникла як жанр ліричної поезії в Давній Греції. Згодом жанр став музичним втіленням вірша елегійного змісту в романсовій ліриці. Камерно-інструментальним елегіям притаманні задумливі, сумні настрої.

Михайло Глінка. Романс «Не щебечи, соловейку».

Яків Степовий. Серенада або Франц Шуберт. Серенада.

Жуль Массне. Елегія або Євген Станкович. Елегія.

Охарактеризуйте музику кожного твору, порівняйте їх. Доберіть відповідні слова-характеристики почуттів, утілених у різних жанрах.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Баркаро́ла (від італ. — човен) — поширена у Венеції наспівна пісня або інструментальна п'єса з характерним ритмічним малюнком, який створює відчуття колисання на воді.

Еле́гія (від грец. — жалоба, журба) — жанр камерної вокальної та інструментальної музики задумливого характеру з мотивами смутку.

Ромáнс (ісп. від лат. — романською) — музично-поетичний твір ліричного змісту для голосу з інструментальним супроводом.

Серена́да (від франц., ісп., італ. — вечір) — вечірня віншувальна пісня, яка виконується просто неба.

1. Які камерно-вокальні жанри ви знаєте?
2. Назвіть жанрові особливості романсу, серенади, баркароли, елегії.
3. Поміркуйте, чи можна створити «весняну» або «святкову елегію». У яких жанрах живопису можна краще втілити елегійні настрої?
4. Пригадайте «Баркаролу» П. Чайковського із циклу «Пори року», охарактеризуйте її мелодію, ритм. Чи можна авторську назву п'єси «Червень» замінити на «Грудень» чи «Лютий»? Чому? Аргументуйте відповідь.
5. **Творче завдання.** Наспівайте зімпровізовану мелодію на слова Грицька Бойка і придумайте такий ритмічний супровід, щоб створювалося враження погойдування на хвилях, як у баркаролах:

Пливе, пливе річкою зовсім новий
Саморобний човник мій паперовий,
Я очей із човника не спускаю,
Я їду по берегу і співаю:
— Пливи, пливи, човнику, за водою,
Подружися з хвилею голубою.

Амвросій Ждаха. Із серії листівок, присвячених українським народним пісням і романсам

5. ГРУПОВИЙ ПОРТРЕТ

Якщо на картині зображено більш як дві особи, то її можна віднести до жанру *групового* портрета. Персонажів таких картин об'єднують родинні стосунки, спільна професійна діяльність або дозвілля, історична подія тощо. При розташуванні фігур людей на груповому портреті, зокрема, при виборі їхніх поз, важливо дотримуватися *гармонії* в композиції.

Малюючи груповий портрет, живописці часто зображували серед інших персонажів себе, як, наприклад: Антоніс ван Дейк, Дієго Веласкес.

Антоніс ван Дейк.
Сімейний портрет

Дієго Веласкес. Меніни

Розкажіть про те, що відбувається на картині. Роздивіться уважно всіх персонажів на передньому і дальньому планах, знайдіть зображення художника. Кого, на вашу думку, він малює? Подумайте, яка роль дзеркала на картині.

Анрі Матісс.
Сімейний портрет

У «Сімейному портреті» Анрі Матісса, що нагадує скоріш побутову сцену, художник намалював дружину Амелі за вишиванням, дочку Маргеріт із книжкою та синів П'єра і Жана, які грають у шахи. І фігури, й обстановка кімнати представлені лаконічно, площинно, спрощено. Відомий майстер колориту домагається виразності твору завдяки сміливому поєднанню кольорів, які випромінюють особливу енергію. У зображенні спокійної «оази щастя» митець вірний своєму принципу: мистецтво повинно приносити людям радість.

? Який настрій передає А. Матісс за допомогою насиченості кольорів?

Цікавим зразком групового портрета в мистецтві скульптури є пам'ятник «Тисячоліття Русі» в Новгороді, виконаний скульптором Михайлом Микешиним та ін., що його називають симфонією з бронзи. На нижньому горельєфі — портрети представників російської культури, з-поміж яких є українці: просвітителі князь Острозький, письменник Микола Гоголь і композитор Дмитро Бортнянський.

? Проаналізуйте композицію групового портрета у скульптурі. Які варіанти розташування портретованих використовують митці?

Горельєф «Письменники і художники» на пам'ятнику «Тисячоліття Русі»

Реалістичний тип групового портрета започаткував Франс Халс. У своїх портретах стрільців художник зобразив сильних, енергійних людей, які брали активну участь у визвольній боротьбі проти іспанських завоювальників і святкують перемогу. Урівноваженість композиції досягнуто вільним розташуванням фігур у різних позах, об'єднаних хвилею руху, що надає полотну динамічності.

Франс Халс. Груповий портрет стрільців гільдії Св. Адріана

Портрет митця

Франс ХАЛС (бл. 1580–1666) — голландський художник, основоположник голландського реалістичного портрета. Халс народився в Антверпені в родині ткача, потім переїхав у Харлем, де і прожив усе життя. Він був людиною веселої вдачі, добрим товаришем, здобув популярність як портретист. Портрети живописця — найрізноманітніші за темами й образами. Він зображував дворян, бюргерів, військових, проповідників, ремісників, бродячих музикантів. Усі вони показані без прикрас у невимушених позах, з ніби миттєво схопленими жестами, мімікою, посмішками.

У старості художника спіткали злидні й самотність. Його портрети втратили колишню життєрадісність, їхній колорит став темнішим.

Франс Халс.
Автопортрет

Колективна робота (у групах). Зліпите груповий портрет (пластилін, глина). Орієнтовні теми: «Гуцули-трембітарі», «Рок-гурт», «Тріо».

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

ГАРМОНІЯ

(від грец. — співзвуччя, впорядкованість) — єдність частин і цілого в художньому творі:

поєднання засобів виразності, які органічно доповнюють один одного

один із головних елементів музичної мови

Композиція (від лат. — складання, упорядкування) — взаємозв'язок та узгодженість усіх елементів художнього твору.

1. Що нового ви дізналися про груповий портрет? Який із них вас найбільше зацікавив? Розкажіть про його жанрові особливості.
2. Яке значення композиції у груповому портреті? Поясніть на прикладах.
3. Поцікавтеся, чи є у вашому рідному краї пам'ятники або меморіальні дошки відомим митцям. Розкажіть про них однокласникам.
4. **Колективна робота** (у групах). Створіть «живі сценки» за сюжетами представлених у підручнику групових портретів (за вибором).
5. **Творче завдання.** Створіть фотоколаж із світлин однокласників, продумайте різні варіанти композиції.

5. БАЛАД СУМНИХ МОТИВИ Й РАПСОДІЙ ПОРІВНЯННЯ

На відміну від переважно ліричних вокальних жанрів, таких як романс, елегія, баркарола, серенада, що мають наспівні мелодії, жанри *рапсодії* та *балади* найчастіше передають драматичні події в житті людини, епічні картини з життя народу. Саме тому вони потребують більше розгорнутих і вільних музичних форм, складнішого музично-інтонаційного розвитку основних мотивів і тем.

Для допитливих: з історії жанру

Балади спочатку танцювали під хоровий спів. Згодом поети починають писати вірші, називаючи їх баладами. Під впливом цих поетичних творів композитори створюють вокальні й інструментальні балади героїчного, інколи навіть трагічного характеру, нерідко з елементами фантастики.

Жанр *рапсодії* зародився у Стародавній Греції з декламації рапсода, що супроводжував свій спів інструментальним награванням.

Поширення рапсодії як самостійного інструментального жанру пов'язане з творчістю Ференца Ліста.

Володимир Івасюк. «Балада про мальви» у виконанні автора або Софії Ротару.

Ференц Ліст. Угорська рапсодія № 6 для фортепіано.

Порівняйте два варіанти виконання вокальної балади. Яка роль темпоритмічного розвитку в авторській трактовці музичного образу матері? Чи посилюють драматизм балади епізоди-вокалізи співачки?

Як фортепіанними засобами імітується декламаційний спів і віртуозні награвання на цимбалах угорського рапсода у творі Ф. Ліста?

Йозеф Данхаузер.
Музичний вечір
(за роялем —
Ференц Ліст;
зліва направо:
стоять — Віктор Гюго,
Нікколо Паганіні,
Джакомо Россіні;
сидять —
Александр Дюма,
Жорж Санд,
Марі д'Агу)

Отже, інструментальні твори вокального походження, виникнення яких пов'язане з літературними жанрами-попередниками, мають важливу спільну властивість: вони здатні глибоко передавати різні емоційні стани і настрої людини. З огляду на це їх можна порівняти з творами живопису. Ліричні пісні, романси, елегії мають дещо спільне з камерним портретом або пейзажем, а віртуозні декламаційні рапсодії й балади — з парадним портретом.

Портрет митця

Ференц ЛІСТ (1811—1886) — угорський композитор, піаніст, педагог, диригент. Батько рано почав учити сина музики, співу. У вісім років хлопчик уперше виступив у публічному концерті. Юний музикант викликав сенсацію в багатьох європейських містах, де він гастролював.

Віртуозною грою видатного піаніста захоплювалися й у містах України (Києві, Чернівцях, Житомирі, Львові, Одесі, Миколаєві тощо). Під час гастролей у Києві в лютому 1847 р. композитор познайомився з Кароліною Вітгенштейн, близька дружба з якою тривала протягом усього подальшого життя. Перебуваючи в її маєтку на Поділлі, Ф. Ліст написав п'єси для фортепіано «Українська балада» і «Думка». У цих творах він використав теми українських народних пісень «Ой, не ходи, Грицю» та «Віють вітри, віють буйні».

Анрі Леман.
Портрет Ф. Ліста
(фрагмент)

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Балада (від італ. — танцювати) — жанр вокальної або інструментальної музики, лірико-епічний твір, зміст якого навіяний давніми легендами, часто насичений фантастичними образами.

Рапсодія (від грец. — епічна пісня, декламація) — жанр вокальної та інструментальної музики драматичного характеру з розгорнутою формою і вільним розвитком.

1. Коротко охарактеризуйте музичні жанри рапсодії та балади.
2. Поміркуйте, де виконуються камерно-вокальні твори в повсякденні. Чи актуальні вони сьогодні? Доведіть свою думку.
3. Визначте, який із камерних жанрів відповідає сумному настрою, який — лірико-мрійливому, а який — натхненно-енергійному.
4. У вільний час поцікавтеся, герої яких мультфільмів, кінофільмів співають романси, серенади та інші камерно-вокальні твори.
5. **Творче завдання.** Створіть мистецьку жанрово-тематичну колекцію «Осінні мотиви». Доберіть до неї свої улюблені поетичні, музичні і живописні твори.

ГІМН ЛЮДИНИ

6. НА ВЕРШИНАХ ОЛІМПУ: ПОРТРЕТ У СКУЛЬПТУРІ

Скульптура — один із найдавніших видів образотворчого мистецтва. Різні форми круглої скульптури та рельєфів існували в усіх народів світу з давніх часів. Як правило, об'єктом зображення творів скульптури є людина, її зовнішній і внутрішній світ.

Портрет є найбільш розвиненим жанром станкової і монументальної скульптури. За композицією станкова скульптура поділяється на такі види: голова, бюст (погруддя), поясний портрет, фігура на повний зріст, скульптурна група. Зазвичай розміри станкових зображень наближені до натуральної величини.

До монументальної скульптури належать однофігурні й багатофігурні композиції, кінні пам'ятники, монументи, рельєфи й ансамблі на спомин видатних людей. Вони розраховані на сприйняття з великих відстаней, тому встановлюються на відкритих просторах, виконуються з довговічних матеріалів (граніт, бронза, мідь, сталь).

Бюст Сократа, ймовірно, робота Лісіппа

Рене-Антуан Уасс. Мінереа навчає мистецтву скульптури

Венера Мілоська
(фрагмент)

Кінна статуя
давніоримського
імператора
Марка Аврелія

Справжній гімн Людині створили скульптори в період античності, усвідомлюючи, що вона — найвище творіння природи. Грецькі скульптори — Мирон, Фідій, Поліклет, Скопас, Пракситель, Лісіпп та ін. — створювали неперевершені за красою й досконалістю статуї богів і героїв, атлетів і воїнів. Митці прагнули зображувати людину не лише красивою, а й духовно багатою, гідною, тобто — гармонійно прекрасною. Вони прикрашали рельєфами стіни архітектурних споруд і постаментів, використовували зображення людини на монетах. У містах скульптури розташовувалися всюди: у храмах, на майданах, на березі моря, у школах для хлопчиків. Говорили, наприклад, що в Афінах було більше статуй, ніж живих людей!

У давньогрецькій скульптурі вірність дійсності й життєва виразність форм поєднуються з ідеальною узагальненістю образу.

Римські митці успадкували традиції греків, але, на відміну від них, створювали портрети реальних осіб.

Час знищив багато шедеврів тієї славетної доби, але навіть те, що збереглося, вражає своєю досконалістю. Велич і неземна краса, монументальність і камерність, ідеальні пропорції тіла та тепло мармуру, сяйво золота і бронзи — усі ці характеристики

належать скульптурі далекої античної епохи. Вона стала для багатьох наступних поколінь митців взірцем, канонем для наслідування.

Основою античного мистецтва була міфологія. У стародавніх грецьких міфах богів утілювали в прекрасних людських образах, наділяли людськими пристрастями й мріями, якими живе світ.

Пригадайте міфи Давньої Греції про мистецтво і митців. Які з героїв міфів справили найбільше враження? Чому?

1 — Мирон. Дискобол;
2 — Лаокоон та його сини (статуя перед фасадом
Одеського археологічного музею);
3 — Ніка Самофракійська

Дискобол давньогрецького скульптора Мирона — перша класична скульптура, що зображує людину в русі. Переможець змагань із метання диска зображений у складному повороті в момент розмаху перед киданням. Скульптура стала символом сучасного олімпійського руху, що підкреслює зв'язок із традиціями античного спорту.

Груповий портрет «Лаокоон та його сини» — скульптурна група Гагсандроса та Атанадороса з Родоса. Це відоме зображення боротьби людини зі зміями. Оригінал був зроблений у бронзі, а копія, що збереглася, — у мармурі.

Одна з найвідоміших античних статуй Ніка Самофракійська — богиня перемоги — представлена в нестримному русі вперед. Її одяг ніби розвивається від вітру, а гордий помах орлиних крил викликає почуття радісної та урочистої перемоги.

Визначте статичні чи динамічні зображення людини в поданих зразках скульптур.

Здійсніть віртуальну екскурсію та ознайомтесь із зразками античної скульптури, представленої в мережі Інтернет. Зверніть увагу на можливий музичний супровід відеоряду. За потреби доберіть музику самостійно.

Зліпіть постать спортсмена за власним вибором: стрімкого ковзаняра або тендітну фігуристку (*пластилін*).

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Бюст — вид круглої скульптури; голова до плечей і погрудне зображення людини.

Статуя — вид круглої скульптури, що зображує людську постать на повний зріст.

1. Назвіть види портретних зображень людини у скульптурі.
2. Якою була скульптура у Стародавній Греції та Римі?
3. Чому вважається, що мистецтво античності, зокрема скульптури, створило своєрідний «гімн Людині»? Відповідь аргументуйте.
4. **Творче завдання.** За бажанням у вільний час зробіть серію піктограм олімпійських видів спорту, зображуючи спортсменів у русі.
5. **Мистецький проект «Піфійські ігри».** Дослідіть історію змагань, з'ясуйте, які мистецькі номінації вони включають.

ГІМН ЛЮДИНИ

6. КАМЕРНО-ВОКАЛЬНІ ЖАНРИ: ГІМН

У розгалуженій сфері камерно-вокальних жанрів особливе місце належить *гімну* — пісні урочистого характеру. Гімни бувають державні, національні, релігійні, революційні, військові, спортивні тощо. У них прославляються героїзм і шляхетність людей, звеличуються певні історичні події, виражаються патріотичні ідеї, які викликають піднесені почуття. Гімн (разом із прапором і гербом) є офіційним символом будь-якої держави, відображає духовність нації. У всьому світі державні гімни співають урочисто, стоячи.

Які гімни вам відомі? Яка пісня стала Державним Гімном України? Поцікавтеся, які виконавські інтерпретації Державного Гімну набули поширення.

Для допитливих: з історії жанру

Тексти гімнів, які передають уявлення про вірування й обряди стародавніх єгиптян, збереглися на стінах гробниць фараонів.

Гімн як жанр релігійної християнської творчості, який можна і сьогодні почути в храмах, будується за певними канонами — правилами, що формуються під впливом місцевих традицій.

Найстарішим національним гімном є данський (виник у другій половині XVI ст.). Текст японського національного гімну старіший, але музики для нього тривалий час не існувало. Більшість національних гімнів — урочисті, маршові, із звучанням фанфар, але, приміром, країни Латинської Америки тягнуть більше до оперних форм, а Сходу — до інструментальних композицій.

Історія виникнення гімнів сягає углиб віків. Зануримося в далеке минуле і ми.

У Стародавній Греції величальні урочисті пісні-гімни на честь богів і героїв складалися відомими поетами й виконувалися під акомпанемент кіфар. З-поміж авторів гімнів був і славетний Гомер. До наших днів із часів античності збереглися два гімни Аполлону, а також різноманітні зображення грецьких музикантів на розписах ваз.

Давньогрецький музикант (вазопіс)

Класиком хорової лірики став поет і музикант Піндар, автор гімнів, застільних і переможних од, що відрізнялися різноманітністю форм, багатством і вигадливістю ритмів.

Грецький композитор Спіридон Самарас на слова поета Костіса Паламаса створив хоровий олімпійський гімн, який прозвучав на церемонії відкриття перших відновлених Олімпійських ігор у 1896 р. в Афінах. 1958 р. Міжнародний олімпійський комітет

затвердив гімн Самараса на вірші Паламаса офіційним олімпійським гімном. Відтоді цей гімн виконується щоразу під час церемонії відкриття ігор.

Гімном Євросоюзу обрано «Оду до радості» Людвіга ван Бетховена на вірші Фрідріха Шиллера (з фіналу Дев'ятої симфонії), яка символізує ідеали свободи, спільні європейські цінності миру та солідарності. Заради рівноправності всіх мов гімн виконується як інструментальний твір.

В Україні Державним Гімном стала пісня «Ще не вмерла України...». Автори цього твору — поет Павло Чубинський і композитор Михайло Вербицький. Духовним гімном українців вважається хоровий твір Миколи Лисенка «Боже, великий, єдиний».

Ірина Зеленько.
Композиція
до обкладинки журналу

Невідомий автор. Студентський гімн «Гаудеамус»,
Людвіг ван Бетховен. «Ода до радості» з фіналу Дев'ятої симфонії.
Михайло Вербицький. «Ще не вмерла України...».

Які почуття викликає музика гімнів? Як їх треба виконувати? Охарактеризуйте музичну мову, притаманну цьому вокальному жанру (характер мелодії, темп, ритм).

Портрет митця

Михайло Михайлович ВЕРБІЦЬКИЙ (1815—1870) — український композитор, хоровий диригент, педагог, громадський діяч.

Народився поблизу Перемишля на Львівщині в родині священика. У 10-річному віці Михайло втратив батька. Відтоді його долею опікувався далекий родич — єпископ Іван Снігурський, у школі якого Михайло почав навчатися музики, співу. У Львівській духовній семінарії М. Вербицький керував хором, опановував мистецтво гри на піані.

Восени 1862 р. український поет, фольклорист і етнолог Павло Платонович Чубинський (1839—1884), який мешкав у Києві, написав патріотичний вірш «Ще не вмерла Україна...». Уперше він був опублікований на Галичині в 1864 р. в часописі «Мета». Зміст вірша надихнув Михайла Вербицького написати патріотичну пісню. Після опублікування ця пісня набула великої популярності серед українських патріотів, а після здобуття незалежності стала Державним Гімном України.

Композиторський спадок М. Вербицького складається з релігійних і симфонічних творів (увертур), музики до вистав українського театру.

Михайло Вербицький
(з автолітографії
Т. Маєрофера)

ОДА ДО РАДОСТІ

Музика Л. ван Бетховена

Переклад з німецької Миколи Лукаша

Радість, гарна іскро Божої!
Несказанно любо нам
Увійти, царице гожа,
В твій пресвітлий дивний храм.

Кого доля ошастила
Тим, що другові він друг,
Кого любить лада мила, —
Йди до нас в веселий круг.

Йдiть усі, хто зве своєю
В світі душу хоч одну!
Хто ж весь вік черствів душею —
Йди у іншу сторону.

Все, що строго ділить мода,
В'яжеш ти одним вузлом,
Розцвітає братня згода
Під благим твоїм крилом.

Радість — вoесвіту пружина,
Радість — творчості душа,
Дивна космосу машина
Нею живиться й руша.

Радість квіти розвиває
І розгін дає сонцям,
Їх в простори пориває,
Невідомі мудрецам.

Виконайте вокалізом «Оду до радості». У вільний час спробуйте створити текст гімну, який можна було б виконувати за музикою Бетховена.

З міфів Стародавньої Греції про музику і музикантів

Цар Фрігії Мідас був суддею на музичному змаганні бога Аполлона і Пана. Під час змагання Аполлон вдався до нечесного прийому — він перевернув свою ліру і грав на ній у такому незвичному положенні. Пан спробував зробити те ж саме зі своєю флейтою і не зміг видати жодного звука. У результаті переможцем виявився Аполлон. Цар Мідас необачно присудив, враховуючи малопривабливий вчинок Аполлона, першість Пану, за що Аполлон наділив Мідаса вісячими вухами, які той був змушений усе життя ховати під ковпаком (звідси вислів: «вісячі вуха Мідаса»). А зажурений Пан, переможений Аполлоном, віддалився глибше в гущавину лісів; часто лунають там повні смутку, ніжні звуки його сопілки, і з любов'ю слухають їх юні німфи.

1 — Герард де Лересс. Суд Мідаса; 2 — Доменіко Замп'єрі. Суд Мідаса (фрагмент)

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Гімн (від грец. — урочиста пісня) — жанр музики, який прославляє кого-небудь або що-небудь.

Ода (від грец. — пісня) — жанр поезії та музики, урочистий твір.

1. Які існують гімни? Які риси притаманні цьому вокальному жанру?
2. Порівняйте музичні особливості гімну і пісні. Як потрібно поводитися під час виконання Державного Гімну?
3. Що нового ви дізналися про музичну культуру античної Греції? Прочитайте й обговоріть у класі грецький міф про музику «Суд Мідаса».
4. **Самостійний пошук.** У вільний час послухайте олімпійські та інші спортивні гімни; заспівайте разом з виконавцями пісню-гімн фанатів збірної України до Євро-2012 — «За край — Україно, забивай!».
5. **Творче завдання.** Колективно створіть гімн класу.

ГЕРОЇ МІФІВ І ЛЕГЕНД

7. МІФОЛОГІЧНИЙ ЖАНР

Сюжети давньогрецьких міфів спричинили появу *міфологічного* жанру в образотворчому мистецтві. До нього згодом почали відносити твори за народними переказами, легендами, адже міфи, легенди, перекази є в усіх народів світу, і вони — найважливіше джерело художньої творчості.

1

2

3

Міфологічний жанр зародився тоді, коли античні міфи перестали бути віруваннями, а стали літературними розповідями з морально-алегоричним змістом. Деякі герої міфів постають не тільки як персонажі певного сюжету, вони наділені універсальними людськими якостями, які бажано мати кожному. Наприклад, завдяки своїм надприродним здібностям вони приносять користь людям, часом жертвуючи при цьому собою. Прометей викрадає для людей вогонь, навчає їх ремесел, цивілізованого способу життя. Персей рятує світ від Горгони Медузи, визволяє Андромеду, за що отримує сприяння й винагороду богів. Геракл здійснює подвиги, найчастіше вбиваючи чудовиськ, які шкодять людям (немейського лева, гідру тощо). Тесей рятує співгромадян від жорстоких розбійників, а потім знищує потворного Мінотавра в лабіринті.

Герої міфів наділені неабиякими розумовими здібностями або якимось винятковим талантом у певній галузі. Наприклад, Дедал — видатний винахідник, Орфей — чудовий музикант.

- 1 — Тесей бореться з Мінотавром (вазопіс);
- 2 — *Петро Соколов*. Дедал прив'язує крила Ікару;
- 3 — Орфей грає на лірі (мозаїка)

Античні міфи стали джерелом для тем і сюжетів для видатних живописців і скульпторів різних епох і народів.

Існує давньогрецький міф про скульптора Пігмаліона, царя Кіпру. Одного разу він створив зі слонової кістки статую дівчини. Вона вразила художника своєю красою й досконалістю, і Пігмаліон закохався у створену ним статую, яку назвав Галатеею. Богиня краси Афродіта, почувши благання Пігмаліона, оживила її, і Галатеея стала дружиною скульптора.

У цій легенді — великий сенс. Адже всі пластичні мистецтва не тільки створюють певні зображення, вони відтворюють життя, торкаються серця і почуттів людини.

Петро Лоран. Пігмаліон і Галатеея

Пригадайте, які існують різновиди скульптури. Чим відрізняється рельєф від круглої скульптури?

Рельєфи, залежно від розміщення на площині, бувають такі:

- **горельєф** (дуже опуклий рельєф, виступає над площиною більш як на половину своєї товщини);
- **барельєф** (опуклість, менша від половини);
- **контррельєф** (рельєф «птопає» у площині).

Боги і титани
(фрагмент рельєфу Пергамського алтаря)

Іван Кавалерідзе.
Прометей

Портрет митця

Закони в мистецтві одні: добро — зло, чорне — біле, світло — тінь, от тільки методи різні, але це лише справа техніки, головне ж — думка, почуття!

Іван Кавалерідзе

Фото Леоніда Левіта

Іван Петрович КАВАЛЕРІДЗЕ (1887–1978) — український скульптор, драматург, режисер театру і кіно. Енциклопедично ґрунтований і різнобічно обдарований, він вільно творив у цих галузях мистецтва і створив високі художні надбання.

Народився на хуторі Ладанському (тепер село Новопетрівка Роменського району Сумської області) у селянській родині. Його батько, нащадок князівського роду Васо Кхварідзе, у середині XIX ст., після закінчення Кавказької війни, був переселений на Полтавщину, мати — українка Килина Кухаренко.

І. Кавалерідзе навчався в Київському художньому училищі, у Петербурзькій академії мистецтв, у скульптора Н. Аронсона в Парижі, де також відвідував майстерню Огюста Родена.

У 1910 р. проект митця одержує першу премію в конкурсі на кращий пам'ятник княгині Ользі, який було відкрито в Києві наступного року.

З 1918 р. І. Кавалерідзе жив у Ромнах, працював у відділі освіти, учителем малювання в школах, режисером повітового театру. Згодом він став режисером Одеської кінофабрики, пізніше працював на Київській киностудії «Українфільм».

Спадщина митця тематично і жанрово вельми розмаїта. Не випадково його ще за життя називали «українським Мікеланджело». Мистецтво скульптури представлено величним монументом революціонерів Артему в Святогорську, камерною статуєю Григорія Сковороди в Лохвиці, композиціями «Козак на коні», «Летять журавлі», пам'ятниками Ярославу Мудрому в Києві, Тарасу Шевченкові в Ромнах, Полтаві, Сумах.

І. Кавалерідзе — автор фільмів «Григорій Сковорода», першої української кіноопери «Наталка Полтавка», що належать до кращих екранізацій творів української класики.

Музей-майстерня Івана Кавалерідзе в м. Києві

Колективна робота. Створіть рельєфну композицію «Подорожі Одіссея» за античним сюжетом (*пластилін*). Об'єднайте всі створені рельєфи в одну композицію — *фриз*.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Міфологічний жанр — жанр мистецтва, у якому відображено сюжети й образи міфів і легенд.

Фриз — горизонтальний елемент архітектурної споруди, розташований у верхній частині колони чи стіни.

1. Твори якого жанру відтворюють сюжети міфів і легенд?

2. Порівняйте особливості різних видів рельєфу.

3. Спостерігайте в довільні: які види скульптури вас оточують? Поцікавтеся, якій людині або події вони присвячені.

4. **Мистецький проект.** Створіть тематичні колекції за грецькими міфами. Доберіть електронні репродукції картин міфологічного жанру до міфологічних сюжетів, відображених у музиці. Перегляньте мультфільми, присвячені міфам Давньої Греції, та включіть їх у свої колекції.

5. **Самостійний пошук.** Користуючись джерелами Інтернету, дізнайтеся більше про колекції античного мистецтва в музеях Пергамон (Берлін) і Лувр (Париж). Здійсніть віртуальну екскурсію до цих музеїв.

ГЕРОЇ МІФІВ І ЛЕГЕНД

7. АНТИЧНІ МІФИ В ОПЕРНОМУ ЖАНРІ

Опера виникла в Італії як спроба повернутися до ідеалів краси й давньогрецького театру, де коментатором подій на сцені виступав хор. Отже, не випадково сюжети обиралися за античними міфами. Новий жанр швидко й міцно утвердився, з того часу грецькі міфи надихали багатьох композиторів на створення різних музичних форм.

Музику яких опер ви слухали в попередні роки? З яких номерів складається оперна вистава? Пригадайте античні міфи про музику й Орфея.

Опера — складний синтетичний жанр мистецтва, який поєднує в єдиному театральному дійстві драматургію, вокальну й інструментальну музику, образотворче мистецтво, нерідко хореографію. В опері втілюються різні форми музики: сольний, ансамблевий і хоровий спів (арія, речитатив, ансамблі, хорові сцени), оркестрові номери (увертюра, епізоди, зокрема танцювальні).

Ханс Лей молодший. Орфей і звірі

Для допитливих: з історії жанру

Найпоширенішим сюжетом у перших італійських операх став античний міф про Орфея, тому що цьому музикантові поклонялися, як богу. Згодом у мистецтві виник навіть цілий напрям — орфізм.

З історії музики точно не відомо, хто і коли написав першу симфонію чи перший концерт. Ці музичні жанри розвивалися поступово протягом століть. Але абсолютно точно відомо, що в 1597 р. у Флоренції була виконана перша опера «Дафна» Якопо Пері, а через кілька років — опера цього ж італійського композитора «Єврідика». Цей твір на сюжет міфу про Орфея — найбільш рання з опер, партитура якої дійшла до нас, адже ноты першої опери не збереглися.

Опера швидко поширилась у Франції, де вона ставилася з пишними балетними номерами. Законодавцем національної французької опери став композитор італійського походження Жан Батіст Люлі.

Англійська опера розвивалася з королівського театру масок, у ній використовувалися вишукані декорації та костюми. Персонажами були також античні герої, як-от в опері «Дідона і Еней» Генрі Перселла.

По-новаторському трактував сюжет про Орфея німецький композитор Крістоф Вільгельм Глюк відповідно до принципів своєї реформи оперного мистецтва, де пріоритет надавався наскрізному музичному розвитку відповідно до драматургії.

Музика опери «Орфей» органічно підпорядкована драматургії. Арії, речитативи, хори, танці не відокремлені як самостійні номери, а об'єднані у великі сцени з наскрізним драматичним розвитком.

Антоніо Канова.
Орфей і Еврідіка

Крістоф Вільгельм Глюк. Опера «Орфей» (арії, дуети, сцени за вибором).

Опишіть свої враження від музики опери. Наспівайте мелодію арії Орфея «Втратив я Еврідіку» вокалізмом й охарактеризуйте її. Арія написана в мінорі чи в мажорі?

АРІЯ ОРФЕЯ

Не поспішаючи

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Опера (від італ. — твір; від лат. — праця, виріб) — вид синтетичного мистецтва, жанр музики, зміст якого втілюється в сценічних музично-поетичних образах.

1. Розкажіть про особливості оперного жанру, складові оперної вистави.

2. Як опера «Орфей» К.-В. Глюка вплинула на розвиток оперного мистецтва?

3. Поцікавтеся, у репертуар яких оперних театрів України й зарубіжжя входить опера К.-В. Глюка «Орфей».

4. Порівняйте образи Орфея, створені композитором, художником і скульптором. Охарактеризуйте цього міфологічного героя.

5. **Мистецький проєкт.** Знайдіть в Інтернеті твори мистецтва на міфологічні сюжети. Послухайте музику творів, які вас зацікавили найбільше, й поділіться своїми враженнями з однокласниками. Проаналізуйте міфологічні образи. Створіть відповідні тематичні колекції.

8. СЛОВ'ЯНСЬКІ БОЖЕСТВА В МІФОЛОГІЧНОМУ ЖАНРІ

Ми — українці — є нащадками слов'ян, які мали свої міфи і легенди, своїх богів і героїв. На жаль, унаслідок різних історичних обставин, слов'янські міфи майже не збереглися, але міфологічні уявлення наших предків продовжують жити в народних традиціях й обрядах, вони яскраво закарбувалися в мові, прислів'ях і приказках, казках і піснях нашого народу.

Згідно зі слов'янською міфологією вищі божества керували природними явищами і стихіями, тому їм поклонялися наші предки. Наприклад, Перун — творець блискавки, Дажбог — бог Сонця, Сварог — бог вогню, небесний коваль і великий воїн, Велес — охоронець худоби, Ладо (Лада) — богиня весни, покровителька родини і кохання. Також існувало поклоніння нижчим духам, що мешкають повсюдно — берегиням, водянникам, польовикам, лісовикам, мавкам, русалкам тощо.

В українських легендах, а особливо в народному живописі, часто зображається образ козака Мамай — захисника українського народу, мандрівника, воїна, мудреця тощо. За народними переказами, він мав дар зцілювати хворих і ходити по воді, тому прості люди шанували його як святого і вішали в хаті його зображення поряд із образами інших святих.

Народна картина
«Козак Мамай»

Михайло
Врубель.
Берегиня

Народного героя малювали не в запеклій сутичці з ворогом, а під час перепочинку, спокійним і замріяним. Та за цим зовнішнім спокоєм криються його глибокі душевні переживання. Чимало років він уже не розлучається із шаблею, боронячи батьківщину від ворогів. А коли випадає вільна хвилина, сяде під дубом, покладе поряд зброю і самій лише бандурі (кобзі), «подрузі вірній», розкаже у співі про свої тужливі думи.

Порівняй витвори різних видів мистецтва, присвячені одному сюжету.

1 — Сергій Черемисин,
Козак Мамай;
2 — Галина Кузьменко,
Панно «Козак Мамай»

2

Намалюйте композицію за мотивами української народної легенди про козака Мамаю (гуаш).

1. Які сюжети ілюструють твори міфологічного жанру?
2. Які персонажі слов'янських легенд і міфів вам відомі?
3. Порівняйте міфологічний і портретний жанри.
4. **Творче завдання.** Створіть міні-розповідь за картиною про козака Мамаю або озвучте одну з картин уявним монологом цього легендарного народного героя. Зімпровізуйте мелодію його пісні.
5. **Самостійний пошук.** Поцікавтеся творами кіномистецтва (мультфільми, кінофільми) на теми, пов'язані з українськими міфами та легендами. Перегляньте ті, що зацікавили вас найбільше.

8. ОПЕРА: СЮЖЕТИ НАРОДНИХ ЛЕГЕНД

З античними міфами й легендами інших народів багато в чому перетинається слов'янська міфологія. Наприклад, вищим богом — творцем блискавок у греків був Зевс, у римлян — Юпітер, у слов'ян — Перун.

Герої стародавніх билин Ілля Муромець, Добриня Микитович, Альоша Попович та інші нагадують героїчних персонажів міфів античності, які звершували свої подвиги заради людей і рідної землі. Легендарний співець Київської Русі Боян, подібно до грецьких рапсодів, оспівував героїчні подвиги, про які народ складав легенди.

Пам'ятник Боянові
в Новгород-Сіверському
на Чернігівщині

Що вам відомо про відважних богатирів, оспіваних у думах і билинах?

У народній пам'яті збереглося багато переказів про уявних персонажів слов'янського фольклору. Ці образи надихали композиторів на створення музики в різних жанрах. В оперному мистецтві найулюбленішими образами багатьох митців з країн слов'янського кола стали русалки й мавки. Вони виступають у ролі головних героїнь опер українських композиторів: «На Русалчин Великдень» Миколи Леонтовича, «Лісова пісня» Віталія Кирейка та ін.

Фантастична опера М. Леонтовича «На Русалчин Великдень» за казковими сюжетами творів Б. Грінченка, на жаль, унаслідок передчасної загибелі композитора залишилася незавершеною (через багато років її завершив Мирослав Скорик). Музика пронизана інтонаціями й ритмами українських веснянок, у ній багато танцювальних сцен, які відбивають хороводну стихію русалок.

Вітольд Пружковський.
Русалки

Микола Леонтович. Пісні-ігри «Ой гори, ой світи», «Чи всі ви сестриці» з опери «На Русалчин Великдень».

Охарактеризуйте музику М. Леонтовича. Що єднає її з фольклором?

Портрет митця

Микола Дмитрович ЛЕОНТОВИЧ (1877—1921) — український композитор, хормейстер, педагог, неперевершений майстер обробки народної пісні. Народився в с. Монастирці на Поділлі в багатодітній сім'ї священика. Змалечку відчув потяг до народної пісні й співу, чому сприяли музично освічені батьки. Закінчив Немирівську гімназію, Шаргородське духовне училище. Під час навчання в Кам'янець-Подільській духовній семінарії опанував скрипку, флейту, фісгармонію, співав у хорі та грав у струнному оркестрі, на старших курсах керував цими колективами як диригент. Під час канікул юнак почав записувати фольклор, створив перші обробки народних пісень.

Спеціальну музичну освіту М. Леонтович удосконалював у Санкт-Петербурзі, де, успішно склавши іспити, отримав свідоцтво регента. Потім упродовж багатьох років композитор приватно консультувався у відомого музичного теоретика Б. Яворського.

Після закінчення навчання М. Леонтович учителював у різних навчальних закладах, де керував хорами, організовував оркестри. Він брав активну участь у культурно-громадському житті Тульчина на Вінниччині; у Києві читав лекції, укладав музичні посібники, експериментував у царині кольоромузики. Трагічно загинув у с. Марківці, де був застрелений у батьківській хаті.

На Різдво 1916 р. відбулося прем'єрне виконання знаменитого «Щедрика» — хорової мініатюри, яка зробила відомим ім'я молодого композитора. У творчій спадщині М. Леонтовича, окрім великої кількості обробок (понад 150), є й оригінальні хорові твори, духовна музика.

Роздивіться репродукцію портрета Миколи Леонтовича. Поясніть іншу назву цього художнього твору — «На Русалчин Великдень».

Віктор Дяченко.
Композитор
Леонтович

Софія Караффа-Корбут. З ілюстрацій до «Лісової пісні»

Оперу «Лісова пісня» сучасний композитор Віталій Кириєнко створив за сюжетом однойменної драми-феєрії Лесі Українки про кохання музично обдарованого юнака Лукаша і казкової лісової красуні Мавки. Композитор сам написав лібрето. Він використав волинські сопілкові награвання, записані самою Лесею Українкою.

Короткий зміст опери «Лісова пісня»

1 дія. На Волині в темному лісі, сповненому неповторної краси, живе дівчина Мавка. Вона заворожено слухає, як сільський хлопець Лукаш награв на сопілці чарівні мелодії. Мавка розповідає Лукашу про життя в лісі.

Перелесник (лісовий вогонь) кличе Мавку в гори, де водять хороводи русалки, де він одягне на неї лісову корону. Зларусалка хоче завести Лукаша в болото, але Мавка рятує юнака.

2 дія. Пізнє літо. У лісі вже побудовано хату, де живуть Лукаш і його родина. Мати незадоволена Лукашем, адже весь час він проводить з Мавкою, і вона приводить у дім молоду вдівцю Килину, яка допомагає їй по господарству.

Перелесник дорікає Мавці, що вона зрадила лісовиків. Мавка намагається бути веселою. Той, що у скалі сидить, кличе її в царство смерті. Але Мавка вірить, що буде жити вічно, бо в її серці живуть безсмертні почуття. Проте невдовзі Лукаш приходить до лісу з Килиною, а вже на завтра призначене їхнє весілля.

3 дія. Минуло літо, настала пізня осінь. У Лукаша з Килиною життя не заладилося. Дружина свариться із чоловіком і його матір'ю, пропала її весела вдача і працьовитість. Лукаш довго блукає лісом, шукає Мавку. Лісова дівчина хоче врятувати коханого. Охоплена ревностями Килина проклинає Мавку,

і та перетворюється на суху вербу. Лукаш виготовив із цієї верби сопілку, заграє на ній, і вона заспівала голосом Мавки.

Ралтом налітає Перелесник — лісовий вогонь, і хата, і верба спалахують. Родина Лукаша повертається в село, а він залишається в лісі, кружляє біля згарища, марить. Коли він грає на сопілці, навколо ніби знову бує весна, виникає образ Мавки в зоряному вінку. Але це лише сон. Вітер припорошує Лукаша снігом, і він замерзає із усмішкою на вустах.

В опері «Лісова пісня» світ народної фантазії дивовижно переплітається з реальними образами. Задушевні сопілкові награвання Лукаша й наспівні мелодії Мавки контрастують із барвистою музикою царства лісових істот. Опері притаманна витончена музична мова, ніби акварельна оркестрова палітра.

Віталія Кирейка — композитора-лірика, автора 5 опер і 4 балетів, називають у музичних колах «останнім романтиком українського мелосу».

Віталій Кирейко. Опера «Лісова пісня» (фрагменти за вибором).

Розкажіть про свої враження від музики. Яка роль оркестру в створенні фантастичної картини таємничого лісу з його незвичними мешканцями? Визначте музичний інструмент, який імітує сопілкові награвання Лукаша. Який настрій вони створюють: смутку чи світлої мрії?

Оксана Щасальська.
Мавка

Надія Лотухова.
Мавка

Порівняйте музичний образ Мавки з образами лісової красуні в графіці, кераміці та скульптурі.

ЛЕГЕНДА ПРО ПІСНЮ

Слова В. Коваль

Музика А. Сердюка

1. Живе іще в світі відлунок
Легенди, старої, мов світ,
Як Бог Україні в дарунок
Дав пісні калиновий цвіт.

З тих пір і пісні, і калина
Живуть між людьми не дарма:
Без пісні нема України, } *Двічі*
Без пісні народу нема.

Приспів:

Звучи, наша пісню українська, звучи,
Несуть тебе в світ журавлині ключі,
Несуть такі мудрі і віщі слова:
«Поки живе пісня — Україна жива,
Поки живе пісня — Україна жива».

2. Як хмарою туга нависне
І стиснеться серце в журбі,
Журба переллється у пісню
І пісню стане той біль.

Коли ж прийде радість безкрая,
П'янка, як весняна вода,
То й пісня про щастя лунає, } *Двічі*
Весела, дзвінка, молода.

Приспів.

3. Летить за моря і кордони,
Тривожить серця і втіша
Ця пісня крилата й бездонна,
Немов українська душа.

В чужому краю до останку
Ти молишся нею в журбі,
А пісня, немов вишиванка, } *Двічі*
Лягає на душу тобі.

1. Як слов'янська міфологія пов'язана з музикою?

2. Які міфологічні образи стали персонажами опер українських композиторів?

3. Створіть інсценізації пісень-ігор за музикою М. Леонтовича.

4. **Творче завдання.** Уявіть себе композиторами. Яку фінальну сцену ви запропонували б для завершення опери «На Русалчин Великдень»: хор, арію, дует, балетну сцену, оркестровий епілог? Які персонажі (й відповідні голоси) виконували б вокальні номери? Фінал буде мажорним чи мінорним? Пофантазуйте.

5. **Завдання за бажанням.** Якщо вас зацікавила музика В. Кирейка, то послухайте у вільний час його оперу «Лісова пісня».

Дерев'яна скульптура Мавки з музею «Лісової пісні», що розташований в урочищі Нечимне на Волині

ВИСОКЕ МИСТЕЦТВО ДУХОВНОСТІ

9. РЕЛІГІЙНИЙ ЖАНР

Величність, піднесеність і високу духовність образів ми можемо спостерігати у творах *релігійного* (або *біблійного*) жанру.

Із часів Середньовіччя релігійна тематика домінувала в європейському мистецтві: в іконописі, книгодрукуванні, храмовій архітектурі, монументальному живописі, зокрема у фресках, мозаїках, вітражах.

До найвеличніших творів релігійного жанру належать фрески і скульптури Мікеланджело. У них виявилися характерні риси творчості геніального митця — монументальність, драматизм образів, поклоніння перед красою людини.

Мікеланджело.
П'єта («Сплакування Христа»)

Портрет митця

МИКЕЛАНДЖЕЛО (1475—1564) — геніальний італійський скульптор, живописець, архітектор, поет, мислитель. Повне ім'я — Мікеланджело ді Франческо ді Нері ді Мініато дель Сера і Лодовіко ді Леонардо ді Буонарроті Сімоні.

Мікеланджело народився в містечку Капрезе біля Ареццо в родині міського радника. Мати хлопчика померла, коли йому було шість років. І хоча сім'я його належала до вищих верств міста, Мікеланджело жив досить скромно.

Він навчався в майстерні одного з кращих живописців Італії Доменіко Гірландайо. Незабаром Лоренцо Медичі запросив його до себе в палац, де юнак мав можливість ознайомитися з прекрасною колекцією творів античного мистецтва. Мікеланджело практично самостійно оволодів ремеслом скульптора, він ретельно вивчав твори своїх попередників і копіював їх. Працюючи в Римі, Флоренції, Мікеланджело створює свої видатні статуї: «Давид», «Мойсей», «Повсталий раб» і «Вмираючий раб», «П'єта».

Поступово Мікеланджело переходить від скульптури і живопису до зодчества і поезії. Вершиною архітектурної творчості митця є собор Святого Петра в Римі.

Якопіно дель Конте.
Портрет
Мікеланджело
(фрагмент)

Для допитливих: з історії жанру

Свою картину релігійного жанру «Таємна вечеря» (1573) італійський художник Паоло Веронезе змушений був перейменувати. Як це сталося?

Він створив грандіозне полотно із зображенням бенкету: висота картини 5,5 метра, ширина близько 13!

У будинку збирача податей Левія, у багатих залах з колонами й арками на тлі прекрасних архітектурних споруд розташовані численні гості. Окрім центральних фігур Христа та Марії, усі одягнені в розкішні костюми, які носили в часи Веронезе. Художник мало звертав уваги на історичну достовірність. Відсутня і стриманість, притаманна картинам релігійного жанру. Серед бенкетників розташувалися озброєні солдати, слуги, блазні, карлики.

Не дивно, що церковні служителі розцінили трактування священного сюжету як надмірно вільне. Веронезе викликали до суду інквізиції і зажадали пояснення, як він намірився вводити в картину «так дурниц». Художник був щирим католиком, шанобливо ставився до церкви і не відчував за собою ніякої провини. Тому він не знав, як поводитися перед членами трибуналу, які були здатні піддати будь-кого тортурам і навіть стратити. Він і сам розумів, що дав волю фантазії і створив декоративну картину з життя венеціанців.

Інквізиція постановила, щоб Веронезе виправив свою картину, прибравши з неї все, що не відповідає релігійним канонам. Але коли Веронезе виходив із судового засідання, він уже твердо знав, що ні за яких обставин не погодиться виконати ці вимоги й бодай щось змінити у своєму творінні. Митець вирішив «поліпшити» картину вельми своєрідно: він змінив назву, і «Таємна вечеря»... перетворилася на «Бенкет у будинку Левія».

Паоло Веронезе.
Автопортрет

Паоло Веронезе.
Бенкет у будинку Левія («Таємна вечеря»)

Упродовж віків художників різних країн та епох приваблював сюжет «Таємної вечері», котрий відтворює трапезу Христа і дванадцятьох його учнів, або Євхаристію (Причастя). Зазвичай обирався найдраматичніший момент звернення Христа до учнів зі словами пророцтва, що один заповстолів його зрадить. Наприклад творів з назвою «Таємна вечеря» можна простежити, як завдяки оригінальним художнім рішенням по-різному трактується одна й та сама тема.

Таємна вечеря (мозаїка VІ ст.)

Джотто. Таємна вечеря

У творах епохи раннього християнства фігура Іуди не виділялася. Поступово художники почали акцентувати увагу саме на цьому образі. Наприклад, на фресці Джотто зображено Іуду у відмінній від усіх апостолів позі.

Згодом художники стали розміщувати в композиції всіх дійових осіб, окрім Іуди, з одного боку стола, як на фресці Андре дель Кастаньо.

Андре дель Кастаньо. Таємна вечеря

Леонардо да Вінчі. Таємна вечеря

«Таємна вечеря» Леонардо да Вінчі вважається одним із найвищезначніших світових шедеврів. На цій фресці з міланського монастиря Санта-Марія делла Граціє акцентовано момент емоційної реакції учнів на слова Христа про зраду одного з присутніх. Обличчя, пози, жести виражають різні почуття: обурення, здивування, смutek, незгоду, бажання перепитати чи переконати. Тільки переляканий Іуда (його обличчя в тіні) міцно тримає в руці гаманець із срібняками...

По-новому, нетрадиційно для релігійного жанру трактує цей поширений сюжет іспанець Сальвадор Далі.

Сальвадор
Далі.
Таємна
вечеря

Проаналізуйте і порівняйте композиції різних авторів. Висловте власне ставлення до художніх трактувань релігійного сюжету.

Особливим жанром живопису є *ікона* — предмет поклоніння. Ікони пишуть переважно на липових дошках; вони оздоблені спеціальними написами і знаками. В іконах використовується особлива символіка кольору, світла, жестів, атрибутів, зображення простору (так звана «зворотна перспектива»). Усі персонажі на іконах малюються в певних традиційних позах й одязі, їхня святість підкреслюється сяйвом навколо голів — *німбами*.

Іос Кондзелевич. Ікона «Тємна вечеря»

З ікони Іова Кондзелевича глядач дивляться лише два обличчя: Ісуса та Іуди, який в одній руці тримає ножа, а іншою ховає за спиною гроші. Вони виражають протилежні життєві позиції: людяність і любов, з одного боку, а з іншого — зло, підступність, зрадництво, безчестя.

Назвіть особливості ікони як твору мистецтва.

Для створення шедеврів потрібні не лише талант і бажання митця, він також має володіти ґрунтовними знаннями, зокрема, знати правила створення *композиції* — побудови художнього твору. Подібно до стовбура дерева, вона органічно пов'язує елементи картини між собою в єдине гармонійне ціле.

Сандро Боттічеллі. Мадонна Магніфікат

Століттями художники шукали найвиразніші композиційні схеми. У результаті найважливіші за сюжетом елементи зображення розміщуються не хаотично, а узгоджено, у певному форматі з простих фігур: квадрат, прямокутник, трикутник, коло (тондо), овал тощо.

У чому, на вашу думку, полягають особливості композиції «Мадонни» С. Боттічеллі? Спробуйте намалювати композиційну схему твору.

Створіть листівку «Співучі янголята» (колаж). Використайте різноманітні матеріали: фольгу (для зірок), нитки (для струн арфи) та прийом набризку.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Вітраж — твір монументального мистецтва, який виконується з кольорового скла і розрахований на перегляд завдяки наскрізному освітленню.

Ікона (від грец. — малюнок, образ) — зображення осіб або подій священної чи церковної історії, що є предметом поклоніння.

Мозаїка — зображення, виконане з різнокольорових шматочків каменя, скла (смальти), кераміки, дерева.

Фреска — живопис по волокій штукатурці з використанням спеціальних водяних фарб.

1. Яким сюжетам й образам присвячено твори релігійного жанру?
2. Які техніки монументального живопису застосовуються у храмах?
3. Назвіть художні особливості ікони.
4. **Самостійний пошук.** Користуючись довідковою літературою та мережею Інтернет, знайдіть інформацію про втілення сюжету Таємної вечері в мистецтві вітражу.
5. **Мистецький проект.** Підготуйте колективну роботу — туристичний буклет. *Орієнтовні теми:* «Монументальні розписи нашого храму», «Фрески Софії Київської», «Ікони Богородиці».

ВИСОКЕ МИСТЕЦТВО ДУХОВНОСТІ

9. ВОКАЛЬНО-ХОРОВІ ЖАНРИ

Зглибокої давнини люди шанують хоровий спів. Спільне вокальне виконання супроводжувало людину скрізь — у військовому поході, під час роботи та відпочинку.

Як і в минулому, звучання хору і сьогодні захоплює публіку своєю потужністю, мелодійністю, викликає позитивні емоції. Особливий вплив на людину має духовна хорова музика.

Пригадайте звучання різних хорів. Де можна почути хорову музику?

Сандро Боттічеллі. Мадонна з немовлям і янголи, які співають

Духовні музичні твори пов'язані з текстами релігійного змісту і призначені переважно для виконання у храмі. Вони покликані пробуджувати в людині відчуття прекрасного, хвилювати серця і зворушувати душі. Не випадково на старовинних картинах зображували півчих із одухотвореними обличчями, нерідко — у вигляді співаючих янголів.

Композитори створюють духовні хорові твори в різних жанрах, одним із яких є *ораторія*. Це великий багаточастинний музичний твір для солістів, хору й оркестру, написаний зазвичай на драматичний сюжет. Музика ораторій вирізняється особливою урочистістю. Піднесеність звучання хору підтримується могутнім звучанням симфонічного оркестру.

Із жанром ораторії пов'язана традиція вставати під час урочистого звучання хору. А було це так. Коли велична ораторія німецького композитора Г.-Ф. Генделя «Месія» виконувалася в Лондоні, король Георг II так розхвилювався від перших звуків твору, що навіть підхопився з місця. За ним піднявся й увесь зал, охоплений піднесеними почуттями. Назва цієї ораторії пов'язана із християнським розумінням постаті Ісуса Христа як месії.

Георг Фрідріх Гендель. Ораторія «Месія» (I частина, фрагмент).

Спробуйте визначити виконавський склад ораторії. Уявіть виконання цього твору нехором, а солістом. Як зміниться характер звучання?

Поширеним жанром духовної музики є також *меса* — масштабний вокальний або вокально-інструментальний твір циклічної будови. Меса траурного змісту називається *реквіємом*. У православних і греко-католицьких храмах меси мають назву *літургія* й виконуються хором *a cappella* — без інструментального супроводу.

Для допитливих: з історії жанру

Із створенням знаменитого «Реквієму» В.-А. Моцарта пов'язана досить таємнича історія, яка привертала увагу багатьох його біографів і шанувальників творчості. Одного разу до помешкання Моцартів зайшов незнайомець у всьому чорному, у масці й замовив... реквієм. Придворні інтриги, що спричинили провали оперних вистав композитора, довели його родину до межі бідності. Отримавши це замовлення, Моцарт узявся за «Реквієм» з усією пристрасною змученої душі, оскільки був переконаний, що пише цю музику... для себе. Передсмертні гениальні твори виправдалися: він пішов у небуття, залишивши «Реквієм» недописаним... Потім біографи з'ясували, що замовником «Реквієму» був один граф, який вирішив видати пропаланий композитору твір за свій власний.

Вольфганг Амадей Моцарт. «Реквієм», хори «Dies Irae» («День гніву»), «Lacrimosa» («День сліз»).

Виконання «Реквієму» В.-А. Моцарта в соборі Зальцбурга

Українська духовна хорова музика, яка розвивається вже впродовж тисячі років, має свої видатні надбання, зокрема, особливий жанр — *хоровий концерт*. Це циклічний твір для чотириголосного хору *a cappella*. У період виникнення жанру хорові концерти призначалися для виконання під час богослужіння, проте їх можна почути й у концертних залах.

Видатні зразки хорових концертів належать Максиму Березовському, Артемію Веделю і Дмитру Бортнянському. Українські композитори створювали концерти, різноманітні за образним змістом: ліричні, драматичні, урочисті, скорботні.

Перший із українських хорових концертів — «Не отвержи мене во время старости» Березовського має лірико-скорботний характер. У ньому композитор звертається до вічних тем добра і зла, життя і смерті, душевної чистоти й бездуховності. Твір має чотири частини: *Adagio*, *Allegro*, *Adagio*, *Moderato*. Контраст між ними не тільки образний і темповий, а й ладовий (чергування мінорних і мажорних частин). Використовуються темброві зіставлення хору і солістів.

Пам'ятник Максиму Березовському в Глухові (скульптор І. Коломісць)

Максим Березовський. Хоровий концерт «Не отвержи мене во время старости» (фрагменти з різних частин).

Розкажіть про свої враження від музики. Наведіть приклади застосування контрасту композитором.

Портрет митця

Максим Созонтович БЕРЕЗОВСЬКИЙ (1745–1777) — видатний український композитор, засновник циклічного хорового концерту у вітчизняній музиці.

Біографія митця містить чимало «білих плям», припущень. Народився композитор у Глухові. Тут він отримав початкову музичну освіту в єдиній у Російській імперії музичній школі, яка готувала співаків для Санкт-Петербурзької придворної капели. Саме з Петербургом пов'язана подальша доля М. Березовського. Збереглися документальні свідчення, що 14-річний юнак з успіхом доступив як соліст (тенор) італійської оперної трупи.

Обдарованого музиканта відправляють на стажування до Італії. У Болонській академії він навчався в знаменитого педагога і теоретика Дж. Мартіні. 1771 р. М. Березовський успішно склав іспит й отримав звання академіка музики, а його ім'я було викарбуване на дошці почесних студентів поряд із геніальним Моцартом.

В Італії композитор написав оперу «Демофонт», сонату для скрипки і чембало. Ці твори стали першими зразками оперного й камерно-інструментального жанрів у вітчизняній музиці.

Михайло Горловоий.
Максим Березовський

ЯКИЙ ТИ ДОБРИЙ, БОЖЕ

Вірші В. Щурапа

Музика Б. Вахнянина

Повільно

Який ти добрий, Боже,	А ми собі співаєм,	А ми собі співаєм,
Даєш нам все, що може,	Як пташечки під гаєм,	Бо ще журби не знаєм,
Даєш нам голосочок	Як ластівоньки в стрісі,	Бо Ти, ласкавий Боже,
До гарних співаночок.	Як щиглик на горісі,	Даєш нам усе, що може.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Літургія (від грец. — спільна справа) — жанр хорової духовної музики, назва богослужіння у християнській церкві, що супроводжується співом.

Меса (від лат. та італ. — відлускаю) — музичний жанр, багаточастинний хоровий твір, написаний на духовний текст для виконання під час католицького богослужіння.

Ораторія (від лат. — говорити, благувати) — вокально-хоровий жанр, великий концертний твір для хору, співаків-солістів і симфонічного оркестру.

Хоровий концерт (від італ. — змагаюсь) — великий циклічний твір для хору а *sopralla* на релігійні тексти.

1. З якими хоровими жанрами ви ознайомилися?
2. Доберіть слова-характеристики до явища «духовна музика».
3. Поцікавтеся, які відомі композитори писали ораторії.
4. Поміркуйте над висловом Василя Сухомлиньського: «Завдяки музиці в людині пробуджується уявлення про піднесене, величне, прекрасне не тільки в навколишньому світі, але і в ній самій... Якщо в ранньому дитинстві донести до серця красу духовного твору, якщо у звуках дитина відчує багатощабельні відтінки людських почуттів, вона піднесеться на такий щабель культури, котрий не можна буде досягти ніякими іншими засобами...» Чи погоджуєтесь ви із славетним педагогом?

5. **Самостійний пошук.** Дізнайтеся, як розвивається духовна музика сьогодні. Де її можна почути? Чи можна вважати звернення естрадних виконавців до релігійних тем розвитком духовного жанру в музиці?

ЛЮДИНА В ДЗЕРКАЛІ ІСТОРІЇ

10. ІСТОРИЧНИЙ ЖАНР

Важливі події суспільного життя, дії конкретних відомих осіб утілено в картинах *історичного жанру*. Відтворюючи реальні події, митці висловлюють ставлення до них відповідно до естетичних поглядів своєї епохи.

Історичний жанр розвивався в рельєфах стародавніх цивілізацій Єгипту, Риму, Індії, у стелах майя, у книжкових мініатюрах Візантії, Київської Русі, фресках доби Відродження, gobеленах Франції і Фландрії.

Твори історичного живопису неможливо вмістити в жорсткі межі жанру. В окремих випадках портрет, пейзаж або побутова сцена за змістом піднімаються до ступеня історичного узагальнення.

Яскравим прикладом історичного живопису є картина Карла Брюллова «Останній день Помпеї».

Як художник передає трагедію людей, котрі гинуть у морі вогню? Зверніть увагу на вирази їхніх облич, пози й жести. Як за допомогою колірної гами і композиції художник передає драматизм подій?

Карл Брюллов. Останній день Помпеї

Огюст Роден. Громадяни Кале

Часто у творах історичного жанру зображують людину або групу людей, які існують чи існували в дійсності. Такі зображення називають *історичним портретом*. Приклад — реалістична скульптурна композиція «Громадяни Кале» Огюста Родена, яка ілюструє реальні події. Під час Столітньої війни французи майже рік тримали оборону фортеці Кале. Лише голод примусив їх сісти за стіл переговорів. Англійський король-переможець почав вимагати видати йому шість найбільш знатних і багатих громадян, маючи намір стратити їх задля повчання іншим. Вони погодилися і, підко-

ряючись долі, винесли ключі від міста. Потім королева випросила для них прощення в короля.

71 Які пам'ятники розташовані у вашому рідному краю? Розкажіть про ті з них, які, на вашу думку, належать до історичного жанру.

У минулому нерідко стіни архітектурних споруд, входи до палаців прикрашалися рельєфними зображеннями у вигляді декоративного щита, на якому було розміщено герб або емблему. Таке оздоблення має назву *картуш*. Його зображували також на старовинних картах.

1 — картуш із гербом меценатів Терещенків у Києві; 2 — фрагмент карти України Гійома де Боплана; 3 — картуш на будинку Бетховена у Відні

Створіть картуш на історичну тематику (кольорові олівці або пластилін).
Орієнтовні теми: «Герб моєї родини», «Колесо Долі».

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Історичний жанр — жанр образотворчого мистецтва, зображення історичних подій і діячів, соціально значущих явищ в історії суспільства.

Картуш (від франц. — буквально «згорток») — скульптурна (ліпна) або графічна прикраса у вигляді декоративно обрамленого щита чи напіврозгорнутого сувою, на яких розміщують написи, герби, емблеми тощо.

- 71**
1. Що вам відомо про історичний жанр в образотворчому мистецтві?
 2. Поясніть, що таке «картуш».
 3. У яких видах мистецтва найчастіше відображена історична тематика?
 4. **Творче завдання.** Уявіть себе художниками. Які історичні події минулого чи сучасності ви хотіли б утілити у своєму творі? Поясніть.
 5. **Самостійний пошук.** Поцікавтеся, користуючись різними джерелами, які українські митці творили в історичному жанрі.

ЛЮДИНА В ДЗЕРКАЛІ ІСТОРІЇ

10. ВОКАЛЬНО-ХОРОВІ ЖАНРИ: КАНТАТА

Порівняно з ораторією, *кантата* — хоровий твір меншої форми, який має переважно камерний характер. Кантата відрізняється відповідно і меншими масштабами, і, зазвичай, відсутністю драматичної розробки сюжету.

Найчастіше світські кантати певного історичного спрямування присвячуються визначним подіям або видатним особам, як-от: «Навічну пам'ять Котляревському» Миколи Лисенка, «Шевченкові» Кирила Стеценка.

Кантата — це музичний твір, що складається з кількох частин і виконується хором, солістами та симфонічним оркестром.

Зазвичай усі частини кантати поєднані між собою спільною ідеєю, адже вони послідовно розкривають одну тему. Можливості музичного мистецтва та літератури в єдності з їхніми виразовими засобами дають змогу авторам кантати (поетові й композитору) яскраво й різноманітно втілити свій задум.

Для допитливих: з історії жанру

Сценічна кантата «Карміна Бурана» (баварські пісні) німецького композитора Карла Орфа для хору, солістів, танцюристів й оркестру — це історія людської долі. В її основі — пісні та вірші зі стародавнього рукопису (німецькою, французькою, латинською), написані студентами, ченцями, мандрівними акторами, так званими вагантами.

Пісенні та оркестрові номери цього твору — це контрастні картини різнобічного життя людини: радість, щастя, кохання, краси весняної природи; або нелегке життя бідних людей, сум (іноді й розпач), сатира.

Вирішальним для Орфа виявився вибір жанру, що поєднує риси кантати, ораторії, опери, драматичного спектаклю, хореографії. У цьому незвичайному синтезі простежується вплив театру — стилю Орфа. Хоровим гімном, що вихваляє Фортуну, починається і закінчується кантата — своєрідний вокальний епіграф цієї музичної фрески.

Малюнок
«Колесо Фортуни»
на першій сторінці
старовинної збірки
«Карміна Бурана»

Карл Орф. Хор «О, Фортуна!» з кантати «Карміна Бурана».

Охарактеризуйте динамічний розвиток музики, особливості ритму.

Портрет митця

Карл Орф (1895—1982) — німецький композитор і педагог. Народився в Мюнхені, де і закінчив консерваторію. Багато років Карл Орф працював у Зальцбурзі, керуючи «Інститутом Орфа», де було створено цілу систему естетичного виховання дітей, у якій беруть участь усі мистецтва.

Твори композитора вирізняються мудрою простою. Опери «Луна», «Розумниця» стали дуже популярними в репертуарі театрів багатьох країн. «Карміна Бурана» часто виконується просто неба в Мюнхені та інших німецьких містах під час тижня культури, зокрема, за участю шкільних хорів.

Б.З. Руш.
Портрет
Карла Орфа

Для допитливих

Слово «хор» походить від грецького, буквально це — юрба, зібрання тих, хто співає. Існує також припущення, що це слово походить від назви сонячного божества давніх слов'ян — «Хорс».

На українських землях хоровий спів відомий із часів Київської Русі. Поворотним моментом у розвитку вітчизняної хорової музики стало Хрещення Русі понад тисячу років тому, у 988 році. У християнських храмах зазвучав хоровий спів. Хорові колективи з'явилися в монастирях і при княжих дворах.

Розвиток хорового співу відбувався від одноголосся до багатоголосся.

Старовинне нотне письмо

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Канта́та (від італ. — співати) — вокально-хоровий жанр світської або духовної музики.

1. Назвіть жанрові особливості кантати.
2. Порівняйте кантату з іншими вокально-хоровими жанрами.
3. **Творче завдання.** Уявіть себе режисером постановки кантати К. Орфа «Карміна Бурана» просто неба й опишіть особливості своєї сценічної трактовки.
4. Обговоріть з однокласниками відомі вам правила співу в хорі.
5. **Самостійний пошук.** Дослідіть, які кантати є у спадщині Лесі Дичко, найвідомішого в Україні хорового композитора. Які з них створено для дитячих хорів?

11. БАТАЛЬНИЙ ЖАНР

Героїку, мужність, гідність, силу та інші людські чесноти репрезентують зображення військових подій, теми війни, битв, військового побуту. Це — *бательний жанр* у мистецтві. Як правило, батальні твори — героїчні: вони зображують особливо важливі моменти битв і військових походів. Такі картини можуть нести в собі гордість і преклоніння перед силою, оспівувати мужність, але можуть розкривати й увесь жах битви, засуджувати біль і руйнування, заподіяні війною. Твори про війну часто стають певною реконструкцією історичних подій.

Камалетдін Бехзад.
Битва Іскандера з Дарієм

Для допитливих: з історії жанру

Формування батального жанру почалося в XVI ст., проте зображення битв відоме в мистецтві з найдавніших часів. Наприклад, рельєфи Стародавнього Сходу представляють царя або полководця, що знищує ворогів, облогу міст, військові походи. У розписах давньогрецьких ваз, на рельєфах храмів оспівується військова доблесть міфічних героїв. Рельєфи на давньоримських тріумфальних арках — це завойовницькі походи і перемоги імператорів. У Середньовіччі битви зображували на килимах і gobelenaх, книжкових мініатюрах.

Бательний жанр вітчизняних митців пронизаний особливим духом патріотизму, прагненням ушанувати героїзм і мужність воїнів.

Знайдіть і дослідіть приклади творів батального жанру в музеях, а також в історичній літературі. На які їхні особливості ви звернули увагу?

Художники використовують композицію як універсальний засіб, щоб створити картину, скульптуру або твір декоративного мистецтва і досягти їхньої образної виразності.

Основні закономірності побудови художнього твору, правила і прийоми його композиції включають: передачу руху (динаміки), спокою (статичності), ритму, симетрії й асиметрії, рівноваги частин і виділення композиційного центра.

Як за допомогою кольору, ритму, контрасту художники передають драматизм історичних подій у творах батального жанру? Яка з композицій динамічна, а яка — статична?

1 — Микола Самокиш. Бій Максима Кривоноса з Яремою Вишневецьким;
2 — Василь Лопата. З ілюстрацій до «Слова о полку Ігоревім»

Намалюйте відважного воїна на його вірному коні, героя картини батального жанру (гуаш або акварель).

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Батальний жанр (від франц. — битва) — жанр образотворчого мистецтва, присвячений темам війни, життя армій.

1. Наведіть приклади зображення батальних сцен у різних видах мистецтва.
2. Доведіть, що батальний жанр є одним із різновидів історичного жанру.
3. Поміркуйте, чи можна стверджувати, що твори батального жанру втілюють тільки героїчні, бадьорі, піднесені настрої.
4. **Самостійний пошук.** Дізнайтеся з різних джерел, які митці працювали в батальному жанрі. Поділіться своїми відкриттями з однокласниками.
5. **Творче завдання.** У вільний час пофантазуйте і створіть міні-розповіді про подвиги свого героя-воїна. Доберіть відповідну маршову музику.

11. БАТАЛЬНІ СЦЕНИ В МУЗИЦІ

Історія кожного народу багата на цікаві, знаменні події, які нерідко відображаються в мистецтві — у музиці, поезії, живописі, кінематографі. Адже в історичному минулому — витoki культурного життя кожної нації.

Історична тематика представлена багатьма жанрами музичного мистецтва — народними піснями й думами, вокальними й інструментальними творами композиторів-професіоналів.

? Пригадайте й виконайте українські пісні на історичну тематику.

Найяскравіше історичні події та батальні епізоди втілено в масштабних хорових і музично-театральних творах — кантатах, ораторіях, операх.

Для допитливих: з історії жанру

Оперу «Битва при Леньяно» Джузеппе Верді створив у період, коли революційна хвиля 1848 р. накрила всю Європу й охопила італійські міста. Грандіозне народне повстання відбулося в Палермо — столиці Сицилії. Битва при Леньяно 29 травня 1176 р. перегукувалась із героїчними подіями, сучасними композитору.

Лібрето до опери написане Сальваторе Каммарано на історичний сюжет про далеке минуле італійського народу. Дія відбувається в окупованій Північній Італії неподалік від Мілана. Об'єднане військо ломбардійців розгромило армію тевтонських лицарів під орудою імператора Фридриха Барбаросси.

Массимо д'Адзельо. Битва при Леньяно

Прем'єра опери в чотирьох діях відбулась у Римі 27 січня 1849 р. Публіка була в захваті. Театр прикрасили національними прапорами, вистави супроводжувалися патріотичними демонстраціями римлян. Італійці вітали хор із першої дії опери вигуками «Viva Italia!» («Хай живе Італія!»), сприймаючи його як палкий заклик до боротьби народу за свободу батьківщини. Ця героїко-патріотична опера мала надзвичайний успіх в Італії.

Битва при Леньяно згадується в сучасному гімні Італії, щорічно проводяться її інсценізації, увертюра з однойменної опери Дж. Верді виконується багатьма оркестрами, зокрема й духовими.

Джузеппе Верді. Опера «Битва при Леньяно». Хор «Viva Italia!» з першої дії, хор лицарів.

Охарактеризуйте прослухану музику. Чи відчуваються в ній ознаки батального жанру? Аргументуйте власну думку.

Портрет митця

Джузеппе ВЕРДІ (1813–1901) — італійський композитор, автор численних опер, які стали неперевершеними зразками цього музичного жанру.

Народився в селі Ронколе у провінції Парма, яка на той час входила до складу Наполеонівської імперії. З 11 років Джузеппе виконував обов'язки органіста в рідному Ронколе. Музичною освітою він був зобов'язаний покровителю — купцю Антоніо Барецці, який забрав музично обдарованого хлопця у свій дім, найняв найкращого вчителя, а потім оплачував його приватні уроки в Мілані, адже спроба Верді вступити до консерваторії виявилася неєдалою. У ранній період творчості композитор написав велику кількість маршів, танців, пісень і романсів.

У 1839 р. у міланському театрі «Ла Скала» відбулася прем'єра першої опери Джузеппе Верді «Оберто, граф ді Сан-Боніфачо». З того часу композитор пише опери, які сприймалися публікою з ентузіазмом. Вершинами оперного мистецтва стали такі шедеври, як «Ріголетто», «Трубадур», «Травіата», «Отелло», «Аїда».

*Джованні Болдіні.
Портрет
Джузеппе Верді*

Меморіал Верді в Пармі

Історичні події та постаті представлені в українських операх «Тарас Бульба» Миколи Лисенка, «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемовського, «Довбуш» Станіслава Людкевича, «Богдан Хмельницький» Костянтина Данькевича тощо. Героїчні подвиги народу відображені в історико-епічних операх «Князь Ігор» Олександра Бородіна, «Іван Сусанін» Михайла Глінки, кантаті «Олександр Невський» Сергія Прокоф'єва.

Анатоль Петрицький. Ескізи костюмів до опери «Тарас Бульба»

Сергій Прокоф'єв. Кантата «Олександр Невський» (частина 5: «Льодове побоїще»). Поміркуйте, чому вважається, що батальна сцена кантати — яскравий зразок зображальності в музиці.

ГЕЙ, ВИ, КОЗАЧЕНЬКИ

Слова В. Крищенка

Музика Г. Татарченка

В темпі маршу

Є і нам про що зга - да - ти... Пі - не, ду - шу воз - ве - лич. Ой, бу - ла в нас нень - ка -

ма - ти — За - по - розь, ка - слав - на Сн. Гей, ви, ко - за - чень - ки —

ві - терчи - сь - тим по - лі, На - у - чіть на - шад - ків так ло - би - ти

во - лю. Гей, ви, ко - за - чень - ки — спо - мин зм'я - ти - ру - ти,

На - у - чіть ми - ну - лу сла - ву по - вер - ну - ти. ти.

1. Є і нам про що згадати...
Пісне, душу возвелич.
Ой, була в нас нянька-мати —
Запорозька славна Січ.

Приспів:

Гей, ви, козаченьки — вітер в чистім полі,
Научіть нащадків так любити волю.
Гей, ви, козаченьки — спомин з м'яти-рути,
Научіть минулу славу повернути. *Двні*

2. Круточола наша доля,
Не вода в ній — кров тече.
Козаку найперше — воля,
Козаку найперше — честь.

Приспів.

3. А прийшла лиха година —
Впав козак наш у траві,
Щоб іскрилась Україна
На гетьманській булаві.

4. Обросила землю рана
Із козацького чола,
Щоб неправда помирала,
Щоби правдонька жила.

Приспів.

Приспів.

-
-
1. Назвіть основні вокально-хорові жанри і поясніть, чим вони відрізняються.
 2. Яка тематика переважає в кантатах й ораторіях (чому вони зазвичай присвячуються)?
 3. Пригадайте твори різних видів мистецтва на патріотичну тему. Які почуття вони викликають?
 4. **Творче завдання.** Прочитайте поетичні рядки. Спробуйте створити мелодії для них. Поміркуйте, якими можуть бути мелодії до віршів про батьківщину.

Дзвін шабель, пісні, походи,
Воля соколина
Тихі зорі, ясні води —
Моя Україна.
Синь гаїв, поля, світання,
Пісня солов'їна,
Ніжний шепіт і зігнання —
Моя Україна.

Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, мов свічечка.
Хвилюють, малюють,
квітують поля —
Добрідень тобі, Україно моя!
Павло Тичина

Володимир Сосюра

-
5. **Колективна робота.** Підготуйте і проведіть у школі літературно-музичний вечір на тему «Героїчні пісні мого народу».

ЧАРІВНІ МИТТЄВОСТІ ЖИТТЯ

12 ПОБУТОВИЙ ЖАНР

Повсякденне життя людини — приватне і суспільне — із хвилинами захоплення й радощів або, навпаки, смутку митці відображають у творах *побутового жанру*. І якщо у творах історичного живопису звертається увага на виняткові події, важливі для цілого народу або всього людства, то змістом побутового живопису є те, що повторюється в житті людей із року в рік, зі століття в століття: праця й професійні захоплення, розваги й прогулянки, турботи про дітей тощо. Художники з особливими почуттями змальовували тихі миттєвості повсякденного життя з його звичайними заняттями: ці теми впродовж тривалого часу були і залишаються головним змістом картин побутового жанру.

Побутові сцени з життя давніх египтян

Майстерня східних
каліграфів і майстрів мініатюр

Як самостійний, побутовий жанр оформився у творчості «малих голландців».

Ідеалом творчості «малих голландців», до яких належав Ян Вермеєр, стало спокійне життя простих людей, зображених у простих домашніх інтер'єрах — маленьких затишних кімнатах і навіть звичайних кухнях. Композиції для побутових сцен художники часто обирають однофігурні, деталі в них прописують із величезною увагою додрібниць.

Хвилинки відпочинку, родинні свята й жанрові сцени — улюблені теми художників різних країн та епох.

Ян Вермеєр.
Служниця з глечиком молока

Карл Ларссон. Святий вечір

Які події зображають побутові сцени? Де і коли вони відбуваються? Як про це «розповідають» деталі картин? Охарактеризуйте композиції творів, засоби виразності. Створіть коротку розповідь за сюжетом однієї з картин.

Портрет митця

Ян ВЕРМЕЕР (1632—1675) — голландський художник-живописець, представник так званої дelfтської школи. Усе життя митець провів у місті Дelfті, торгував картинами. Писав переважно жанрові сцени, пронизані світлом, атмосферою спокою і кольорової гармонії (нерідко з поєднанням відтінків блакитного і жовтого).

До відомих картин майстра побутового жанру належить «Служниця з глечиком молока» (див. с. 87) з амстердамського Рейксмюзеуму, яка має також інші назви — «Кухарка», «Молочниця». Фігура жінки оточена світлом і повітрям, її силует чітко вимальовується на тлі білої стіни. На столі — розкиданий натюрморт, у ньому художник майстерно передає фактуру кожного предмета — зернистість золотавих хлібців, рельєфність плетеного кошика.

Ян Вермеер.
Автопортрет

Ян Вермеер.
Майстерня художника
(Алегорія живопису)

Що відбувається на картині? Кого малює художник? Охарактеризуйте образ зображеної музи митця. Опишіть деталі інтер'єру кімнати. Поміркуйте про назви картини, запропонуйте власний варіант.

Створіть силуетну композицію «Запрошення до кави» (аплікація або витинанка). Передайте чарівну атмосферу однієї із запропонованих сцен.

Мистецькі поради

Щоб композиція твору була зрівноваженою, цілісною, митцю слід враховувати багато важливих нюансів, зокрема:

- масу предметів, їхню зорову «вагу»;
- виразність силуетів;
- пози і жести героїв;
- ритмічність чергування ліній і плям.

Тетяна Ткаченко.
Витинанка
за сюжетом
«Кавової кантати»

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Побутовий жанр — жанр образотворчого мистецтва, який відтворює сцени повсякденного, буденного життя.

1. Назвіть ознаки побутового жанру.
2. Порівняйте твори історичного і побутового жанрів.
3. У вільний час, користуючись різними джерелами, поцікавтеся творами побутового жанру, оберіть сюжет картини, що найбільше сподобалася, і поділіться своїми враженнями з батьками.
4. **Самостійний пошук.** Дослідіть самостійно, як розвивається побутовий жанр у сучасному мистецтві. Чи можна вважати рекламні плакати й ролики різновидами творів побутового жанру?
5. **Творче завдання (робота в групах).** Разом із друзями створіть «живу картину» побутового жанру за сюжетом живописного твору, що вам найбільше подобається.

ЧАРІВНІ МИТТЄВОСТІ ЖИТТЯ

12. ПОБУТОВЕ МУЗИКУВАННЯ

Мабуть, немає людини, якій не доводилося б співати разом із друзями або в родині. Не дивно, що нині стали надзвичайно популярними різні музичні акції за участю аматорів — конкурси сімейних ансамблів, фольклорні чи дитячі пісенні фестивалі.

Побутове музикування було поширене із давніх часів. Нерідко художники зображали на своїх полотнах не лише музикантів-професіоналів в урочистій атмосфері концертного залу, а й виконавців-аматорів у камерній обстановці, зокрема, у дружньому колі чи родинному затишку.

1 — нецке

(японська скульптура);

2 — Чен Йонгл. Мелодія для багатого врожаю;

3 — Лоренцо Коста. Концерт;

4 — Аббат Ніколо. Концерт;

5 — П'єр Огюст Ренуар. Жінка з гітарою

На яких інструментах музикують виконавці? Як художники підкреслюють своєрідність побутових сцен із зображенням музикантів?

Ви вже знаєте, що Й.-С. Бах був серйозним композитором, створював складну поліфонічну музику. Він написав близько двохсот духовних кантат, глибоких за змістом. Але в його творчій спадщині є гумористична «Кавова кантата». У ній розповідається про захоплення молодих сучасників композитора новим на ті часи напоєм — кавою. Мелодії з цієї кантати в часи Баха були популярними в середовищі молоді, їх наспівували, як звичайні пісні.

Йоганн Себастьян Бах. Кавова кантата (фрагменти за вибором).

Охарактеризуйте музику кантати. Зіграйте сцени твору «в ролях» (пантоміма).

Сцени з вечора-концерту «Кавова кантата» в Національній опереті України.

Віртуальна екскурсія

Національна оперета України — це сучасний європейський музичний театр, місце розвитку талантів, можливостей і сенсаційних проєктів, зустрічі провідних особистостей сучасності, культурний центр, де панують емоції, дивують, захоплюють почуття. Саме тут ви можете обрати музику, яка вам подобається. Це може бути класична оперета, шоу-балет, музична казка, мюзикл тощо.

З репертуаром Національного академічного театру оперети ви можете ознайомитися на сайті: <http://operetta.com.ua>

1. Розкажіть, що нового ви дізналися про побутове музикування.
2. Наведіть приклади побутового музикування у вашій сім'ї або в родині друзів і знайомих.
3. Як збагатилися ваші уявлення про творчий портрет Й.-С. Баха?
4. Спробуйте дати узагальнюючу характеристику вокально-хорових жанрів.
5. **Мистецький проєкт.** Створіть тематичні колекції з творів живопису, присвячених музикантам і музикуванню на різних інструментах.

13. СВЯТО ЩОДЕННОГО ЖИТТЯ

Побутовий жанр присвячений повсякденному життю людей, які зазвичай є сучасниками художника. І тому закономірно, що зображення побуту відомі з глибокої давнини — це сцени полювань, обрядів первісних людей; побутові сценки з давньогрецького вазопису, мозаїк та давньосхідних розписів і рельєфів.

? У яких видах образотворчого мистецтва можуть відтворюватися побутові сцени?

Для допитливих: з історії жанру

Особливо яскраво побутовий жанр проявився у Франції. Художники Ф. Мілле, Г. Курбе, О. Дом'є з теплою та співчуттям передавали важке життя людей праці в реалістичних картинах.

У спадщині російських живописців: А. Венеціанова, П. Федотова, І. Рєпін та інших — оспівано побут і працю людини. У деяких картинах починають переважати критичні оцінки, звучать викривальні мотиви щодо сучасної їм дійсності.

Побутова тематика приваблювала багатьох українських митців, зокрема Ф. Кричевського, Ф. Красицького, Т. Яблонську.

Часто у творах побутового жанру створюються багатофігурні складні композиції, зображуються постаті людей у русі.

Гюстав Курбе. Віяльниця

Марія Ладоненко. Три покоління

? Порівняйте картини побутового жанру, виконані художниками минулого і сучасності. Яка манера виконання — реалістична чи фантастична — більше властива цьому жанрові?

Фотій Красицький. Гість із Запоріжжя

Яку побутову сцену зображено на картині? Де відбуваються події? Кого зображує художник? Опишіть зовнішність людей, їхні заняття. Поясніть, як колорит картини позначається на загальній атмосфері.

Портрет митця

П'єр Огюст РЕНУАР (1841—1919) — французький художник-імпресіоніст, мистецтво якого відрізняється живим інтересом до людини.

Творчий доробок митця вражає — близько 6000 картин! Значне місце в його світлій життєствердуювальній творчості належить творам побутового жанру, зокрема таким, де «звучить» музика.

Автопортрет

П'єр Огюст Ренуар.

Бал у Мулен
де ла Галетт

Цирк — свято музики, сили, вправності, яскрава сценічна постановка в супроводі естрадно-симфонічного оркестру. Нерідко це дивовижне мистецтво можна спостерігати і на картинах митців. Такі твори також можуть належати до побутового жанру, адже радість і щастя, що їх дарує цирк, — то чарівні миттєвості нашого життя.

? Зверніть увагу на особливості композиції картин побутового жанру: динаміку й виразність поз і жестів героїв — циркових акторів.

1 — Едгар Дега. Ілер Жермен, 2 — Пабло Пікассо. Цирк, 3 — Цирк (палехський розпис)

Створіть аплікацію «На арені цирку». Використайте силует як основний засіб художньої виразності. Намагайтеся передати витонченість танцівниці.

1. Які теми розкривають твори побутового жанру?
2. Що таке силует? Спробуйте пояснити його художні особливості.
3. Які сюжети і образи побутового жанру можуть приваблювати митців сьогодні?
4. **Творче завдання.** Проведіть у класі гру «Упізнай жанри циркового мистецтва». Зображайте клоунів, жонглерів, акробатів, фокусників (пантоміма).
5. Придумайте, як має виглядати листівка до Міжнародного дня щастя. До якого жанру образотворчого мистецтва її можна віднести?

13. ХАЙ ЖИВЕ ОПЕРЕТА!

Чи бажаєте ви відчувати себе у вирі яскравого і запального свята? Тоді запрошуємо зануритися в радісний і барвистий світ *оперети*.

Жанр оперети — це синтез музики, танцю та віртуозної гри акторів-вокалістів у супроводі оркестру, хору та балету, а ще — жарти, веселощі, піднесений настрій, шарм і вишуканість. Тільки в опереті присутня світла безтурботність, готовність сміятися над речами та ситуаціями, які в повсякденні зазвичай викликають гіркі роздуми про недосконалість світу і людини.

Слово «*оперета*» дуже подібне до «*опера*». І не дивно, адже воно означає «*маленька опера*», її ще називають «молодшою сестрою опери». В опереті є усі складові опери — увертюра, арії, ансамблі, хори. Тільки вистави оперети мають комічний сюжет із розмовними діалогами, що чергуються з музичними номерами; музичні номери в них коротші за оперні, музика оперети переважно легкого, розважального характеру.

Проте, незважаючи на легкість у сприйманні, оперета досить складний жанр для її виконавців. Видатний режисер Лесь Курбас говорив: «Оперета є хорошою акторською школою». Адже актори оперети — справжні універсали: окрім уміння добре співати, вони мають танцювати, добре виконувати свою роль, володіти чіткою дикцією.

Фрагменти з оперет: «Летюча миша», «Принцеса цирку», «Сільва» (на вибір).

- 1 — сцена з оперети «Летюча миша»; 2 — сцена з оперети «Сільва»;
3 — Київський національний академічний театр опери та балету;
4 — Одеський театр музичної комедії ім. М. Водяного

Для допитливих: з історії жанру

«Батьком» оперети вважають французького композитора Жака Оффенбаха. У 1858 р. він поставив першу оперету. Цікаво, що історія цього жанру почалася з того самого сюжету, що й історія опери — з міфу про Орфея й Еврідіку... але з додаванням до сюжету комічності й пародійності — «Орфей у пеклі».

Проте, хоча оперета і народилася у Франції, найвищого злету набула у творчості композиторів Йоганна Штрауса (найвидатніші його твори — «Летюча миша» та «Циганський барон»), Франца Легара («Весела вдова», «Країна усмішок» та інші), Імре Кальмана («Принцеса цирку», «Сільва», «Баядера» та інші).

Видатним зразком жанру оперети є «Принцеса цирку» угорця Імре Кальмана. Музиці оперети притаманна святковість, відточеність мелодики й оркестровки.

Короткий зміст оперети «Принцеса цирку»

Сюжет оперети будується на розвитку відносин головних героїв спектаклю — таємничого Містера Ікса — артиста цирку, який ніколи не знімає маски, та княгині Палінської.

Княгиня Палінська, за умовами заповіту її покійного чоловіка, повинна протягом шести тижнів вийти заміж за співвітчизника, в іншому разі вона не отримає спадку. Серед претендентів — Великий князь Сергій Миколайович, якому княгиня відмовила і котрий вирішує помститися їй, зганьбивши в очах світського суспільства. Для цього він пропонує Містеру Іксу познайомитися з княгинею під іменем принца Кірасова. Княгиня заховається в красеня-принца і вінчається з ним. Але підступний Великий князь повідомляє княгині Палінській, що її чоловік — не справжній принц, а циркач Містер Ікс, і вона тепер — принцеса цирку. У гніві Містер Ікс відкриває їй всю правду. Він — князь Палінський, племінник її покійного чоловіка, закоханий у неї давно, і тільки через нещасливе кохання та ревності дядька змушений був стати цирковим артистом...

Арію Містера Ікса виконує оперний співак Георг Отс (кадр із кінофільму «Містер Ікс»)

Імре Кальман. Арія Містера Ікса з оперети «Принцеса цирку».

Охарактеризуйте образ Містера Ікса за музикою арії — його музичного портрета.

ЧАРІВНА ФЕЯ

Музика і слова М. Ровенка

Помірно

Сьо-год-ні но-во-річ-ний бал, Прин-це-си ось, бі-ля дзер-кал.
А хто о-там сто-їть, по-глянь? Три муш-ке-те-ри й д'Ар-тан-ьян.
І я та-кож до вас при-йшла, Та без-ліч чар-ів при-нес-ла.
Впіз-на-ли, дру-зі, хто це я? Ча-рів-на Фе-
-я. Ча-рів-на Фе-я, ча-рів-на Фе-я, Для Ев-рі-ді-ки і для Ор-
Фе-я, ча-рів-на Фе-я, Я-ка здо-ла-є і Ко-
-фе-я, Для прин-ца і для По-пе-люш-ки — Шлюб-ні об-
ще-я, Щоб в цьо-му за-лі і за за-лом Зла не бу-
-руч-ки. Ча-рів-на ва-ло.

Сьогодні новорічний бал,
Принцеси ось, біля дзеркал.
А хто отам стоїть, поглянь?
Три мушкетери й д'Артаньян.

І я також до вас прийшла,
Та безліч чарів принесла.
Впізнали, друзі, хто це я?
Чарівна Фея.

Приспів:

Чарівна Фея, чарівна Фея,
Для Еввідіки і для Орфея,
Для принца і для Попелюшки —
Шлюбні обручки.

Чарівна Фея, чарівна Фея,
Яка здолає і Кощея,
Щоб в цьому залі і за залом
Зла не бувало.

Сьогодні бал і маскарад,
Героїв із казок парад.
У кожного є свій сюрприз,
І кожен прагне мати приз.

Приспів.

Чарівна паличка злетить,
Зупинить музику на мить.
Найкращий приз — весела гра,
Радіє дівтора.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Оперета (від італ. — буквально «маленька опера») — музично-театральний жанр, який поєднує риси опери (насамперед комічної) та драматичного театру і балету.

1. У чому особливість музично-театрального жанру оперети?
2. Порівняйте жанри опери й оперети.
3. Поцікавтеся з інших джерел (зокрема, Інтернету), у яких видах мистецтва — кінематографі, театрі, і якими митцями використовувався сюжет «Принцеси цирку».
4. У вільний час перегляньте різні інтерпретації оперети «Принцеса цирку» («Містер Ікс», «Принцеса цирку») у ютю. Поділіться враженнями з однокласниками.
5. За допомогою афіші Київського національного академічного театру оперети наведіть приклади творів цього жанру й прізвища митців, що їх створили.

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АКАДЕМІЧЕСЬКИЙ ТЕАТР ОПЕРЕТИ
КРОК ДО СВЯТА

79-й театральний сезон
Репертуар на ЛЮТИЙ

1. СОРОЧИНСЬКИЙ КИРАТОК	14. ВІСЬМА ДОЛІЖИНА
2. ОСТРІВ СКАРБІВ	15. НАДНУЗЕЛЬ ВІТУШ
3. ЛЕТІЦЯ МИША	16. ЦІЛУЙ МЕНЕ, КСТІ
4. ФІАЛКА МОНМАРТУ	17. ПІСОНАТО НЕВІДНО
5. КЕВЧЕНКО LIVE	18. КІТАЙСЬКИЙ ВАРОН
6. ВАХ У САВОЙ	19. ТАМБА АЛАДІНА
7. В РІТРОНІ	20. ЗА ДАНОМ ЗАВІДНИ
8. БРЕЖНЄВСЬКІ МУЗИКАНТИ	21. МОЯ ЧАРІВНА ХЕДІ
9. ЗА ДВОМА ЗАВІДНИ	22. МІСТЕР ІКС
10. СІБІРА	23. НАДНУЗЕЛЬ ВІТУШ
11. ВЕСЕЛА ВДОРА	
12. ТАКІ СРІБЛЯКІ НАСТУ	

ПАНОРАМА МИСТЕЦТВ:

14

1

2

3

4

ОРАТОРІЯ ПЕЙЗАЖ СИМФОНІЯ ПОРТРЕТ ОПЕРА

4

Назвіть одним словом.

3

Які з портретів — парадні?

2

Які види портретів поширені в живописі та скульптурі?

1

До яких жанрів належать твори, представлені на ілюстраціях?

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

1

ОРАТОРІЯ ХОРОВИЙ КОНЦЕРТ КАНТАТА МЕСА РЕКВІЄМ

2

3

ПІСНЯ РОМАНС БАЛАДА СЕРЕНАДА ГІМН

4

Які з перелічених жанрів вокальної музики
набули поширення у фольклорі?

4

Назвіть музичні твори композиторів, зображених
на портретах. У яких жанрах вони творили?

3

Які з жанрів хорової музики притаманні саме
українському мистецтву, а які для нього не характерні?

2

Назвіть музично-театральні жанри.
Який із них зображено на світлинах?

1

II. ОБРАЗИ ПРИРОДИ В МИСТЕЦЬКИХ ЖАНРАХ

СВІТ ТВАРИН У МИСТЕЦТВІ

15. АНІМАЛІСТИЧНИЙ ЖАНР

Чи замислювалися ви коли-небудь, який із жанрів образотворчого мистецтва — найдавніший?

? Пригадайте розписані печери первісних людей. Які зображення в них переважали?

Відколи первісна людина почала зображувати на скелях тварин, бере свій початок *аніمالістичний жанр* — один із найдавніших в образотворчому мистецтві. Постійний інтерес митців до нього зберігається із давнини й до сьогодні. Нині образи тварин можна побачити скрізь — у професійному живописі, графіці, скульптурі, декоративному мистецтві, а також дизайні та рекламі. Митців, які спеціалізуються в цьому жанрі, називають *аніمالістами*.

1 — Віктор Вазарелі. Зебри; 2 — Франц Марк. Синій кінь;
3 — Валентина Матвієнко. Їжачок; 4 — Олег Дорошенко. Щеня в черевіку

Для допитливих: з історії жанру

До нашого часу дійшли численні зображення тварин з різних куточків світу. На барельєфах Стародавньої Ассирії можна побачити собак, левів, биків і коней. На фресках Стародавнього Єгипту зображувалися собаки, кішки, крокодили, змії, шакали, соколи тощо. У єгиптян існував культ богині — кішки Бастет, що вважалася уособленням сонячного і місячного світла. Образи коней, зокрема в колісницях, трапляються на античній кераміці. Древнім народам Америки — ацтекам і майя — притаманні скульптурні зображення ягуарів, змій та інших тварин. Дуже високого рівня майстерності досяг анімалістичний жанр у декоративному та образотворчому мистецтві Стародавнього Китаю. Здавна в українському декоративному мистецтві традиційно зображували птаха — символ долі, сім'ї, покровителя жінок і дітей. Також в орнаментах писанок, вишивок тощо застосовували образи-символи тварин.

1 — зображення дивовижних тварин на воротах богині Іштар у Вавилоні;

2 — косівська керамічна тарілка;

3 — скульптура давньоєгипетської богині-кішки Бастет;

4 — стародавнє китайське мистецтво ажурного вирізування з паперу — «цзяньчжі»

Пригадайте, як називається техніка вирізування з паперу в українському декоративному мистецтві.

У декоративному мистецтві зображають і реальних тварин, і дивовижних істот, які виникли в уяві художника. Проте навіть звичайні тварини — зайчики, мавпочки тощо, завдяки стилізації набувають у декоративному мистецтві дещо казкового забарвлення. Тваринні образи трапляються в мистецтві багатьох народів світу. Наприклад, птахів нерідко зображують на петриківському розписі (традиційний народний промисел України).

Сповнена фантастичними образами тварин й оригінальна творчість українського майстра народного мистецтва Марії Приймаченко.

Портрет митця

*Мене дивує, як в такій маленькій жінки
може взятись така потужна енергія
і сила на створення таких картин.
Краса й образність її мальованих звірів вражає...*
Пабло Пікассо про Марію Приймаченко

Фото
Леоніда Левіта

Марія Оксентівна ПРИМАЧЕНКО (також **ПРИЙМАЧЕНКО**) (1909—1997) — представниця «наївного мистецтва», одна з найвідоміших українських майстрів. За рішенням ЮНЕСКО 2009 рік було визнано роком Марії Приймаченко. Народилася в селі Болотня на Київщині, де і провела все життя. Дитинство її було затьмарене тяжкою хворобою. Проте, можливо, життєві випробування й загострили її художній зір. Марія, малюючи, постійно вчилася у рідної поліської природи. Вона також вишивала, захоплювалася керамікою. Виготовлені глечики й тарелі розписувала квіточками й рудими лисичками, незвичними зображеннями: блакитними мавпами, різнокольоровими крокодилами, яскравими птахами. Композиції художниці дуже різноманітні: від дивоквітів (зокрема, з оченятами, як у фантастичних істот) до сюжетних сцен «звіриної серії».

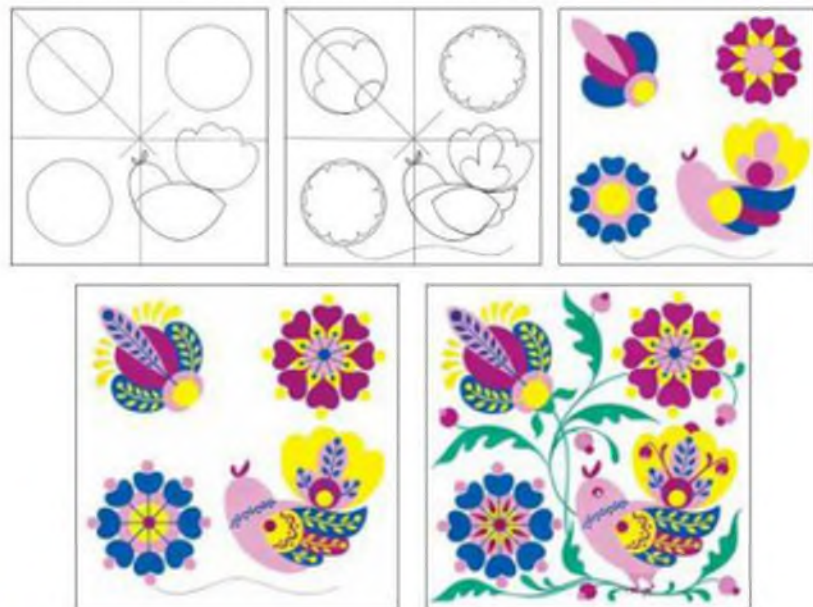
Мавпа

Марія Приймаченко.

Казкова птиця-павич

Намалюйте ескіз урівноваженої декоративної композиції «Дивний птах» (гуаш). Продумайте, де її можна використати в інтер'єрі (гобелен, розпис скрині, побутовий текстиль тощо).

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Анімалістичний жанр (від лат. — тварина) — зображення тварин в образотворчому та декоративному мистецтві.

Стилізація — це прийоми узагальнення, спрощення форми та кольорових співвідношень у декоративному мистецтві.

1. Як називаються митці, які присвятили свою творчість зображенню тварин?

2. У яких видах мистецтва можна побачити зображення тварин?

3. Як ви розумієте слово «стилізація»? Поясніть на прикладі зображення птахів у декоративному мистецтві.

4. **Гра «Пригадайте образи».** Об'єднайтеся у дві групи та по черзі називайте тварин і птахів, образи яких поширені в українському народному мистецтві.

5. **Самостійний пошук.** За допомогою додаткових інформаційних джерел підготуйте розповідь «Тварини у світовому кінематографі». Прілюструйте фрагментами ваших улюблених фільмів про тварин.

СВІТ ТВАРИН У МИСТЕЦТВІ

15. ПРОГРАМНА І НЕПРОГРАМНА МУЗИКА: П'ЕСИ-МІНІАТУРИ

Вокальна й інструментальна музика завжди існували в тісному взаємозв'язку. Впродовж тривалого часу музичні інструменти виконували допоміжну роль, супроводжуючи співи різні дії людей. У давнину люди в певний момент усвідомили й відчули, що деякі мелодії настільки виразні, що зрозумілі й без слів. Так виникли інструментальні жанри, зокрема *п'еси-мініатюри*. Їх виконують на різних музичних інструментах, соло, в ансамблях і оркестрах.

 Наведіть приклади інструментальних жанрів вокального походження.

Завдяки «слову» вокальна музика нам завжди зрозуміліша, порівняно з інструментальною. Але і в інструментальній існує багато творів, де композитор у тій чи іншій формі пояснює слухачам його зміст. Це пояснення називається програмою, а така музика — *програмною*. Програми бувають різними: від конкретної назви до певного розгорнутого сюжету.

Заголовок п'еси чи літературна програма здатні спрямувати в певному напрямі фантазію слухача, допомагаючи «домалювати» в його свідомості те, що підказує автор. Програма — як «дорожні знаки», що полегшують шлях мандрівника у світі музичного мистецтва. Слухаючи програмну музику, не варто розраховувати лише на словесні пояснення. Головне — зрозуміти загальну ідею, відчути характер і настрій музики, чи то буде, приміром, войовничість, чи — казковість і фантастичність, гумор або лірика.

У програмній музиці є чимало творів, присвячених тваринам і птахам. Образи неповторного світу живої природи завжди приваблювали митців різних творчих професій, зокрема й композиторів. Навіть одна із симфоній Йозефа Гайдна має назву «Ведмідь». У музиці можна передати певні ознаки тварин — особливості їхніх рухів (плавних або різких), ходи (важкої, повільної чи швидкої, стрибкоподібної).

 Пригадайте, які твори, присвячені тваринам, ви слухали в попередні роки. До яких жанрів вони належать? Як тварини стали персонажами симфонічної казки «Петрик і Вовк» С. Прокоф'єва? Як інструменти оркестру використав композитор для створення цих образів? Хто автор цього музичного твору?

У деяких музичних творах ми можемо почути імітацію «голосів» птахів — спів солов'я чи зозулі. Як вам уже відомо, пташиний спів усе життя вивчав французький композитор Олів'є Мессіан, імітуючи його у своїх численних творах. Італійський митець Отторіно Респігі створив сюїту для малого оркестру — «Птахи», у якій використав обробки тем старовинних композиторів: після невеликої прелюдії розташовані п'єси «Голуб», «Курка», «Соловей», і нарешті, завершує твір токато «Зозуля».

Отже, музичні твори про тварин і птахів існують у різних інструментальних жанрах. Зазвичай композитори використовують різноманітні за змістом і формою програмні п'єси-мініатюри. За жанром це можуть бути невеликі *прелюдії*, інколи — віртуозні, ритмічні *токати* чи жартівливі *жваві скерцо* (*гуморески*). Спільною рисою цих жанрів є особлива фактура, що відображає переважно рухливий характер п'єс.

Тетяна Пата.
Зозуля на калині

Для допитливих: з історії жанру

Прелюдія (або **прелюд**) — надзвичайно поширений камерно-інструментальний жанр. Він виник у клавирній та органній музиці епохи Ренесансу. У композиторів-романтиків, насамперед у Ф. Шопена, прелюдія перетворюється на самостійну п'єсу. Збірки прелюдій, різноманітних і глибоких за образним змістом, написали Сергій Рахманінов, Олександр Скрябін, Дмитро Шостакович, Василь Барвінський.

Іван Марчук.
Із серії «Кольорові прелюдії»

Луї Клод Дебен. «Зозуля» (клавесин).
Отторіно Респірі. Прелюдія, Токата
(«Зозуля»).

Василь Барвінський. Прелюдія № 2,
Гумореска.

Порівняйте музичні образи зозул —
оркестровий і клавесинний. Охаракте-
ризуйте тембри, фактуру. Чи можливо
назвати ці п'єси по-іншому?
Доберіть до прослуханих п'єс-мініатор
В. Барвінського живописні композиції,
споріднені за настроями.

Клавесин

Портрет митця

Василь Олександрович БАРВІНСЬКИЙ (1888—
1963) — український композитор, учений, піаніст-
виконавець, педагог. Народився в Тернополі в сім'ї
вчителів. Невдовзі родина переїхала до Львова, де
розпочався шлях майбутнього композитора у світ му-
зики. Першою вчителькою хлопчика стала його мати —
піаністка й співачка. Професійну музичну освіту він
здобув у Празькій консерваторії. Також навчався на
філософському факультеті Карлового університету.

Після повернення до Львова В. Барвінський очо-
лив Вищий музичний інститут імені Миколи Лисенка
(з 1940 р. став першим директором Львівської дер-
жавної консерваторії ім. Миколи Лисенка). Він керував
хором львівського товариства «Боян», концертував як
піаніст, досліджував історію української музики.

Доля композитора й громадського діяча склалася
трагічно. Унаслідок наклепу його і дружину Наталю
(доньку відомого вченого-фізика І. Пулюя) у 1948 р.
було заарештовано й засуджено на 10 років ув'язнення в
Мордовських табо-
рах. Рукописи його творів були знищені. Після повернення із заслання ко-
мпозитор усі свої сили зосередив на тому, щоб відновити з пам'яті ці твори.
В. Барвінського було реабілітовано (посмертно) у 1964 р., але тривалий час
його ім'я замовчувалося. Це була велика втрата для української культури.

Музична спадщина В. Барвінського охоплює різні жанри: твори для форте-
піано (концерт, соната, збірки п'єс «Прелюдії», «Колядки та щедрівки» та ін.);
для віолончелі і фортепіано («Соната», «Варіації», «Сюїта», «Ноктюрн», «Дум-
ка»), для камерного ансамблю («Струнний квартет для молоді»), оркестрові та
хорові композиції, романси. Характерною особливістю стилю композитора-
лірика є нахил до інструментальної мініатюри.

Володимир
Одрехівський.
Меморіальна дошка
В. Барвінському
у Львові

СОЙКА

Слова М. Пономаренка

Музика І. Островерхого

На вершечку дуба

Сой-ка Цілий день сидить і ой-ка: — Ка-ра-ул! — де зи-ма,

Вме-не ва-ля-нок не-ма. Ка-ра-ул! Си-дить і ой-ка

— Ка-ра-ул! І-де зи-ма

1. 2.

ка: Вме-не ва-ля-нок не-ма. // ма.

На вершечку дуба Сойка
Цілий день сидить і ойка:
— Караул! Іде зима,
В мене валянок нема.

Каже Дятел: — Тітко Сойко,
Менше треба айкати, ойкати.
Голку із сосни хапайте,
Теплий мох хутчіш зшивайте!

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Прелюдія (від лат. — перед і гра) — вступна частина до якого-небудь великого музичного твору або невелика самостійна п'єса переважно для клавесина, фортепіано чи органа.

Токата — віртуозна музична п'єса для фортепіано або органа, у швидкому темпі, чітко ритмізована.

Скерцо (від італ. — жарт) — жанр камерно-інструментальної музики, твір жартівливо-гумористичного змісту.

1. Що таке «програмна музика»? Поясніть.

2. Проведіть паралелі між виразними можливостями музичного й образотворчого мистецтва у відображенні світу тварин.

3. Охарактеризуйте особливості музичних жанрів прелюдія, токати.

4. **Самостійний пошук.** Дослідіть самостійно, хто з композиторів звертався до жанру скерцо, які гумористичні «портрети тварин» вони створювали.

5. **Завдання за бажанням.** Перегляньте мультфільми, зокрема, за мотивами українських казок про тварин, прислухайтеся та опишіть, яка музика звучить у різних епізодах.

16. ТВАРИНИ В МИСТЕЦТВІ СКУЛЬПТУРИ

Світ образотворчого мистецтва «населяють» знайомі нам із дитинства тварини, яких ми можемо зустріти в довкіллі, — котики, песики, кролики, зайчики, коні, корови, вівці та багато інших. Твори анімалістичного жанру поширені в круглій скульптурі та рельєфі, станковому, монументальному і декоративному мистецтві.

Тварини в українській народній іграшці:

1 — опішнянська кераміка;

2 — свищик;

3 — косівська кераміка

Українські народні майстри з давніх-давен виготовляють скульптурки, розписані кольоровими візерунками: глиняні свистунці, коники й баранці — це окраса опішнянської та косівської кераміки.

Будь-яка творчість в анімалістичному жанрі передбачає поєднання природничо-наукового і художнього поглядів на тварин. Адже завданням художника-анімаліста є, зберігаючи точність зображення тварини, вносити в образ певні художні риси, щоб надати йому яскравої емоційності. Митці нерідко наділяють ту чи іншу тварину властивими людям рисами, вчинками і переживаннями (наприклад, героїв байок). У круглій скульптурі завдяки її засобам художньої виразності ми можемо побачити об'єм тварини, відчутти фактуру поверхні, розглянути її з усіх боків.

Назвіть основні засоби художньої виразності скульптури.
Пригадайте, якими матеріалами користуються скульптори.

Усі тварини різняться за своїм зовнішнім виглядом і характером. А ще вони різні за пропорціями — співвідношенням між розмірами частин тіла.

Для того щоб правдиво відтворити образ тварини в скульптурі, митець має уважно розглянути її форму, визначити пропорції (розміри голови відносно тулуба, розміри вух і хвоста, довжину шиї, лап), а також особливості пластики. Адже одна тварина струнка, у неї довгі лапи і шия, високо посаджена голова з довгастою або витягнутою мордою. Інша — невисока, міцної статури або громіздкої кулеподібної форми з маленькими чи навпаки — великими широкими вухами тощо.

71 Проаналізуйте окремі фігури тварин щодо пропорційності.

- 1 — рел'єф на давньоіндійському храмі;
 2 — П'єм Кусту. Коні Марлі;
 3 — Георг Август Гауль. Качки на фонтані;
 4 — Андрій Марц. Мірабу, що біжить

Секрети майстерності

Скульптури тварин виготовляються з різних матеріалів: дерева, металу, мармуру, кістки тощо. Скульптори-початківці найчастіше ліплять із пластиліну або глини.

Глина — це природний матеріал. Вона пластична, добре формується. Просушений виріб має достатню міцність, зберігає форму, легко фарбується різними видами фарб. Глину зберігають і в сухому, й у вологому вигляді. Якщо глина пересохла, то її заливають водою на 5–6 годин або на добу. Перед замішуванням воду зливають і вимішують глину, щоб вона легко відставала від рук.

Пластилін — це штучний матеріал, який виготовляють із глини, змішаної з воском і фарбувальними речовинами. На відміну від глини, пластилін не засихає, а завжди перебуває в пластичному стані. Він не боїться води, але за низьких температур стає твердим.

Для виготовлення дрібних деталей скульптори використовують стеки, різноманітні різці.

Для допитливих: з історії жанру

Топіарі — старовинне мистецтво декоративної стрижки дерев і кущів із метою надання їм форми тварин, птахів, людей тощо. Історія декоративної стрижки бере початок із садів Римської імперії. Один із підлеглих Цезаря здивував його химерно підстриженим деревцем. Після цього й інші садівники стали створювати різні фігури для прикрашання садів і парків. Поступово ця традиція поширилася по всій Європі. Сьогодні фігури з дерев і чагарників, зокрема й із зображеннями фантастичних істот, з успіхом використовуються в ландшафтній архітектурі для надання ділянці оригінальності.

Декоративні композиції в анімалістичному жанрі

Намалюйте ескіз фриз для рельєфної композиції із зображенням екзотичної тваринки — «Кенгуру» (кольорові олівці). Продумайте, де можна використати цю композицію в оформленні зоопарку, музею природи, живого куточка в школі.

1. Якими матеріалами й інструментами користується скульптор?
2. Наведіть приклади застосування анімалістичного жанру в монументальній, станковій і декоративній скульптурі.
3. Підготуйте віртуальну екскурсію для молодших школярів, присвячену образам тварин у парковій скульптурі.
4. **Самостійний пошук.** Дослідіть творчість майстрів українського мистецтва, які захоплювалися зображенням тварин.
5. **Мистецький проект.** Орієнтовні теми: «Образи тварин у мистецтві української народної іграшки», «Незвичайні скульптури тварин», «Тварини у дрібній пластиці».

16. КАМЕРНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ЖАНРИ: СЮІТА

Нерідко композитори створюють *сюїти*, які складаються з багатьох частин — п'єс, що, як правило, пов'язані за змістом спільною програмою чи єдиною темою. Найчастіше частини сюїти дуже відрізняються одна від одної, будуються за контрастом. Наприклад, одна частина може бути написана в жанрі танцю, інша — в пісенному жанрі; одна із частин може бути мінорною (сумною, тужливою, жалісною), а інша — мажорною (веселою, радісною, бадьорою). У цьому полягає головна відмінність сюїти від інших жанрів інструментальної музики (сонати, симфонії, концерту), де кожна наступна частина доповнює і продовжує попередню, а переходи між ними — плавні, ледь помітні.

Пригадайте, які твори в жанрі сюїти ви слухали. Назвіть частини сюїти «Карнавал тварин».

Для допитливих: з історії жанру

Жанр сюїти зародився в XVI ст. Спочатку сюїти складалися тільки з чотирьох частин — старовинних танців: алеманди, куранти, сарабанди і жиги. Із часом до складу сюїти почали додавати й інші елементи, переважно танці (менуєт, гавот), арію (невелику п'єсу наспівного характеру) та інші.

Незважаючи на самостійність кожної частини, сюїта сприймалася як єдиний музичний твір, адже всі її частини об'єднувалися тональністю. Не менше значення має й розташування танців: помірні й повільні чергуються зі швидкими.

Сюїти писали для різних інструментів та ансамблів. Наприклад, у Йоганна Себастьяна Баха є клавірні сюїти, сюїти для віолончелі або скрипки — соло, для клавіру і скрипки, для оркестру.

Найвідомішим музичним твором, що присвячений тваринам, є сюїта «Карнавал тварин» французького композитора Шарля Каміля Сен-Санса.

Вважається, що персонажі цього музичного карнавалу, окрім лебедя, зображені в жартівливому, а часом навіть і карикатурно-сатиричному вигляді. Причому в деяких випадках композитор мав на увазі не стільки власне тварин, скільки людські характери, які вони уособлюють.

Сюїта написана для камерного ансамблю і складається із чотирнадцяти частин, більшість з яких — різноманітні образи тваринного світу — ніжні, величні, поважні, кумедні, метушливі тощо.

Сцена з вистави «Карнавал тварин» у Київському муніципальному академічному у театрі опери і балету для дітей та юнацтва

Зміст сюїти «Карнавал тварин»

«Вступ і Королівський марш лева» (фортепіано). Після невеликого вступу починається марш, у якому звучать фанфари, і грубуваті ходи, що імітують гарчання лева.

«Кури та півні» (кларнет, скрипки, альт, фортепіано) — настирливо повторювані звуки імітують квоктання курей, перемежуються з мотивом півнячого кукурікання.

«Антилопи» (два фортепіано) — швидкі пасажі передають рух антилоп.

«Черепашки» (струнні і два фортепіано) — танець канкан у повільному темпі.

«Слон» (контрабас і два фортепіано) — вальсоподібна мелодія звучить у низькому регістрі контрабаса, зображуючи слона, який танцює.

«Кенгуру» (два фортепіано) — гострі стакатні звучання з форшлагами зображують стрибки кенгуру.

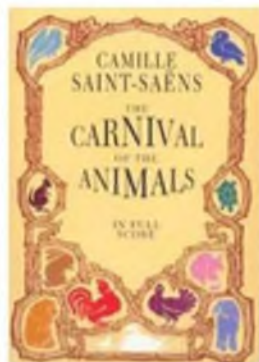
«Акваріум» (флейта, скляна гармоніка (у наш час її партія виконується на дзвіночках або челесті), струнні, фортепіано) — звучання флейти, що грає мелодію, відтіняється «бульботінням» скляної гармоніки і глісандо фортепіано, створюючи «картину» води в акваріумі.

«Персонажі з довгими вухами» (скрипки) — чергування дуже високих і дуже низьких звуків, що ніби передають крик віслюка.

«Зозуля в хаші лісу» (кларнет і два фортепіано) — на тлі розмірених акордів у фортепіано, що зображують ліс, кларнет (який, згідно з вказівкою автора, розміщується за лаштунками) періодично грає два звуки, подібні до кування зозулі.

«Пташник» (флейта, струнні і два фортепіано) — на тлі «шелестіння» струнних флейта грає мелодію з трелями і стрибками, імітуючи пташиний спів.

«Піаністи» (два фортепіано, струнні) — звучать гами і вправи. Ця частина без перерви переходить у наступну.

Партитура сюїти
«Карнавал тварин»

«Скам'янілі» (кларнет, ксилофон, два фортепіано і струнні) — Ш.-К. Сен-Санс цитує власну симфонічну поему «Танець смерті», дитячі пісеньки «Ah! Vous dirai-je, mamam» і «Au clair de la lune», а також каватину Розини з опери Дж. Россіні «Севільський цирульник».

«Лебідь» (віолончель і два фортепіано) — співуча мелодія віолончелі зображує плавний рух лебедя по поверхні води, а варіації у фортепіано — бризки та хвилячки на ній.

«Фінал» — виконує весь ансамбль. Весела і легка головна тема переможовується мотивами з попередніх частин.

Шарль Каміль Сен-Санс. Сюїта «Карнавал тварин» (п'єси за вибором).

Поміркуйте, чи допомагає тембр інструмента створити відповідний музичний образ. Поясніть. Які ще засоби музичної виразності є провідними в кожній із прослуханих частин сюїти? Наведіть приклади.

Портрет митця

Шарль Каміль СЕН-САНС (1835–1921) — французький композитор, органіст, піаніст, диригент. Писав музику в різних жанрах: симфонії, опери, балети, кантати, ораторії, інструментальні твори, духовну музику.

Сен-Санс закінчив Паризьку консерваторію, працював церковним органістом, концертував як піаніст і диригент у багатьох країнах світу.

Композитор був надзвичайно талановитою людиною і водночас великим жартівником. Сюїту «Карнавал тварин» композитор ніколи не розцінював серйозно, вважав її жартівливою і називав «великою зоологічною фантазією». Дбаючи про репутацію «французького Бетховена», а саме так казали про нього сучасники, Сен-Санс категорично заборонив публічне виконання твору, дозволивши опублікувати його лише після своєї смерті, що і було зроблено в 1922 р. Знаменита п'єса із сюїти — «Лебідь», завдяки майстерності постановника Михайла Фокіна та виконавиці Анни Павлової, здобула безсмертя на балетній сцені.

Олександр Кравченко.
Портрет
Ш.-К. Сен-Санса

Лебідь, що вмирає,
у виконанні
Анни Павлової
(світлина 1916 року)

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Сюїта (від франц. — ряд, чергування, послідовність) — жанр інструментальної музики, музичний твір, що складається із самостійних контрастних частин, об'єднаних спільним художнім задумом або програмою.

1. Як музика може створювати образи тварин?

2. Доведіть, що «Карнавал тварин» Ш.-К. Сен-Санса — сюїта. Які ознаки жанру сюїти простежуються в цьому творі?

3. Пригадайте, що таке «карнавал». Які карнавали існують?

4. У вільний час перегляньте анімаційні фільми, створені за музикою сюїти. Чи подобаються вам музичні мультфільми? Чим саме?

5. **Колективна робота.** До запропонованих віршів створіть вокальний або театральний «Карнавал тварин» (придумайте мелодії або театральні етюди відповідно до змісту віршів).

Я, маленьке кенгуру,
Скачу вправно, тру-ру-ру.
У Австралії живу
І жую смачну траву.

Леся Космовська

Котик вибіг за ворота,
А на вулиці — зима!
Білий сніг і білий котик —
І kota немов нема!
Лиш на кінчику хвоста
Видно плямку у kota.

Володимир Бондаренко

Снав ведмедик до весни
Біля стовбура сосни.
Наче ковдра, білий сніг
Укривав його барліг.
Світлана та Юрій Ходоси

По дорозі зайчик скаче,
Сніг глибокий, зайчик плаче,
Змерз він дуже, і тремтить,
І не знає, що робить.
Де спочити, де присісти
Щось поїсти?
Треба швидше у лісочок,
Де стоїть старий пеньочок.
Сніг лапками розгрібати
І корінці там шукати.
Аби кори трохи згризти...
Ой, як хоче зайчик їсти!

Катерина Перелісна

Танцювали зайчики у гайку,
На сніжку біленькому,
на сніжку.

Вибивали лапками гопака,
Хоч мела хурделиця,
ще й яка.

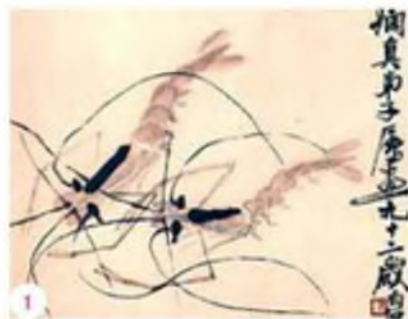
Гарно побігайчики
Стриб та скік —
Зустрічали зайчики
Новий рік.

Леонід Куліш-Зіньків

17. АНІМАЛІСТИЧНИЙ ЖАНР У ГРАФІЦІ

Зображення тварин нерідко можна побачити у творах мистецтва графіки: на сторінках книжок, газет і журналів, плакатах, марках, календарях, етикетках товарів тощо.

Ваніمالістичному жанрі працювали художники-графіки різних епох і країн, зокрема, Альбрехт Дюрер, Ци Бай-ші, Василь Ватагін, Яків Гніздовський та ін.

- 1 — Ци Бай-ші. Креветки; 2 — Василь Ватагін. Тигр;
3 — Альбрехт Дюрер. Носоріг;
4 — Ян Макартур. Метелик

За ілюстраціями пригадайте і назвіть основні засоби художньої виразності графіки. Порівняйте форму тварин, характер ліній.

Портрет митця

Яків Якович ГНІЗДОВСЬКИЙ (1915—1985) — український і американський художник-графік, скульптор, кераміст, мистецтвознавець. Народився в селі Пилипче Борщівського повіту на Галичині. Навчався в гімназії й духовній семінарії у Львові, мистецьких академіях Варшави та Загреба, жив у Мюнхені, Парижі, США. З успіхом проходили його численні виставки в Африці та на Близькому Сході, в Англії, Німеччині, Чехії, Японії. Його дереворізи стали темою окремого документального фільму «Вівці в дереві», який отримав нагороду на юнофестивалі в Нью-Йорку.

Природа, світ тварин — ось основні теми його картин, скульптур. Графічним роботам майстра притаманні майже ювелірні лінії рисунка, продуманість кожного елемента композиції, лаконізм і виразність образів.

Фото
Міри Гніздовської

Іжак

Кішка

Корова

Для допитливих: з історії жанру

Одного разу, прогулюючись лісом, Дюрер підбрав крихітне зайченя. Звір оселився в будинку видатного німецького художника-графіка, і він вирішив його намалювати. Живописець «усадовив» свою полохливу модель на стільці біля вікна. Проте далеко не відразу Дюреру вдалося почати писати картину, тому що заєць тікав геть при будь-якому підозрілому шорохтінні. Художникові так і не вдалося повністю перемогти недовірливість звіра. Але, напевно, це і краще, адже заєць на картині виглядає, мов живий. А до його пухнастого хутра навіть хочеться ніжно доторкнутися.

Альбрехт Дюрер. Заєць

Нерідко образи тварин ми можемо спостерігати у творах книжкової графіки, зокрема ілюстраціях до казок і байок.

? Пригадайте, що таке книжкова ілюстрація, заставка, буквиця. До якого виду образотворчого мистецтва вони належать?

У народних казках тварин часто «олюди-нюють», тобто наділяють людськими риса-ми, навіть зображують у костюмах. Худож-ники-ілюстратори відтворюють основні моменти змісту літературного твору, пере-дають зовнішність і настрій головних персонажів. «Портрети» казкових звірів допомагають краще уявити їхні характе-ри, адже головне в цих ілюстраціях — не зовнішня «подібність», а яскравий образ, який влучно передає істотні й найприкмет-ніші риси кожного героя.

Австралійський письменник, ілюстра-тор і дизайнер Луїс Еліот створив обра-зи тварин з різних країн і континентів. Він використав невичерпні можливості художньої виразності ліній, щоб кожна з тварин виглядала оригінальною і не-повторною.

Вікторія Ковальчук,
ілюстрація
до книжки
Дмитра Павличка
«Пригоди кота Мартина»

Тварини Луїса Еліота

? Роздивіться і проаналізуйте композицію кожного твору, форму тварин, характер ліній. Якими прийомами стилізації користується художник? Як змінює природне середовище персонажів відповідно до країни?

Намалюйте улюблену домашню тваринку «Мій вірний друг», використовуючи один із засобів художньої виразності графіки (графічні матеріали за вибором).

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Ілюстрація — це малюнок у книжці, що передає зміст літературного твору, настрій героїв.

1. Якими графічними матеріалами користуються художники-графіки?
2. Поміркуйте, чим відрізняються зображення тварин у художній і науково-популярній літературі.
3. Поспостерігайте, де можна зустріти графічні зображення тварин у сучасному житті.
4. **Рольова гра «Анімалістичний образ».** Імітуйте по черзі пластику рухів і поз різних тварин так, щоб однокласники змогли відгадати, хто це (наприклад, кішка, мавпа, журавель, ведмідь тощо).
5. **Мистецький проект «Образи тварин у книжковій графіці».** Проаналізуйте ілюстрації до ваших улюблених казок про тварин. Оберіть художника-ілюстратора, манера якого вам найбільше запам'яталась.

17. КАМЕРНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ЖАНРИ: СОНАТА

Анімалістичні образи втілюються в музиці різних камерно-інструментальних жанрів: від п'єс-мініатюр до творів великої форми — *сонат*. Деякі композитори, як і деякі художники, «малюючи» музичні портрети тварин, ставилися до цього з гумором. Наприклад, Ігор Стравінський створив «Циркову польку для Молодого Слона», Клод Дебюссі — «Колискову слоника». А соната італійського композитора Доменіко Скарлатті соль мінор відома як «Котяча fuga». За легендою композитор записав мелодію твору «з лап» свого кота, який полюблив «прогулянки» клавіатурою.

Володимир Куш.
Африканська соната

Інструментальна музика здавна супроводжувала наше повсякдення, дозволяла, відображаючи світ навколо нас. Деякі інструментальні твори мають конкретну назву — це програмні твори, зміст яких нам підказує автор. Інші — непрограмні — без словесної підказки зрозумілі й цікаві. Адже музика звертається насамперед до людського серця, глибоких почуттів, нашої душі. Вона дає змогу насолоджуватися красою, незалежно від того, чи є у творі конкретний зміст — картини природи чи портрети людей, героїчна боротьба чи народне свято. Слухаючи музику, ми разом з нею переживаємо, страждаємо, радіємо, сумуємо.

Найцікавіше в непрограмній музиці те, що вона здатна викликати в кожного слухача свої власні переживання, які вільно народжуються під враженням від почутого. Кожен шукає в музиці щось особисте й переносить у власний світ думок, ідей, емоцій.

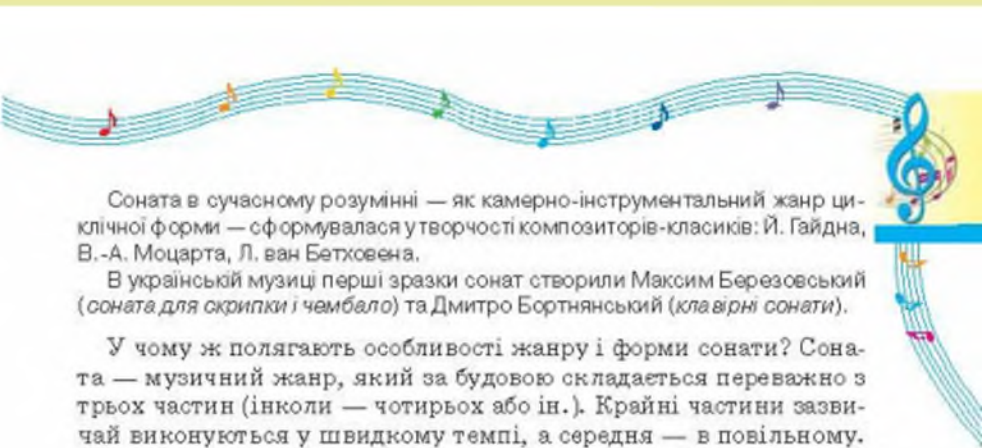
Непрограмна музика — це твори, характеристика яких визначається назвою жанру, як-от, балада, прелюдія, елегія тощо.

Наведіть приклади непрограмних музичних творів різних жанрів.

Для допитливих: з історії жанру

Слово «соната» виникло дуже давно й означало в ті далекі часи будь-яку інструментальну музику. Потім термін набув іншого значення, а самі сонати розділилися на два види: церковні, які звучали на богослужіннях, і камерні, котрі виконувалися на концертах одним або двома музикантами-інструменталістами.

Соната в сучасному розумінні — як камерно-інструментальний жанр циклічної форми — сформувалася у творчості композиторів-класиків: Й. Гайдна, В.-А. Моцарта, Л. ван Бетховена.

В українській музиці перші зразки сонат створили Максим Березовський (*соната для скрипки і чембало*) та Дмитро Бортнянський (*клавірні сонати*).

У чому ж полягають особливості жанру і форми сонати? Соната — музичний жанр, який за будовою складається переважно з трьох частин (інколи — чотирьох або ін.). Крайні частини зазвичай виконуються у швидкому темпі, а середня — в повільному. Відповідно вони різняться і характером музики. Отже, основний принцип побудови циклу — контраст протиставлення частин і окремих музичних тем. Кожна частина має свої особливості, але разом вони створюють велику гармонійну композицію — *сонатний цикл*. Тобто для жанру сонати важливим є наскрізний розвиток музики і в окремих частинах, і загалом у межах циклу.

Такі особливості сонати дають змогу відображати в музиці різні грані людського життя, зокрема драматичні події, а не лише певні емоційні стани, як у п'єсах-мініатюрах. Ймовірно, саме тому для багатьох композиторів, особливо класиків Й. Гайдна, В.-А. Моцарта, Л. Бетховена, соната стала улюбленим жанром, у якому вони могли втілювати свої музичні задуми.

Побудова і драматургія сонатного циклу

Перша частина сонатного циклу звучить, як правило, у жвавому або швидкому темпі — **Allegro** — і пишеться в сонатній формі, яка має традиційну усталену структуру:

експозиція — зав'язка, звучання основних тем, насамперед головної і побічної

розробка — конфлікт або взаємодія в розвитку основних тем

реприза — розв'язка, повторне звучання основних тем, формування висновку

кода (за наявності) — підсумок

Друга частина сонатного циклу — **Adagio** або **Andante** — звучить переважно в повільному темпі

Третя частина сонати (фінал) — **Allegro**, як правило, звучить у жвавому чи швидкому темпі

Дмитро Бортнянський, Соната для фортепіано до мажор.

Охарактеризуйте музику кожної частини сонати. Які види музичного розвитку використовує композитор? Порівняйте музику сонати Д. Бортнянського з циклом картин М. Чюрльоніса.

Миколаюс Чюрльоніс. Соната Сонця

Алерго

Анданте

Скерцо

Фінал

ЗАЙЦІ ТА ВЕДМІДЬ

Музика і слова Ф. Фінкльштейна
Український текст М. Познанської

Не поспішаючи

Темним лісом зайчик біг
Та й натрапив на барліг.
Бачить зайчик — спить ведмідь:
— Гей, зайці, сюди ходіть!
Це почув ведмідь —
І давай ревіть:
— Хто посмів мене будить?
Зараз по сліду я того знайду
І в барліг свій поверну.
Бідний зайчик затремтів,
Спершу він втікає хотів,

Та злякався — і не зміг,
Заховався весь у сніг.
А ведмідь іде,
По снігу бреде:
Зайчика от-от знайде.
Тут ведмідь блукав, поки зніг не впаде...
Тут ведмідь і задрімав.
Зайчики як зарежочуть,
Зав'язали звірю очі,
Почали йому кричати:
— Спробуй нас тепер спіймати!

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Соната — жанр камерно-інструментальної музики, твір циклічної форми, що складається переважно з трьох контрастних частин.

1. Які ознаки притаманні жанру «соната»?
2. Доведіть, що соната — це камерно-інструментальний твір циклічної форми.
3. Поміркуйте, чим жанр сонати відрізняється від інструментальних і вокальних циклів, які ви слухали (наприклад, «Пори року», «Карнавал тварин», «Прекрасна мірошниця» тощо).
4. **Самостійний пошук.** Дослідіть, при виконанні якої знаменитої фортепіанної сонати Л. ван Бетховена український композитор М. Леонтович намагався використати засоби кольоромузики.
5. **Мистецький проект.** Підготуйте музично-художню презентацію «Сонати Миколая Чюрльоніса».

18. АНІМАЛІСТИЧНИЙ ЖАНР У ЖИВОПИСІ

Образи тварин — такі різноманітні за розмірами, формами, кольорами — захоплюють, дивують, заворожують, примушують художників-аніمالістів постійно самовдосконалюватися. Вони завжди намагалися не тільки зобразити тварину реалістично, передати її зовнішню схожість із натурою (для цього вивчали її анатомію), а й пізнати всю складність її характеру. Спостережлива людина помітить і впевненість мужнього лева, і «благородність» вірного собаки, і гордовитість степового орла.

Аніمالістичний жанр живопису, завдяки багатству кольорів і відтінків, дає можливість художнику передати особливості середовища, у якому існує та чи інша тварина.

Які образи втілено в аніمالістичних творах?

1 — Мельхіор де Гондекутер. Птахи; 2 — Киріак Костанді. Гуси;
3 — Валерій Франчук. Небесні гони

Проаналізуйте живописні твори аніمالістичного жанру. Охарактеризуйте кольорову гаму картин. У яких творах застосовано прийоми контрасту, а в яких — нюансу?

Портрет митця

З глибоким почуттям поваги й любові дивлюсь я на тваринний світ. Зневажати таке ставлення може лише той, хто не знайомий із цим світом, не звертає уваги на нього.

Василь Ватагін

Василь Олексійович ВАТАГІН (1883—1969) — відомий російський художник-аніمالіст, скульптор, учений-зоолог, дійсний член Академії мистецтв. Він створив понад 400 живописних, а також близько 100 скульптурних робіт, присвячених тваринам.

Після навчання в університеті художник здійснив кілька поїздок до зоологічних садів Західної Європи, відвідав Середню Азію, Індію, Північ Росії, де виконав велику кількість начерків тварин і птахів, які в подальшому стали незамінними помічниками в роботі над зоологічними ілюстраціями, у станковому живописі, книжковій ілюстрації, скульптурі.

Василь Ватагін.

Крокодилова зубочистка

Дитинство бегемота

Порівняйте ілюстрації різних художників до твору «Мауглі» Р. Кіплінга.

Ілюстрація Роберта Гіпдена

Ілюстрація Василя Ватагіна

Особливої уваги заслуговують художники-аніمالісти, що працюють в анімації, вдихаючи життя в різнопланові образи мультиплікаційних героїв.

? Пригадайте образи героїв ваших улюблених мультфільмів. Спробуйте визначити особливості зображення тварин в анімації.

Кадри з мультфільмів «38 попугаів» і «Жив-був пес»

Подібно до тричастинної форми в музичному мистецтві, в образотворчому існують *триптихи*. Зазвичай художник продумує єдину композицію, яка складається з трьох відносно самостійних частин, об'єднаних спільним задумом.

Микола Мишуков. Триптих «Олені»

? Проаналізуйте частини триптиху, поясніть особливості його композиції. Вона статична чи динамічна? Придумайте міні-розповідь за сюжетом.

Намалюйте оленя (гуаш або акварель). Намагайтеся створити образ шляхетної і гордої тварини. Передайте плановість при зображенні в композиції.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Тріптих — твір живопису, графіки, рідше скульптури (рель'єф), який складається із трьох частин, поєднаних спільною тематикою.

1. Наведіть приклади застосування анімалістичного жанру в живописі.
2. Як за допомогою кольору художники-анімалісти досягають реалістичності в зображенні тварин та середовища їхнього існування?
3. **Самостійний пошук.** Дослідіть особливості зображення тварин у мистецтві художньої фотографії та порівняйте їх із живописними анімалістичними образами.
4. Створіть тематичні колекції з творів різних видів мистецтва на тему «Образи тварин» (доберіть музичні твори до картин анімалістичного жанру, і навпаки — картини до прослуханих музичних творів).
5. **Мистецький проект.** Підготуйте комп'ютерну презентацію «Моя улюблена тварина в різних видах мистецтва».

18. КАМЕРНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ЖАНРИ: ВАРІАЦІЇ, РОНДО

Світ музичного мистецтва нас постійно захоплює, дивує, вражає. Музика, не маючи кольорів, без допомоги слів здатна виражати найпотаємніші почуття або різноманітні характери й настрої. Інколи вона може «зображати» — імітувати спів птахів, звуки й рухи звірів, а іноді — й переносити нас у далекі світи, знайомити з різними культурами.

Наприклад, широковідомий «Турецький марш» В.-А. Моцарта. Композитор створив цей твір у стилі традиційної оркестрової турецької військової музики, тобто здійснив стилізацію — наслідування рис, характерних для музики певного народу. У даному випадку — маршу яничар (турецьких піхотинців). Але, коли ми його слухаємо, то нам, європейцям, незрозуміло, чому це — марш. Адже під таку музику можна робити все, що завгодно, але тільки не марширувати по плацу. І справді, яничари ніколи під музику строем не ходили. Музика звучала перед боєм, під час бою і після бою, щоб відсвяткувати перемогу, а також під час урочистих заходів.

Петро Фролов. Турецький марш стукотить дахами

«Турецький марш» В.-А. Моцарта — це третя частина його Сонати ля мажор для фортепіано, що має авторську назву «Rondo alla turca». Отже, зрозуміло, що частина написана у формі *рондо*. Ця музична форма передбачає такий тип композиції, у якій головна тема — *рефрен* — звучить неодноразово (не менше трьох разів). Рефрен чергується з кількома епізодами, що різняться один від одного. Походження цієї форми пов'язане з традицією народної пісні, у якій мелодія заспіву зазнає змін, а мелодія приспіву залишається незмінною.

Композитори використовують форму рондо не лише як частину циклічної форми, зокрема сонати, а також як самостійний жанр музики, зазвичай інструментальної.

Рондо часто пишуться в рухливому темпі, мають чіткий ритм і світлий, бадьорий характер тем.

Рефрен — Епізод 1 — Рефрен — Епізод 2 — Рефрен — Кода

Варіаційна форма також побудована на зіставленні частин, але, на відміну від форми рондо, у варіаціях спочатку звучить основна тема, а потім — її ж видозміни, а не контрастні епізоди, побудовані на інших темах. Прийоми варіювання можуть бути різноманітні: розвиток мелодії, її гармонічне і фактурне збагачення, зіставлення звучання теми в різних регістрах, динамічні, ладові, темпові, ритмічні зміни тощо.

Варіації, як і рондо, бувають і самостійним музичним твором, і частиною циклу. Наприклад, у формі варіацій В.-А. Моцарт написав першу частину Сонати ля мажор для фортепіано. Нерідко композитори створюють варіації на народні теми, а також популярні теми з творів інших митців.

Вольфганг Амадей Моцарт. Соната для фортепіано ля мажор № 11.

Це програмна чи непрограмна музика? Порівняйте форму різних частин сонати. Поміркуйте, чому ця соната стала одним із найвідоміших творів композитора.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

ВАРІАЦІЇ (від лат.):

музичний твір варіаційної форми,
тобто — тема з варіаціями

технічно складний
сольний танець у балеті

Рефрен (від франц. — приспів) — у формах рондо і рондо-сонати — розділ, який чергується кілька разів з основною темою.

Рондо (від франц. — коло, рух колом) — музична форма, у якій неодноразово (тричі або більше) проводиться голосна тема твору — рефрен, що чергується з епізодами.

1. Порівняйте програмну та непрограмну музику.

2. Наведіть приклади інструментальних жанрів непрограмної музики.

3. Поясніть власне розуміння явища стилізації в музичному й образотворчому мистецтві.

4. **Самостійний пошук.** Використовуючи інтернет-джерела, послухайте Сонату № 11 В.-А. Моцарта в різних інтерпретаціях, зокрема в мультфільмах.

5. **Творче завдання.** Створіть вокальне рондо «Зима».

ПАСТОРАЛЬНІ НАСТРОЇ

19. ПЕЙЗАЖ: ГІМН ПРИРОДИ

Таємничий нічний краєвид і яскравий сонячний день, неприступні гори і нестримні водоспади, бурхливі річки й безкраї моря і пляжі, лісові стежки і ромашкові галявини — це те, що торкається серця і змушує затамувати подих від захоплення. Краса природи вражає, піднімає настрій, заспокоює — налаштовує людину на певний стан душі.

Видатний італійський художник Леонардо да Вінчі писав: «У наставницю я взяв собі природу, учительку всіх учителів...» Немало митців присвятили свій талант відтворенню цієї краси. У мистецтві твір із зображенням природи називається *пейзажем*.

Пейзаж — це краса і гімн навколишньому світу. Пейзажі можуть бути графічні, живописні, декоративні.

1 — Клод Моне. Поле маків;

2 — Віктор Іванів. Хати. Перехрестя мого дитинства;

3 — Георгій Нарбут. Сторінка літери «З» («Українська абетка»);

4 — Михайло Демцю. Літній вечір

Визначте, який із краєвидів є графічним, який — живописним, а який — декоративним.

Для допитливих: з історії жанру

Як самостійний жанр живопису, пейзаж виник у середньовічному Китаї в VI ст. нашої ери. Природа, за уявою китайців, була втіленням світобудови. Сполгаючи її безмежний світ, художники часто зображували пейзажі з горами, водоспадами, туманами та малесенькими фігурами людей, які немов загубилися серед довколишньої краси. У своєрідності величних гірських пейзажів із туманами відбилися світосприйняття східних народів.

Цю Ін. Гори та води

Портрет митця

Кацусіка ХОКУСАЙ (1760–1849) — один із найвідоміших у світі японських художників, ілюстратор і гравер.

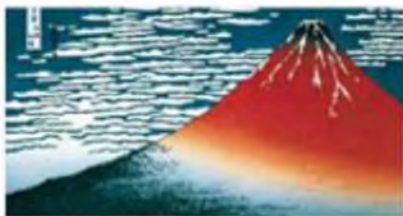
Картинам митця притаманні поетичність лінії і ритму малюнка, чистота кольору. Зображення природи в нього рідко є пейзажем у звичному розумінні. Його картини — це своєрідні сценки повсякденного життя японців, введені в багатопланові ландшафти. На них живуть і рухаються люди — рибалки, торговці, ремісники, мандрівники, яких митець завжди зображував у нерозривному зв'язку з природою.

У серії гравюр «36 видів Фудзі» К. Хokusай оспівував улюблену японцями грандіозної гору, що стала символом цього народу. Як «головна дійова особа», гора-образ оточена величними і загадовими стихіями води, землі, неба. Вона виглядає велично красивим трикутником і на тлі зеленуватої гладі та хвиль океану, й оповита туманом вдалині на обрії, при заході й при сході сонця, з мотивами квітучої сакури навесні й талого снігу взимку. А перед самою Фудзі розгортається, як нескінченна пантоміма, панорама повсякденного життя селян і городян.

Ця графічна серія стала вершиною художньої майстерності японського митця і східного пейзажу загалом.

Кацусіка Хokusай.
Автопортрет

Кацусіка Хokusай. Червона Фудзі

У творах графічного мистецтва зображення природи набуло особливого шарму: завдяки засобам виразності графіки — лініям, штрихам, плямам, світлотіні — митці одухотворили природу, втілили весь спектр почуттів і настроїв.

Пригадайте, якими графічними матеріалами користуються художники.

Секрети майстерності

Графічні матеріали й відповідні техніки дуже різноманітні.

Сангіна — графічний м'який матеріал, виготовлений переважно у вигляді паличок без оправы в червоно-коричневій колірній гамі (називають також «червоною крейдою»). Використовують у техніці «гризайль» — при виконанні твору в різних відтінках одного кольору. При розтиранні сангіни і розтушовуванні змінюються відтінки кольору і фактура, виникають додаткові виразні можливості, зокрема тональні переходи.

Костянтин Богаєвський.
Пейзаж. Гори
(сангіна)

Пастель — художні матеріали у вигляді кольорових крейдочок або олівців без дерев'яної оправы, виготовлені зі стертих у порошок пігментів із додаванням клейковини, молока, крейди, гіпсу. Щоб пігмент не осипався, пастельними паличками малюють на шорсткому папері, картоні, інколи замшевій чи оксамитовій основі. Для збереження малюнку його можна або помістити під скло, або зафіксувати лаком.

Ференц Семан.
Пейзаж (пастель)

Яна Геміна.
Присмерки на Кубі (пастель)

Намалюйте краєвид «Лісовий струмок», використовуючи різні графічні матеріали для кожного із фрагментів композиції. Застосуйте різні засоби художньої виразності графіки:

- 1 — крапка (чорна кулькова ручка); 2 — пляма (туш або вугілля);
- 3 — лінія (кольорові олівці); 4 — штрих (графічний олівець);
- 5 — тон (сангіна).

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Пейза́ж (від франц. — країна, місцевість) — жанр образотворчого мистецтва, у якому об'єктом зображення є природа.

1. Який жанр образотворчого мистецтва присвячено зображенню природи?
2. Які матеріали використовують художники-графіки?
3. **Самостійний пошук.** Віднайдіть графічні твори, виконані в техніці пастелі та сангіни. Порівняйте їх.
4. Поцікавтеся особливостями відтворення жанру пейзажу в художній фотографії. Чи подобається вам фотографувати краєвиди?
5. **Мистецький проєкт.** Підготуйте виставку пейзажів, присвячених вашому рідному краю.

ПАСТОРАЛЬНІ НАСТРОЇ

19. НОКТЮРН

Краса природи із дзвінким щебетанням птахів, джорчанням струмків, перекатами грому та шелестом листя знайшла своє відображення у творах музичного мистецтва — інструментальних і вокальних, камерних і симфонічних, хорових й оркестрових.

Для відображення природи в інструментальній музиці композитори використовують різні прийоми звукообразності: специфічні тембри інструментів, що наслідують звуки природи, ефекти відлуння, гру акордовими барвами, ладові «мерехтіння», завдяки чому ми «чуємо» спів птахів, подих вітру, плескіт хвиль та ін. У такий спосіб у нашій уяві народжується звуковий пейзаж.

Нерідко для створення музичного пейзажу композитори використовують жанр *ноктюрна*. Це невелика інструментальна п'єса мрійливого, ліричного, задумливого, спокійного характеру, в якій втілено різні відтінки почуттів і настроїв, поетичні образи нічної природи. Мелодії ноктюрнів нерідко відрізняються співучістю, широким диханням, тому ноктюрн можна назвати своєрідною інструментальною піснею. Вони також бувають декламаційними, тобто наближеними до мовних інтонацій, та орнаментальними.

У жанрі ноктюрна виробилася своєрідна фактура: супровід — це ніби музичне тло, що колишеться, погойдується і викликає асоціації з пейзажними образами. Форма ноктюрнів, як правило, тричастинна: третя частина повторює першу, а спокійним і світлим крайнім частинам протиставляється схвильована і динамічна середня. Темп ноктюрнів переважно повільний або помірний.

Відчуваючи глибоку спорідненість музики й образотворчого мистецтва, американський художник Джеймс Уїтлер називав свої пейзажі ноктюрнами (у синьому і золотому, у блакитному і срібному тощо).

Джеймс Уїтлер. Ноктюрн у синьому і золотому: міст у Баттерісі

Для допитливих: з історії жанру

Жанр нокturna виник у період Середньовіччя. Тривалий час такі твори виконувалися вночі просто неба, що визначило особливості цього жанру і засоби виконання: ці п'єси писалися зазвичай для ансамблю духових інструментів, іноді зі струнними. Музика була досить бадьорою, часто починалася і закінчувалася маршем, ніби зображуючи прихід або відхід музикантів. Зразки таких нокturnів є у творчості Й. Гайдна і В.-А. Моцарта. Крім інструментальних нокturnів, існували також нокturnи вокальні — сольні та хорові. У цьому жанрі писали музику Ф. Ліст, Е. Гріг та інші композитори-романтики. Цей ліричний жанр не міг не привернути уваги найпоетичнішого з композиторів — Ф. Шопена, який написав 19 високохудожніх нокturnів.

Костянтин Скретуцький.
Пам'ятник Шопену
в Києві

Цікавим є факт, що в Києві встановлено пам'ятник Фридеріку Шопену у вигляді білого рояля. Він виготовлений із мозаїки, а під кришкою можна побачити горщики з червоними квітами. Інструмент інтерактивний: коли повз нього проходять люди, починає лунати тиха музика Шопена.

Зазвичай нокturnи пишуть для фортепіано, але трапляються подібні твори і для інших інструментів, а також для ансамблів і оркестрів.

Пригадайте і назвіть види ансамблів. Уявіть собі, що кожен член ансамблю буде співати так, як йому захочеться (дуже голосно або тихо, повільно або постійно змінюючи темп). Чи зазвучить ансамбль гармонійно? Зробіть висновок, які навички мають бути в учасників ансамблю.

В ансамблях усі партії однаково важливі. Слід зазначити, що гра або спів в ансамблі вимагає від виконавців уміння не тільки чисто і красиво виконувати свою мелодію, але чути інші голоси й уміти узгоджувати свою інтерпретацію музики з виконанням інших членів ансамблю.

Коли твір звучить у виконанні ансамблю, крім основної мелодії, з'являється ще й інший голос або підголосок, які разом із мелодією звучать дуже злагоджено і красиво, збагачуючи її. Таке співзвуччя, злагода між голосами в музичному творі називається *гармонією*.

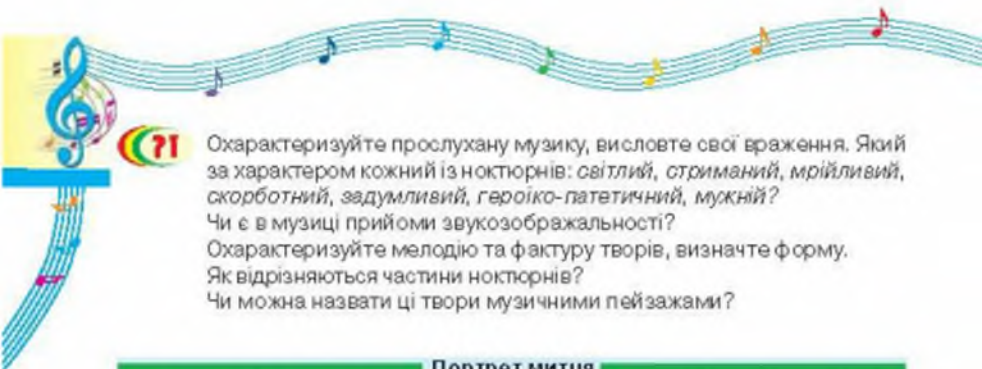

Едвард Гріг. Нокturn.

Фридерик Шопен. Нокturn.

Петро Чайковський. Нокturn для віолончелі й фортепіано.

Клод Дебюссі. Нокturnи (перша частина — «Хмари») для симфонічного оркестру.

Охарактеризуйте прослухану музику, висловте свої враження. Який за характером кожний із ноктюрнів: *світлий, стриманий, мрійливий, скорботний, задумливий, героїко-патетичний, мужній?*

Чи є в музиці прийоми звукозображальності?

Охарактеризуйте мелодію та фактуру творів, визначте форму.

Як відрізняються частини ноктюрнів?

Чи можна назвати ці твори музичними пейзажами?

Портрет митця

Едвард ГРІГ (1843—1907) — норвезький композитор-лірик, майстер фортепіанної та камерно-вокальної музики. Найбільше він уславився відомою симфонічною музикою до драми Г. Ібсена «Пер Гюнт», де відобразив казкові образи народних легенд і сказань.

Народився Едвард Гріг у м. Бергені в заможній родині. Його батько обіймав тоді посаду британського консула, а мати була талановитою піаністкою. Вона і почала вчити музики шестирічного хлопчика. Едварду було років дванадцять-тринадцять, коли він приніс у школу списаний нотний зошит, на титульному аркуші якого було введено великими літерами: «*Варіації на німецьку тему для фортепіано Едварда Гріга*». А коли йому виповнилося п'ятнадцять, батьки відправили його вчитися до Лейпцизької консерваторії, яку юнак закінчив з успіхом по класах композиції і фортепіано.

Як піаніст і диригент, він виступав не лише в себе на батьківщині, а й у багатьох країнах світу, хоча найбільше йому подобалося жити у власному будиночку на березі моря, милуючись поетичною природою рідного краю.

Ейліф Петерсен.
Едвард Гріг у 1891 р.
(фрагмент)

КАЗКОВІ СНИ

Слова і музика *Н. Май*

Ко - лизо-ря на ве-бі-ста - не, Ти подивися на ве-бе-са, Ти доторкнися до зір рука-
ми, І віздрісняйся чу-де-са. У царстві зораного ве - бе Жя-
вуть казкові дівні сні, Вто - чи ступаються до те - бе, Бен - тежати душ нам ю-ли.

1. Коли зоря на небі стане,
Ти подивись на небеса,
Ти доторкнись до зір руками,
І всі здійсняться чудеса.

Приспів:

У царстві зоряного неба
Живуть казкові дивні сні,
Вночі спускаються до тебе,
Бентежать душі нам вони.

Приспів.

4. Я знаю, що приходить диво
До нас по зоряних стежках,
Любові, віри і надії
Запалить вогник у серцях.

2. Коли зоря на небі стане,
Ти зайвих слів не говори,
Ти доторкнись до зір руками
І жовтий місяць обійми.

Приспів.

3. Коли зоря на небі стане,
Ти подивись на небеса,
Ти доторкнись до зір руками,
І всі здійсняться чудеса.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Ноктюрн (від франц. — нічний) — камерно-інструментальний жанр, назва п'єс (зазвичай інструментальних, рідше — вокальних) ліричного, мрійливого характеру.

1. Чи може музика створювати пейзажі? Поясни свою думку.
2. Які засоби застосовують композитори для відтворення картин природи?
3. Які виконавські навички мають бути в учасників ансамблю?
4. Самостійно послухайте ноктюрн М. Магомаєва та зробіть висновки про особливості вокального різновиду цього жанру.
5. Доведіть чи спростуйте твердження, що запропоновані поетичний і живописний твори можна назвати ноктюрнами.

Небо незміряне
Всипане зорями,
Що то за Божа краса!
Перлами ясними
Попід тополями
Грає краплиста роса.
(З української
народної пісні
«Ніч яка місячна!...»)

Архип Куїнджі.
Українська ніч

20. ВИДИ ПЕЙЗАЖУ

Невичерпне розмаїття природи сприяло виникненню в образотворчому мистецтві різних видів пейзажного жанру.

У *сільському* пейзажі художника приваблює поезія сільського побуту, його зв'язок із навколишньою природою.

Міський пейзаж презентує просторове середовище, раціонально організоване людиною: будівлі, вулиці, проспекти, площі, набережні тощо.

Архітектурний пейзаж, зокрема *ведута*, — близько стикається з міським. Різниця між ними полягає лише в тому, що в архітектурному пейзажі художник головну увагу приділяє зображенню пам'яток архітектури в поєднанні з навколишнім середовищем.

? Порівняйте види пейзажів.

1 — Антон Кашшай. У Карпатах;

2 — Микола Стратілат. Місто;

3 — Каналетто. Вестмінстерське абатство;

4 — Паоло Пачіні. Колізей і Триумфальна арка

У парковому (або ландшафтному) пейзажі зображуються куточки природи, створені для відпочинку і задоволення естетичних потреб людей. Ця природа справляє свій вплив то своєю геометричною суворістю, то вільним плануванням, гармонійним поєднанням природних форм із декоративною скульптурою та архітектурою.

Морський пейзаж — марина — розповідає про своєрідну красу то спокійного, то бурхливого моря, про смарагдові гребені хвиль, обшиті білосніжним мереживом піни.

В індустріальному пейзажі художник прагне показати роль і значення Людини-творця, яка створила заводи і фабрики, греблі й електростанції, морські порти й аеровокзали, ажурні конструкції мостів і павутиння залізничних ліній тощо.

У фантастичному пейзажі зображують нереальні виміряні краєвиди — космічні, казкові тощо.

71 Що є предметом зображення на різних видах пейзажів?

- 1 — Йосип Бокшай. Ботанічний сад;
2 — Олексій Боголюбов. Парова яхта «Олександрія»;
3 — Олексій Шовкуненко. Одеський порт;
4 — Жозефіна Уолл. Сезони життя

Портрет митця

Олексій Олексійович ШОВКУНЕНКО (1884–1974) — український художник-аквареліст, майстер пейзажу, портрета, натюрморта.

Народився в Херсоні, мистецьку освіту здобув в Одеському художньому училищі та Петербурзькій академії мистецтв. Був учнем К. Костанді. Викладав у художніх навчальних закладах Одеси, працював професором Київського художнього інституту.

У краєвидах України, Молдови, Кавказу, Уралу, Башкирії зображав не лише мальовничі куточки природи, а й міські забудови. У художній спадщині Олексія Шовкуненка значне місце відведено індустріальному пейзажу. Наприклад, за акварелі із серії «Дніпробуд» художник здобув золоту медаль на паризькій міжнародній виставці «Мистецтво і техніка в сучасному житті».

Ігор Резнік.
Портрет
Олексія Шовкуненка
(фрагмент)

У *декоративному* пейзажі, як і взагалі в декоративному мистецтві, використовуються засоби стилізації. Головним завданням стилізації природних явищ, дерев, квітів та інших рослин, є досягнення їх максимальної виразності. При цьому такий пейзаж, безперечно, втрачає реалістичність, правдивість. Усі несуттєві деталі відкидаються, а найхарактерніші ознаки акцентуються. Стилізовані явища природи в декоративному пейзажі набувають особливої барвистості, емоційності. Наприклад, при стилізації дерев їхня форма стає лаконічною, декоративною завдяки перебільшенню найважливіших ознак — форми стовбура, крони, листя. Акцентуються характерні лінії та контури, спрощуються несуттєві реалістичні деталі, які нерідко замінюються абстрактними елементами.

Марфа Тимченко.
Гусенята

Ольга Кваша.
Свята і будні українського села

Варіант 1. Намалуйте декоративний пейзаж «Казкова галявина» (гуаш). Застосуйте прийоми стилізації. Запропонуйте, де можна використати цю композицію для прикрашання побуту.

Варіант 2. Намалуйте дерево в реалістичній і декоративній манері. Тематика вибором: «Струнка тополя», «Могутній дуб», «Тендітна берізка».

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Веду́та (від італ. — вид) — жанр живопису, в якому зображується міський пейзаж у вигляді панорами, з дотриманням масштабу і пропорцій.

1. Назвіть види пейзажів, які ви знаєте.
2. Порівняйте ландшафтний, міський і архітектурний пейзажі.
3. Які прийоми стилізації використовуються в декоративних пейзажах?
4. Зробіть замальовки архітектурних споруд вашого краю для виставки «Суворі краса сучасних ведут».
5. **Самостійний пошук.** Доберіть репродукції пейзажів різних видів для створення тематичних наборів листівок «Ласкаво просимо в Україну!». Пейзажі якого виду, на вашу думку, більше зацікавлять іноземних туристів?

20. СИМФОНІЧНА МУЗИКА

Симфонічна музика, на відміну від камерної, виконується у великих приміщеннях симфонічним оркестром. У ній широко використовуються виразні особливості тембрів різних інструментів. Симфонічні твори характеризуються глибиною та багатогранністю змісту. Вони переважно великі за розмірами.

Симфонія — це найскладніший жанр і форма інструментальної музики. Вона здатна відтворювати глибину духовного світу людини, її боротьбу з життєвими перешкодами, мрії про щастя, красу природи, яскраві картини народного побуту — всю палітру життя.

Твір складається переважно із чотирьох контрастних частин. Їх можна порівняти з розділами роману чи повісті або актами театральної п'єси. Перша частина зазвичай швидка, друга — повільна, лірична (або трагічна), третя — танцювальна (менуєт або скерцо) і, нарешті, фінал — швидкий, запальний.

Симфонія досягла своєї досконалості у творчості Й. Гайдна — автора 104 творів цього жанру. Може, саме тому його часто називають «батьком» симфонії.

Для допитливих: з історії жанру

Цікава історія створення однієї із симфоній Й. Гайдна

Одного разу композитор повертався з полювання і потрапив на ярмарок. Там він помітив велику юрбу дітей, які жадібно дивилися на кошик продавця іграшок. Композитор купив і роздав дітям барабанчики, глиняні свистунці й сопілочки. Щаслива дітвора почала натхненно дудіти й барабанити. А композитор із посмішкою слухав цей гомін імпровізованого ансамблю і через деякий час написав оригінальну симфонію, де поряд із традиційними інструментами симфонічного оркестру беруть участь іграшкові: зозуля, перепел, глиняний соловей, наповнений водою, тріскачка, труба, барабан, трикутник. Тому симфонія й отримала назву «Дитяча».

Йозеф Гайдн. Симфонія «Дитяча».

Які ваші враження від музики, звучання оркестру? Проаналізуйте основні теми, типи розвитку, форму.

ГОЛОВНІ ТЕМИ СИМФОНІЇ

Грасіела Родо Буланке.
Оркестр

Академічний симфонічний оркестр
Львівської філармонії

Віртуальна екскурсія

ЦАРСТВО МУЗИКИ В СЕРЦІ ДАВНЬОГО МІСТА

Першим офіційним концертним сезоном Львівської філармонії вважається 1902/1903 рік. Концертний зал Скарбківського театру (теперішній театр ім. М. Заньковецької) мав понад 1200 місць, там були прекрасні умови для глядачів, велика концертна естрада, фонтани, цукерня, буфет, і навіть — чарівний зимовий сад. Зараз Львівська обласна філармонія офіційно «прописана» за адресою вул. Чайковського, 7, у будинку, який було зведено для Музичного товариства Галичини. Львівська філармонія є одним з провідних концертних закладів України, діяльність якої включає різноманітні форми популяризації найкращих зразків музичного мистецтва — це міжнародні фестивалі, цикли концертів-монографій, концерти за участю юних музикантів, тематичні програми для учнів середніх шкіл тощо.

Ознайомитися з програмою концертів Львівської філармонії ви зможете, завітавши на її сайт за адресою: <http://www.philarmonia.lviv.ua/>

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Симфонія (від грец. — благозвуччя, злагода) — великий, переважно чотиричастинний твір для симфонічного оркестру.

1. Скільки частин має симфонія? Які особливості її форми?
2. У чому незвичність «Дитячої симфонії» Й. Гайдна?
3. Звучання якого дитячого інструмента вам запам'яталося найбільше?
4. Спираючись на ілюстрації в підручнику, пригадайте й обговоріть з однокласниками склад симфонічного оркестру.
5. Підготуйте програму радіопередачі, присвячену симфонічній музиці. Спробуйте створити рекламний анонс, що зацікавив би ваших однолітків.

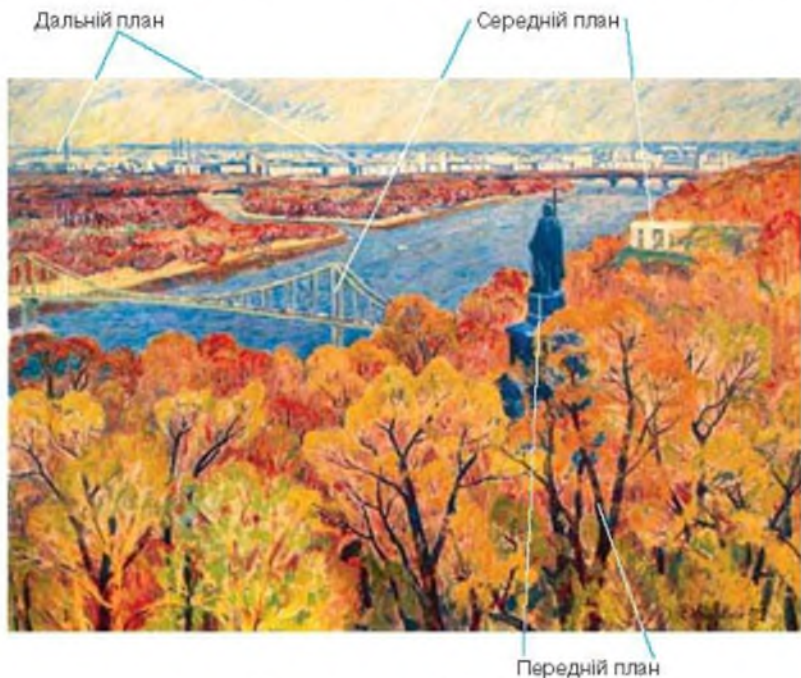

21. ПЕЙЗАЖ У ЖИВОПИСІ

Як стверджують космонавти, із космосу наша планета здається блакитного кольору. І тільки ми, її мешканці, можемо милуватися чарівним різнобарв'ям — прекрасною палітрою заходів і сходів Сонця, феєричністю полярного сяйва. Морські простори обдаровують нас аквамариновими і блакитними кольорами, а пустелі — золотисто-жовтими. Поля, луки та ліси — смарагдовою зеленню листя і чарівною барвистістю квітучих рослин. Гори вражають величністю синьо-білих льодових і сліпучих засніжених вершин.

Одним із важливих завдань у композиції пейзажу є створення ілюзії глибини простору.

Для передачі глибини простору площину картини розділяють на плани: *передній, середній і дальній*, або *перший, другий* тощо.

Микола Глущенко. Київ восени

Прованалізуйте композицію краєвиду. Визначте, що і як зображено на передньому, середньому і дальньому планах.

Організувати простір у пейзажі допомагають знання законів перспективи — *лінійної* та *повітряної*.

Правила лінійної перспективи:

- паралельні лінії, що віддаляються від спостерігача вдалину, зближуються і сходяться в одній точці — *точці сходження*, яка перебуває на лінії горизонту (пригадаймо дорогу або рейки поїзда, що йдуть вдалину);
- однакові за розміром предмети та об'єкти при віддаленні від спостерігача здаються меншими (наприклад, дерева вздовж дороги).

1 — Никифор Дворняк. Міський краєвид. Вулиця із змарчочасами; 2 — Анатоль Петрицький. Пейзаж. Сухумі; 3 — Ісаак Левітан. Сокольники восени

71 Визначте точку сходження на картинах.

Правила повітряної перспективи:

- предмети першого плану є чіткими й контрастними, вони детально промальовуються, зображуються яскравими, насиченими кольорами;
- предмети другого плану виглядають тьманими, розмитими, промальовуються більш узагальнено, набувають холодних відтінків — від блакитного до фіолетового.

Михайло Демцю. Вітрильники

71 Які прийоми лінійної та повітряної перспективи використали митці?

Створіть живописну композицію за рядками з вірша «Сон» Тараса Шевченка (акварель).

Іду я тихою ходою,
Дивлюсь — аж он передо мною
Неначе діва виринають,
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках

У піжмурки в яру гуляють,
А долі сивий наш козак
Дніпро з лугами вигравав.
А онде, онде за Дніпром
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть з похилим хрестом.

Тарас Шевченко. В Решетилівці (туш, сепія, акварель)

Лінія горизонту

Мистецькі поради

1. При малювання пейзажу спирайтесь на правила лінійної і повітряної перспектив.
2. Звертайте увагу на зображення першого і другого планів.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Горизонт (від грец. — у перспективі), **лінія горизонту** — уявна лінія, що умовно відділяє небо і землю та є основою для правильної побудови багатопланової композиції.

Перспектива (від франц. — бачу наскрізь, уважно розглядаю) — спосіб зображення предметів навколишнього світу на площині, зумовлений їхньою віддаленістю від глядача.

1. Чим відрізняються предмети, зображені на передньому та дальньому планах композиції?
2. Назвіть основні правила лінійної та повітряної перспективи. Продемонструйте їх на прикладі картин, представлених у підручнику.
3. Для чого потрібні художнику знання про лінію горизонту?
4. **Творче завдання.** У вільний час зробіть начерки або фотознімки довкілля. Намагайтеся, щоб у зображеннях чітко проглядалася плановість, перспектива.
5. **Самостійний пошук.** Дослідіть тему «Краєвиди у творчості Шевченка-художника і поета» або «Тарас Шевченко — художник-мариніст».

21. ПАСТОРАЛЬ У МУЗИЦІ

Ткартини природи, сільські сцени, зазвичай сонячного безтурботного настрою, в мистецтві мають назву «пастораль» (від франц. — сільський, пастуший). Часто в них утілюються різні почуття, що наповнюють людину, яка перебуває на лоні природи.

Музичні пасторалі існують у різних інструментальних жанрах — камерних і симфонічних.

Андре Жоліве. Різдвяні пасторалі для флейти, фагота й арфи.

Охарактеризуйте музику, її тембри. Пригадайте, що таке камерна музика.

В інструментальній музиці картинам природи присвячена нескінченна кількість творів — від мініатюр до великих симфоній. Наприклад, Віктор Косенко написав фортепіанну п'єсу «Пасторальна», Алессандро Скарлатті — сонату № 1 «Пастораль».

Людвіг ван Бетховен свою шосту симфонію назвав «Пасторальна». Це єдина симфонія Бетховена, що має авторську програму, заголовки до частин. На титульному аркуші рукопису композитор написав: «Пасторальна симфонія, або спогади про сільське життя, скоріше вираження настрою, ніж звуковий живопис».

Бетховен любив проводити літо в тихих селах на околицях Відня, бродити по лісах і луках від зорі до зорі, у дощ і сонце, і в цьому спілкуванні з природою виникали задуми його творів.

П'єр-Антуан Кійар. Пастораль

Людвіг ван Бетховен. Симфонія № 6 «Пасторальна» (фрагменти за вибором).

Порівняйте настрої пасторальної музики з настроєм живописної пасторалі. Які засоби звуконаслідування використовує композитор для створення музичних пейзажів?

ПІСНЯ ПРО ЗЕМНУ КРАСУ

Слова Т. Музичука

Музика Г. Васиної

Настію

По-ди - вись на по-ля—зе-ле - ні - є зем-ля І де - ре - ва го-во-рять з віт-
подь со-тво-рив ве-сел - ко - ну кра-су Зем-лю-храм, не-пов-тор - ну, є -
ра - ми, Ко-ж-не су-ще сте-бло сон-цю гімн при-не-сло. І ця - те у - сі-ма ко-лю-
ди - ку... Для зві-рат є лі-си, для па-шок—не-бе-са, А для
ра - ми То Го-сп-д вів-стро-ив Ук-ра - ї - ну. Зем-ле-мо-я, ти пре-крас - на,
Грі - єш, мов со - неч - ко яс - не. Зем - ле мо - я, ти є -
ди - на — Кра - са - кра - ї - на, мо - я Ук - ра - ї - на.

Подивись на поля — зеленіє земля
І дерева говорять з вітрами,
Кожне суще стебло сонцю гімн принесло,
І цвіте усіма кольорами.
То Господь сотворив веселкову красу,
Землю-храм, неповторну, єдину...
Для звірят є ліси, для пташок — небеса,
А для нас він створив Україну.

Приспів:

Земле моя, ти прекрасна,
Гриєш, мов сонечко ясне.
Земле моя, ти єдина —
Краса-країна, моя Україна.

1. Дайте власне тлумачення поняття «музична пастораль».
2. Які засоби музичної виразності використовують композитори для відображення картин природи?
3. Пригадайте, які пісні про красу рідної природи ви співали.
4. Поцікавтеся, використовуючи різні джерела (довідкову літературу, Інтернет), у яких видах мистецтва вживається слово «пастораль».
5. Підготуйте програму костюмованого літературно-музичного вечора «Пастораль у мистецтві». Організуйте дискусію на тему «Пасторальні настрої в житті сучасної людини».

22. ПОРИ РОКУ: КОЛОРИТ І НАСТРІЙ

Пейзаж кожної пори року має свої тони і відтінки. Ніжно-зелена весна приносить радість оновлення і прилив кипучої енергії. Засмагле мальовниче літо, повне тепла і сонця, — це справжнє свято життя і насиченості кольорів! Осінній пейзаж сліпить золотом і багрянцем, зачаровує принадністю бабиного літа. Зимові пейзажі щедрі на бурани і заметілі. Зима дбайливо вкриває землю блакитно-білою сніговою ковдрою, розписує вікна морозними візерунками, прикрашає ялини срібним інеем.

Олена Кутьчицька.
Пори року

Пригадайте і назвіть основні й додаткові; теплі та холодні; контрастні кольори. Які кольори та відтінки застосували художники в зображенні різних пір року?

1 — Опанас Сластьон. Літній пейзаж; 2 — Антон Кашшай. Осінь у Карпатах;
3 — Клод Моне. Сорока; 4 — Микола Глущенко. Весна іде

Портрет митця

*Я люблю природу, бо це ж — вічність.
Тому її відтворюю. Маже, якусь мить вічності
і ввіймає на полотні... Море й земля, сад і поле,
квітка й трава — дивні витвори природи...*

Микола Глущенко

Микола Глущенко.
Автопортрет

Микола Петрович ГЛУЩЕНКО (1901–1977) — український художник-імпресіоніст (автор портретів і краєвидів), а також радянський розвідник (псевдо «Ярема»). Таких біографій, як у Миколи Петровича Глуценка, як кажуть, варто пошукати. Неперевершений колорист і пейзажист, автор понад 10 тисяч живописних полотен, і — відомий розвідник, що поспішив Радянський Союз про підготовку Німеччини до війни задовго до Ріхарда Зорге.

Глущенко понад усе любив природу. Вона була його кумиром. Сам Микола Петрович любив казати: «Ніколи не пишіть того, що бачите, тільки те, що відчуваєте». Мабуть, саме тому в його пейзажі був закоханий Максим Рильський.

Його називали поетом живопису. А сам Глущенко до пейзажу ставився з великою повагою. У Миколи Глуценка була щаслива творча доля. Народний художник СРСР, лауреат Державної премії імені Т. Г. Шевченка — він отримав широке визнання ще за життя.

Одним із найважливіших засобів художнього вираження в живописі є *колорит*.

Колорит живописного твору часто характеризують словами теплий або холодний, темний або яскравий, сріблястий або золотавий, а також насичений, охристо-червоний тощо.

Завдяки створенню різного колориту можна передати стани природи в різні пори року, часи доби, зображуючи погодні явища — дощ, туман, сніг тощо. Для передачі відповідного емоційного стану в пейзажі слід обирати такі кольори та їхні відтінки, щоб вони гармонійно поєднувалися в майбутньому творі.

Потрібно також урахувати характер освітлення, адже суттєво відрізнятиметься колорит картини із зображенням похмурого чи яскравого сонячного дня, місячної ночі або вечірніх сутінків.

Будь-який колір у зображенні має співвідноситися і гармоніювати з іншими кольорами та із загальним колоритом картини.

Колорит у живописі виконує також композиційні завдання, сприяє організації простору. Завдяки різним колірним акцентам, увага глядача концентрується на найважливіших для розуміння образного змісту місцях.

? Порівняйте колорит пейзажів. Які настрої вони викликають?

- 1 — Акселі Галлен-Каллела.
Ковзанярі на льоду озера;
2 — Тетяна Яблонська.
Зимовий день у Сєднєві;
3 — Сергій Шишко. У парку;
4 — Вінсент Ван Гог. Зоряна ніч

Створіть пейзаж настрою на тему «Пори року» (гуаш).

Мистецькі поради

1. Оберіть свою улюблену пору року, яка суголосна вашому внутрішньому світу.
2. Передайте стан природи засобами відповідного колориту.
3. Доберіть слова-характеристики колориту, втіленого у вашому краєвиді.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Колорит (від лат. — колір, фарба) — гармонійне поєднання колірних тонів, світла й тіні, створення колірних контрастів і нюансів.

1. Назвіть найхарактерніші ознаки колориту різних пір року.
2. Для чого художнику потрібні знання про колорит?
3. Які кольори та відтінки варто використати для створення теплого і холодного колоритів?
4. Поміркуйте, де при зображенні пір року можна застосувати нюансний, а де — контрастний колорит.
5. **Колективна робота.** Доберіть репродукції пейзажів відомих українських художників і створіть настінний календар.

22. ПОРИ РОКУ: КОНЦЕРТ

Кожна пора року по-своєму приваблива і неповторна. На полотнах художників, у музичних творах — інструментальних, вокальних — різні пори року постають перед нами у своїх особливих кольорах, звуках, настроях.

В інструментальній музиці для відображення картин природи, характерних для певної пори року, композитори використовують тембри різних, іноді специфічних інструментів, що наслідують звуки природи або імітують інтонації, подібні співам птахів, голосам звірів і комах, шуму дощу, подиху вітру тощо.

Пригадайте музичні твори, присвячені різним порам року. У яких жанрах написано цю музику?

В історії музики є багато інтерпретацій теми пір року в різних музичних жанрах. Наприклад, назву «Пори року» має цикл концертів Антоніо Вівальді, ораторія Йозефа Гайдна, кантата Лесі Дичко, цикл фортепіанних п'єс Петра Чайковського, балет Олександра Глазунова.

Одним із поширених жанрів симфонічної музики є *концерт*. Це своєрідний діалог соліста (чи солістів) з оркестром. За формою концерти переважно мають три частини, з яких середня — повільна, спокійна, а крайні — рухливі.

Надзвичайної популярності набув у наш час цикл скрипкових концертів Антоніо Вівальді «Пори року». Цикл складається із чотирьох концертів «Весна», «Літо», «Осінь», «Зима». Це — програмний твір, адже кожному з концертів передують поетичні рядки — літературна програма, що конкретизує його музичні образи. Крім того, композитор ще і в нотному тексті в певних місцях уточнює його зміст прозовими рядками. Ось фрагмент словесного опису того, що композитор хотів передати в музиці:

«Прийшла весна, і веселі птахи вітають її своїм співом. Дзюрчать струмки. Небо кривається темними хмарами. Блискавка та грім також оголошують про прихід весни. І знову птахи повертаються до своїх пісень. На квітучій галявині вирає пастушок. Під звуки його волинки танцюють німфи...».

Музика «Пір року» А. Вівальді яскраво втілює образи бурхливої енергії весни, спокою спекотного літа, святковості урожайної осені та буремності і мрійливої розміреності зими. Композитор активно використовує моменти зображальності, наприклад, слухач може «почути» гавкіт собак, кування зозулі, дзижчання комах, рев пораненого звіра тощо.

Антоніо Вівальді. Концерти «Весна», «Літо» із циклу «Пори року».

Які настрої природи втілено в музиці? Як відбувається «змагання» між інструментом соло й оркестром?

Олег Щиголєв. Вівальді. Пори року
Весна

Літо

Чи відповідають картини О. Щиголєва вашому сприйняттю музики Вівальді? Спробуйте намалювати власні інтерпретації цієї музики.

Портрет митця

Антоніо Лучіо ВІВАЛЬДІ (1678—1741) — італійський композитор, скрипаль-віртуоз, священик, творець жанру сольного інструментального концерту.

Композитор є автором 30 опер, понад 500 інструментальних концертів, понад 100 сонат для різних інструментів, світських кантат, серенад, симфоній та інших церковних творів. Вівальді зробив істотний внесок у розвиток інструментальної музики, він першим застосував гобої, валторни, фаготи та інші інструменти як самостійні, а не дублюючі.

Експериментатори з британського Нортумбрійського університету дослідили, що музика концертів Антоніо Вівальді стимулює розвиток пам'яті та уваги, а також прискорює мислення! Як показали дослідження за допомогою томографії, музика концерту з циклу «Пори року» впливає насамперед на емоції. Саме це дослідники схильні пов'язувати з поліпшенням певних функцій головного мозку людини.

Франсуа Мореллон
Дьо ля Капе.
Портрет Вівальді

Для допитливих: з історії жанру

Італійське слово *concerto* перекладається як «погодженість, згода», але колись це латиницею означало «змагання». І справді, музичний концерт — це ніби узгоджене змагання: хто краще виконає — музичний інструмент чи оркестр? Виконання концертів вимагає від соліста високої майстерності, віртуозності: оркестр то замовкає, зачарований злетом почуттів та витонченістю узорів у партії інструмента, що виконує соло, то ніби перебиває його, сперечаючись із ним, то урочисто підхоплює його тему. Виходить, ніби відбувається діалог-змагання між інструментом і оркестром.

Багато композиторів працювали в цьому жанрі. В.-А. Моцарт створив 27 концертів для фортепіано, його концерти — це одна з найкращих сторінок творчості великого композитора.

Концерти бувають програмні та непрограмні. Одним з перших композиторів, які писали програмні концерти, був А. Вівальді, у його доробку — 28 концертів, і більшість із них мають програмну назву.

А ще концертом часто називають публічне виконання музики будь-якого жанру, найчастіше про це оголошується у програмі. І перший такий концерт публічного музикування за винагороду відбувся в 1672 р. в Лондоні, де були присутні не лише заможні шанувальники музики, а й звичайні міські жителі.

ВЕСНЯНКА

Слова А. Навродського

Музика В. Філіпенка

Помірно, легко

При - йди, при - йди, вес - но крас - на, Че - пу-ри нам рід - ний
За - сві-ти нам, сон - це яс - не, Зна - ми в гур - ті по - гу-
край, - лай. Там, та-ба-да-ба, там, та-ба-да-ба, там, та-ба-да-ба,
там, та-ба-да-ба, там, та-ба-да-ба, там, та-ба-да-ба, там, та-ба-да-ба, та-ба-да.
При - не-си, вес-но, нам ряс-ні до-щі, ряс-ні до-щі. При - не-си,
Хай всю-ди гіс - ня лу-на, піс - ня лу-на, піс - ня лу-на. Хай нам зу-
вес - но, нам ра - до-щі, ра - до-щі.
-стрі-нь - ся дів - чи-нонь-ка гар - на.

1. Прийди, прийди, весно красна,
Чепури нам рідний край,
Засвіти нам, сонце ясне,
З нами в гурті погуляй.
Там, та-ба-да-ба...

2. Прийди, весно, в наші села,
Принеси нам дивних див,
Очі синії веселок
З хуртовинами садів.
Там, та-ба-да-ба...

Приспів:

Принеси, весно, нам рясні дощі, рясні дощі.
Хай всюди пісня луна, пісня луна, пісня луна.
Принеси, весно, нам радощі, радощі.
Хай нам зустрінеться дівчинонька гарна.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Концерт (від лат. — змагаюсь) — музичний жанр, твір, в основі якого лежить принцип зіставлення звучання соліста й оркестру або хору.

1. У яких значеннях використовується слово «концерт» у музиці?

2. Доведіть, що концерт належить до симфонічних жанрів.

3. Порівняйте можливості симфонічних і камерних жанрів у відображенні природи.

4. **Самостійний пошук.** У вільний час подивіться мультфільм «Казки старого піаніно» про музику А. Вівальді. Поділіться своїми враженнями з однокласниками.

5. **Мистецький проект.** Дослідіть, у яких творах різних видів мистецтва втілено тему «Пори року». Організуйте шкільне свято і виставку пейзажів «Заквітчана весною Україна».

**«ЗАКВИПЧЕНА
ВЕСНОЮ УКРАЇНА»**

Фрагмент афіші виставки живопису провідних митців Донецчини, що проходила навесні 2014 р. в художньо-виставковому центрі «АртДонбас»

23. НЕСПОКІЙ ХВИЛЬ МОРСЬКИХ: МАРИНА

Живописні пейзажі наділені справжньою магією кольору. Що ще може підняти так настрій, як можливість споглядати красивий, унікальний краєвид? Уже один погляд може докорінно змінити стан душі, причому найчастіше — на краще. Такими є, наприклад, *марини* — зображення морської стихії. Море зачаровує своєю неповторністю. Воно ніколи не буває одноманітним, нецікавим. Таємниче, мінливе, несяжне — воно хвилює душу, не залишаючи людину байдужою. Одного дня воно тихе і спокійне, ніби велике дзеркало, холодне й прозоре. Наступного — все раптом змінюється. Налетить поривчастий вітер і гнати хвилі до берега. Вода стане каламутно-зеленою, іноді темно-синьою, іноді навіть чорною. А побачити ці хвилюючі моменти, зображені на полотні, та відчуті його морський подих ніби наяву — враження, яке залишиться з вами на все життя.

Багато хто з художників звертався та й сьогодні звертається у своїй творчості до зображення моря. Але неперевершеним мариністом залишається Іван Костянтинович Айвазовський. Його по праву називають «співцем моря».

Іван Айвазовський. Дев'ятий вал

Портрет митця

Іван Костянтинович АЙВАЗОВСЬКИЙ (1817–1900) — живолисець-мариніст. Створив понад 6 тисяч полотен, найвідоміші з яких — морські пейзажі та сцени морських баталій. Навчався в Академії мистецтв у Петербурзі, брав участь у виставках, був нагороджений медалями за свої марини. Значну частину життя прожив у Криму, у Феодосії, де мав будинок та майстерню, які наприкінці життя разом з картинами та скульптурними композиціями заповідав рідному місту. Зараз у будинку Айвазовського у Феодосії діє художня галерея, яка носить його ім'я, а перед будинком встановлено пам'ятник художнику.

Іван Айвазовський.
Автопортрет

Для допитливих: з історії жанру

Інтерес до життя моря, який здавна існував у видатних мореплавців і сміливих рибалок, породив новий різновид пейзажного жанру — марину. Біля витоків цього жанру стояли фламандські живописці на чолі з великим Пітером Брейгелем Старшим. Але розквіт марини і її вищі досягнення пов'язані з голландською школою. Спочатку мариністи зображали кораблі або історичні події на морі — знамениті битви чи прибуття високопоставлених осіб. Поступово, упродовж розвитку жанру, на перший план виступило саме море. Море і повітряний простір над ним, насичений сонячним світлом, рефlekсами і тінями, створюють те світле повітряне середовище, яке забарвлює всі предмети в тони різних кольорів і відтінків і неповторні колорити.

Пітер Брейгель Старший. Морський бій у гавані Неаполя

1. Роздивіться наведені приклади із зображенням води та характеру морських хвиль.

Графічні матеріали, техніки, прийоми зображення
(олівець, вугіль, туш, чорна ручка, фломастери)

Живописні матеріали, техніки, прийоми зображення

Відблиски сонця на воді (гуаш)

Хвилі біля берегу (густа гуаш із клеєм ПВА)

Хвилі б'ються в берег (олійні фарби)

Хвилі — м'які й плавні (гуаш)

Хвилі
(кольорові олівці, чорна гелева ручка)

Хвилі
(поролонова губка)

Хвилі в далечині
(акрилові фарби)

Вода (воскова крейда й акварель)

Вода (акварель, широкий мазок)

2. Намалюйте марину, орієнтуючись на зразок композиції. Доберіть кольорову гаму, яка відповідатиме настрою морського пейзажу, і передайте образ моря, намагаючись досягти емоційної виразності.

Ліній горизонту

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Маріна — жанр образотворчого мистецтва, зображення подій на морі.

1. Як називається пейзаж із зображенням моря?
2. Проаналізуйте одну з своїх улюблених марин, висловіть власне ставлення до картини.
3. За допомогою різних джерел зробіть тематичну колекцію марин — живописних, фотографічних, музичних.
4. Здійсніть віртуальну екскурсію до Національної картинної галереї І. Айвазовського в Феодосії. Підготуйте рекламний буклет.
5. **Самостійний пошук.** Дослідіть морську тему в сучасному живописі. Як змінюється цей жанр протягом століть?

23. СИМФОНІЧНІ КАРТИНИ Й ЕСКІЗИ

Симфонічна музика — одна з основних сфер музичної творчості. Це, як відомо, музика, що виконується симфонічним оркестром. Він об'єднує інструменти різних груп і дає композитору багату палітру звукових фарб, засобів виразності для втілення своїх задумів. Завдяки широким можливостям симфонічної музики, зокрема особливому звучанню тембрів різних музичних інструментів, композитори можуть імітувати звуки довкілля, створюючи музичні картини. Існують навіть музичні жанри, назви яких запозичені з образотворчого мистецтва — *симфонічні картини*, *симфонічні ескізи*.

Відображення природи в різних видах мистецтва має певну спільність, яка полягає в тому, що, незалежно від художньої мови, образи природи в мистецьких зразках утілюють естетичні ідеали людства, його уявлення про гармонію, красу і велич світу.

 Пригадайте значення поняття «ескіз» в образотворчому мистецтві.

Симфонічна картина — одночастинний програмний твір, у якому зазвичай відображено об'єкти і явища дійсності, як-от пейзажі, батальні сцени тощо. Симфонічні картини можуть бути самостійним твором або складовою частиною опери. Наприклад, «Три дива» з опери М. А. Римського-Корсакова «Казка про царя Салтана». Зв'язок з образотворчим мистецтвом, певна зображальність — характерні ознаки цього симфонічного жанру.

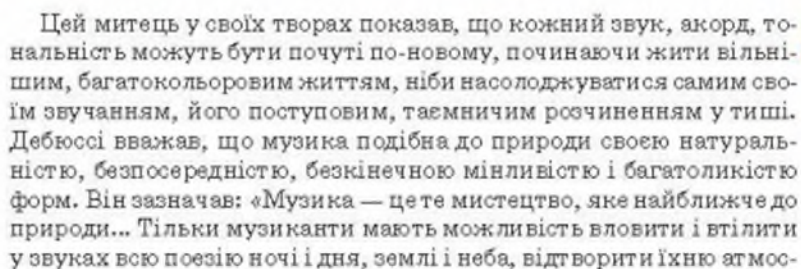

Клод Моне. Ранок біля моря

Костянтин Коровін.
На березі Чорного моря

Жанр симфонічної картини широко представлений у музиці, зокрема, у творчості французького композитора Клода Дебюссі.

Цей митець у своїх творах показав, що кожний звук, акорд, тональність можуть бути почуті по-новому, починаючи жити вільнішим, багатокольоровим життям, ніби насолоджуватися самим своїм звучанням, його поступовим, таємничим розчиненням у тиші. Дебюссі вважав, що музика подібна до природи своєю натуральністю, безпосередністю, безкінечною мінливістю і багатолікістю форм. Він зазначав: «Музика — це те мистецтво, яке найближче до природи... Тільки музиканти мають можливість вловити і втілити у звуках всю поезію ночі і дня, землі і неба, відтворити їхню атмосферу і ритмічно передати неосяжну пульсацію».

Композитора завжди приваблювало море. Він вважав його дуже музикальним: від ледь чутного шепоту хвиль об пісок до потужних ударів у скелі — скрізь чувся пружний ритм. Таке захоплення не могло не знайти свого втілення в музиці. К. Дебюссі створив картину для оркестру «Море». Вона складається із трьох частин, які композитор назвав «симфонічними ескізами», де статика пейзажів відтіняється рухливими, часто танцювальними ритмами.

Клод Дебюссі. Сюїта «Море»: «Від світанку до опівдня на морі», «Гра хвиль», «Розмова вітру з морем».

Які ваші враження від прослуханого твору? Як у музиці втілено різні стани моря? Охарактеризуйте тембровий колорит.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

ЕСКІЗ (від франц. — нарис, замальовка):

підготовчий,
швидко виконаний малюнок,
що фіксує задум твору
в найхарактерніших
його рисах

жанр симфонічної музики,
твір зображального характеру,
у якому втілено враження
від природи,
архітектури тощо

1. У яких жанрах симфонічної музики можуть втілюватися враження від природи, створюватися звукові пейзажі?

2. Про які особливості музичних «марин» ви дізналися на уроці?

3. Поміркуйте, чому музиканти використовують слово «ескіз» у назві жанру симфонічної картини. Обґрунтуйте свою думку на прикладі творчості К. Дебюссі.

4. Порівняйте способи зображення образів моря в музиці та образотворчому мистецтві.

5. **Творче завдання.** Поекспериментуйте зі звуками фортепіано або іншого інструмента, створюючи музичні ескізи на тему «Гра хвиль».

24. ФАНТАСТИЧНИЙ ПЕЙЗАЖ

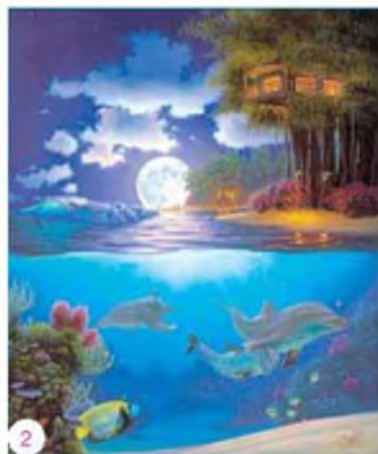
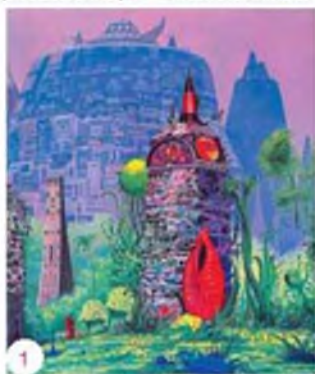
Не лише діти, а й дорослі люблять фантазувати, отримуючи від цього позитивні емоції! Художники також залюбки створюють фантастичні образи, захоплюючись їхньою яскравістю, нереальними сюжетами, необмеженими художніми можливостями. Що зображають зазвичай на фантастичних пейзажах?

На картинах-фантазіях сучасних митців-пейзажистів можна побачити космічні простори Всесвіту, незвичну архітектуру зниклих стародавніх цивілізацій, глибини й узбережжя океанів, крижані скелі холодної Півночі, укриті чудернацькими дикими рослинами спекотні джунглі.

Опишіть свої враження від фантастичних пейзажів. Які засоби виразності застосовують художники, щоб створити у глядача враження незвичності? Дайте власні назви картин.

Фантастичні пейзажі: 1 — Ангуса Мак Кі;
2 — Джона ОлХогью; 3 — Віктора
Черноволєнка; 4 — Майкла Мікаеля Беме

Особливої фантастичності набувають абстрактні пейзажі. Абстрактне мистецтво — безпредметне, не фігуративне. Художники-абстракціоністи не реалістично передають дійсність, а швидше навпаки — намагаються втілити певні емоції, почуття, ідеї. В абстрактній композиції митці по-новому починають передавати природний і предметний світи. Головні роль відіграють колір, лінія, форма.

Робер Делоне.
Червона вежа

Роздивіться абстрактні композиції Галини Кузьменко. Відчуйте їхній настрій та поясніть задум кожної. Пофантазуйте і створіть абстрактну композицію на тему «Прометей» (техніка за вибором). Дайте їй назву відповідно до втіленого настрою, ідеї, смислу.

Буяння

Усмішка

Свято

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Абстрактне мистецтво — один із напрямів сучасного мистецтва, у якому світ відображено не реалістично, а безпредметно.

1. Що нового ви дізналися про пейзажний жанр?
2. Пригадайте музичні твори, які за настроєм були б співзвучні колориту композицій, поданих на ілюстраціях.
3. **Самостійний пошук.** Дослідіть творчість сучасних українських художників-пейзажистів. Чи малює хтось із них фантастичні пейзажі?
4. **Мистецький проект.** Підготуйте виставку-презентацію «Василь Кандинський — основоположник абстрактного мистецтва».
5. Доберіть живописну абстрактну композицію для постера до свого улюбленого кінофільму або заставки до комп'ютерної гри.

24. ФАНТАЗІЇ БЕЗМЕЖНОЇ ПОЛЬОТИ: СИМФОНІЧНА ПОЕМА

У наш час літературна фантастика, фантастичні кінофільми мають велику популярність. Менш відомою є *«музична фантастика»*, або *«фантастична музика»*, яка виникла досить давно. До неї можна віднести стародавні балади, які створювалися в різних народів світу для того, щоб возвеличувати легендарних і казкових героїв, різні непересічні події, зокрема міфологічні. Потім з'явилися опери, балети, симфонічні твори, написані за мотивами казок і легенд.

Нині світ *«фантастичної музики»* вельми розмаїтий. Створюючи свої фантастичні музичні образи, композитори широко використовують звичайні й електронні музичні інструменти, різні звуки природи, доквілля тощо. Це дає можливість фантазувати і створювати дивовижні музичні звучання, вплітати їх у музику, «ліпити» звук, подібно до скульптора. Мабуть, це вже і є справжньою фантастикою в музиці!

Великі можливості щодо створення фантастичних образів має симфонічна музика, особливотакий її жанр, як *симфонічна поема*. Слухаючи її, ми не тільки насолоджуємося красою мелодій, гармоній, оркестрових тембрів, а й можемо простежити за розвитком сюжету або втіленням конкретної ідеї, закладеної у програму.

Для допитливих: з історії жанру

Засновником жанру симфонічної поеми вважається угорський композитор Ференц Ліст, який написав 13 поем. Розвиток жанру пов'язаний з ідеєю синтезумистецтв. Наприклад, чеських композиторів Антоніна Дворжака і Бенджаміна Сметану надихали на створення поем літературні, зокрема фольклорні, образи.

Симфонічна поема Олександра Скрябіна *«Прометей»* (*«Поема вогню»*) створена за мотивами міфу про Прометея. Твір написаний для фортепіано, оркестру (включаючи орган), хору (який виконує партію без слів) і *«партії світла»*. Згідно із задумом композитора, промені прожекторів різних кольорів повинні були змінюватися на екрані синхронно зі змінами тем, тональностей, акордів. Скрябін мріяв про синтез музики і кольору в поемі *«Прометей»*. Він хотів зримо відтворити *«образ полум'я»* — вогню, здатного привести людство в царство щастя і краси.

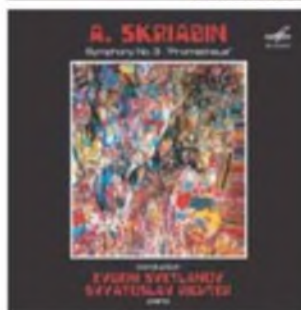
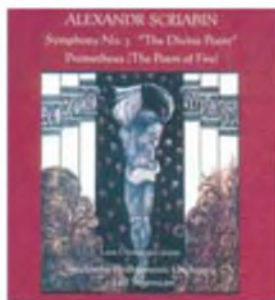

Роберт Штерль. Концерт для фортепіано (музика Скрябіна)

Олександр Скрибін. Симфонічна поема «Прометей» (фрагмент).

Чи викликає ця музика враження фантастичного танцю вогню? Яка з обкладинок музичних дисків із записом поеми О. Скрибіна найбільше, на вашу думку, відповідає музиці? Поясніть. Яку кольорову гаму для образу Прометея ви б запропонували?

Кольоромузичний пам'ятник
«Прометею» О. Скрибіна (Нью-Йорк)

«Уся музика і все взагалі, — фантазував Скрибін, — має бути занурене у світ кольорових поєднань, у світлові хвилі: спочатку — ніжно-фіолетові, блакитні й смарагдові тони, що добре поєднуються з таємничим, приглушеним звучанням хору, потім — спалахи золотавих, оранжевих і пурпурних, що відповідають енергійній темі труби; зелені і рожеві кольори ранкової зорі і яскраві сонячні відблиски з'являються на екран, коли в хорі урочисто звучить тема Прометея — гімн людині-творцеві. Далі — нові контрасти: лірична мелодія скрипки соло викликає чергування фіолетового і синього. Танцювальним ритмом фортепіано відповідає динамічна барвиста гра світла. Закінчується «Поема вогню» потужним наростанням звучності оркестру, хору та органу, і як останній урочистий акорд — виникає яскраве помаранчеве сонячне світло, що заливає весь зал».

Для допитливих: з історії жанру

Деякі музиканти мають «кольоровий слух» — явище, коли зір і слух пов'язуються воедино. Людина із кольоровим слухом, слухаючи музику, бачить або уявляє колірні зорові образи. Серед композиторів, які мали кольоровий слух, були О. Скрябін, М. Римський-Корсаков, О. Мессіян. Вони сприймали й уявляли тональності (саме тональності, а не окремі ноти!) у певних кольорах. Наприклад, О. Скрябін чітко бачив, що тональність фа мажор несе темно-червоний колір, ре мажор — золотистий, а фа-діз мажор — урочистий синій.

Литовський композитор і художник М. Чюрльоніс намагався передати у своїх картинах не просто світ музики, а навіть конкретні музичні жанри: прелюди, фуґи, сонати.

Мікалоюс Чюрльоніс.
Прелюд

ПІСНЯ ПРО МРІЮ

Слова В. Куринського

Музика В. Шаповаленка

Со - няч - ні жи - вуть на сві - ті мрі - ї, Згра - я - ми злі -

-та - ють у бла - кить, Та од - на, що нас зди - тин - ста

грі - є, Все жит - тя зо - ре - ю пло - ме - нить.

ті! Ди - вись, ди - вись на

мрії по - літ, Їм вид - но нас і світ, як ми у -

1. Сонячні живуть на світі мрії,
Зграями злітають у блакить,
Та одна, що нас з дитинства гріє,
Все життя зорею пломенить.

Приспів:

Дивись, дивись на мрій політ,
Ім видно нас і світ, як ми удвох ідем.
Дивись, вони, як журавлі,
Злітають на крилі
І нам несуть щасливий день.

2. Вальс шкільний проводить
нас в дорогу,
Та уже усі ми осягли,
Що була учителька в нас строга,
Щоб ми вірність зберегли.

Приспів:

3. Ми серцями ніжно їх зігрієм,
Хай назад не знають вороття,
Хай здійсняться швидше наші мрії
І рушають сміло у життя!

Приспів:

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Симфонічна поема — жанр симфонічної музики, одночастинний твір для симфонічного оркестру з програмою літературного, живописного, або, рідше, філософського чи історичного походження.

1. Чи існує «фантастична музика»? У чому полягає її фантастичність?
2. Які музичні жанри здатні втілювати фантастичні образи? Охарактеризуйте їхні особливості.
3. Пофантазуйте, у яких кольорах можна уявити улюблені музичні твори. Поясніть свої судження.

4. **Мистецький проект.** Дослідіть тему діалогу музики й живопису в творчості М. Чюрльоніса. Створіть тематичні колекції.
5. **Самостійний пошук.** Доберіть «фантастичну» музику для озвучування вашого улюбленого фантастичного літературного твору.

У ПОШУКАХ ГАРМОНІЇ

25. ТИХЕ ЖИТТЯ ЗВИЧАЙНИХ РЕЧЕЙ: НАТЮРМОРТ

Красу, привабливість різних речей, що оточують нас, ми часто не помічаємо, і тільки проникливому погляду художника відкривається їхня прихована виразність, естетична цінність. Митець здатний ніби вступати з ними в німий діалог і втілювати свої враження на полотні чи на папері, пробуджуючи відчуття прекрасного у глядачів. Завдання художника полягає в тому, щоб передати гармонію світу і викликати емоційний відгук у серцях людей.

Як же навчитися бачити красу речей «очима митця»?

Завдяки жанру натюрморту художники здатні переконати нас у тому, що звичайні речі несуть певні смисли, розкривають свою своєрідність і неповторні якості. У натюрморті художник намагається не просто зображувати — «копіювати» предмети, а за їх допомогою передати певний настрій, власні уподобання. Натюрморт потрібно уважно розглядати, оскільки він вчить милуватися тихим життям звичних речей.

Відповідно до тематики натюрморту розподіляють на такі різновиди: квіти, фрукти, атрибути науки та мистецтва, «книжкова полиця», «мисливський натюрморт» (із дичиною), «сніданок», «чайний» або «кавовий», «дачний» тощо.

Сергій Глущук. Багатство струн

*Катерина Білокур.
Натюрморт із колосками і глечиком*

Визначте тематику натюрмортів. Як досягається гармонія речей у композиціях?

Вінсент Ван Гог. Черевики

Валерій Шпортко. Натюрморт

Для допитливих: з історії жанру

Мистецтво натюрморту має власну давню історію. Зображення речей трапляються вже на давньогрецьких мозаїках, фресках, вазах. Художники з часів античності зображували музичні, військові та побутові речі. Проте тривалий час натюрморт вважався не самостійним жанром образотворчого мистецтва, а частиною історичної чи побутової композиції, інтер'єру. Наприклад, зображеннями квітів прикрашалися дзеркала, а композиціями з фруктів — кухонні буфети.

Натюрморт остаточно оформився як самостійний жанр і досяг розквіту в творчості голландських і фламандських художників XVII ст. Тоді з'явилися основні його різновиди і фактично були вичерпані всі тематичні варіанти. П. Клас, Б. Хеда та інші живописці творили численні «сніданки», «десерти» з вазами, кубками й мушлями, майстерно передаючи фактуру кожного предмета на столі.

Речі в натюрмортах поступово перетворюються на символи. Приміром, годинник символізував швидкоплинність земного часу, книжка, рукопис — утілення роздумів над сенсом життя.

Пітер Клас. Натюрморт

Філіп де Ла Гей. Астрономічні прилади

Секрети майстерності

У графічному натюрморті колір предметів не має головного значення. Для графічного малюнка (олівцем, тушшю та ін.) найважливішим є виразність і краса форми предметів, фактури їхньої поверхні тощо, виражена засобами ліній, штрихів, плям.

Для створення гармонійної композиції в натюрморті дуже важливо серйозну увагу приділити постановці предметів — «головних дійових осіб» картини. Для цього потрібно:

- обрати предмети різних форм і розмірів, гармонійно поєднати їх між собою;
- створити плановість і показати умовну глибину простору (не бажано ставити предмети в ряд, складати їх у купу або розставляти занадто далеко один від одного);
- продумати й обрати головний предмет, який утворюватиме композиційний центр (до якого зазвичай добираються всі інші);
- штрихи мають бути виразними за характером і підкреслювати форму предметів.

1 — Ле Корбюзье.
Натюрморти;

2 — Галина Кузьменко.
У майстерні художника;

3 — Андрій Матісс. Натюрморт

Намалюйте графічний натюрморт із кількох предметів (графітний олівець або інші графічні матеріали). Передайте характер ліній. Зверніть увагу на різницю плавних і ламаних ліній на фрагментах натюрмортів.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Натюрморт (від франц. — «мертва натура») — жанр образотворчого мистецтва, головним чином живопису і графіки, присвячений зображенню речей, поєднаних у композиції.

1. Які існують натюрморти відповідно до тематики зображуваного?
2. Порівняйте натюрморт з іншими жанрами образотворчого мистецтва. Що важливо врахувати в композиції натюрмарту?
3. Поміркуйте над висловом французького філософа і письменника Блеза Паскаля про натюрморти: «Такі цікаві живописні твори: вони змушують милуватися копіями речей, оригіналами яких не милуєшся».
4. У вільний час експериментуйте у складанні композицій натюрмортів з речей, що вас оточують, урахуовуючи набуті знання про цей жанр.
5. **Самостійний пошук.** За бажанням, використовуючи Інтернет-джерела, створіть тематичні добірки з різних видів натюрмортів — графічних, живописних, декоративних.

25. МУЗИКА І ТЕАТР: УВЕРТЮРА, ІНТРОДУКЦІЯ

Театр... Світ краси та гармонії, таємничий і чарівний, сповнений фантазії і людської мудрості... Змалечку ми знайомимося з театром ляльок, тому що в дитинстві всі ляльки — наші друзі, і сприймаємо їх як справжніх. На казковій сцені звірі вміють розмовляти, звичайні побутові речі оживають і розповідають нам про себе таємничі історії. Коли людина дорослішає, то потрапляє до драматичного і музичного театрів, де у виставах грають уже не ляльки, а люди.

Перед початком багатьох спектаклів, насамперед музичних, звучить інструментальний вступ — *увертюра*. Зазвичай вона будується на темах, характерних для цього твору, ніби коротко оповідаючи про майбутнє дійство.

Існують і незалежні від спектаклю увертюри — самостійний симфонічний жанр. Такі твори майже завжди мають програмну назву, пов'язану з якимось конкретним сюжетом. Наприклад, увертюра Фелікса Мендельсона «Сон літньої ночі» була написана композитором як самостійний твір, навіяний однойменною п'єсою Вільяма Шекспіра. Суто музичними засобами в увертурі відтворено пейзаж — образ зачарованого казкового лісу. Через багато років композитор написав музику до всього спектаклю, і до цієї своєї включив поряд з іншими частинами знаменитий «Весільний марш». Цей марш і нині виконується на весільних церемоніях.

Вступні частини до спектаклів називають нерідко *інтродукціями*, а вставні оркестрові епізоди — музичними картинами. Відомий

приклад — твір українського композитора Петра Ніщинського, який створив музичну картину з народного життя «Вечорниці» як вставну сцену до другої дії драми Тараса Шевченка «Назар Стодоля». Однак вона набула самостійного художнього значення. Композиція твору складається з оркестрової інтродукції (увертюри) та низки хорів і сольних епізодів.

Сцена з вистави «Сон літньої ночі»
в постановці Рівненського
академічного українського
музично-драматичного театру

Фелікс Мендельсон. Увертюра «Сон літньої ночі» (фрагмент).
Петро Ніщинський. «Вечорниці». Інтродукція.

Які образи можна уявити, слухаючи музику? Які тембри інструментів звучать? Як впливає тембр на створення музичного образу?

РОЗЦВІВСЯ ПИШНО

Слова М. Вороного

Музика В. Верховинця

Помірно, швидко

1. Розцвівся пишно мій садок,
Рясна черемха і бузок,
І яблуневий цвіт.
В своїм убранні молодім
Блищать на сонці золотім
І шлють йому привіт.

2. Барвінок стелиться в траві,
В зеленій свікій мураві
Рясніють квітоньки,
Жовтогарячі, голубі,
І разом з ними ж у юрбі —
Конвалій пелюстки.

Сцена з вистави «Назар Стодоля»
в постановці Львівського
театру імені М. Заньковецької

3. Ставні, поважні явори,
Дуби, зіп'явшись догори,
Красують мовчазні.
Вітрець легенький набіжить,
По їх верхах зашамотить
І зникне в гущині.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Інтродукція — невеликий вступ, що передує основній частині музичного твору.

Увертюра (від франц. — початок, відкриття) — інструментальний вступ до вистави або самостійний оркестровий твір, зазвичай програмний.

1. Охарактеризуйте інструментальний жанр «увертюра».

2. Яка роль увертюри в музичному театрі?

3. Поясніть, чим відрізняється увертюра від інтродукції. Наведіть приклади. Як ці вступні частини впливають на сприймання вистави?

4. Уявіть і розкажіть, який можна створити натюрморт із квітів, що згадуються в пісні В. Верховинця.

5. **Творче завдання.** У вільний час зробіть замальовки квіткового весняного натюрморту за мотивами пісні.

26. КРАСА І ВИРАЗНІСТЬ ПРЕДМЕТІВ У ЖИВОПИСІ

У натюрморті, як і в пейзажі, можна не лише зобразити красу життя звичних нам речей, а й відтворити настрій, стан душі. Влучно обране освітлення, кольорова гама, оточення — і «учасники» натюрмورتу ніби оживають, наповнюються диханням життя, відповідним настроєм. Такими є загадкові й тендітні квіткові, яскраві й радісні овочеві натюрморти, що оспівують багатство й щирість дарів землі; умиритворені й спокійні «чайні» та «кавові» натюрморти тощо.

1 — Вільям Гарнет. Натюрморт зі скрипкою;
2 — Сергій Сиденко. Чайний натюрморт;
3 — Адальберт Ерделі.

Натюрморт із яблуками, квітами й дзеркалом;
4 — Валерій Сильянов. Мисливський натюрморт

Спробуйте визначити настрій, утілений у натюрмортах. Як впливає оточення на предмет зображення? Поясніть свої відчуття, судження.

У натюрморті важливо підібрати «учасників» і вибудувати з них композицію, продумуючи варіанти колориту, освітлення. При цьому треба врахувати вплив середовища, у якому розміщуються предмети, їх взаємодію між собою та з оточенням. У живописному натюрморті надзвичайно важливим засобом виразності є колір. Художник прагне гармонійно поєднати всі елементи натюрморту не лише за формою та розмірами, а й за кольором.

Окрім тематики, живописні натюрморти розрізняють за: *колеритом* (теплий, холодний), *кольоровими сполученнями* (нюансний чи контрастний); *місцем розташування в середовищі* (на столі, підвіконні, полиці).

За ілюстраціями визначте натюрморти, побудовані на кольорових контрастах і нюансах. Охарактеризуйте колорит картин. Зверніть увагу на середовище, у якому розміщуються зображені предмети.

- 1 — *Мартирос Сар'ян. Дарунки осені*; 2 — *Макс Шодл. Натюрморт зі срібним чайником*; 3 — *Жан Батист Шарден. Натюрморт з атрибутами мистецтва*; 4 — *Петро Кончаловський. Бузок на підвіконні*

Секрети майстерності

Важливе значення в натюрморті має освітлення, яке буває прямим, бічним тощо. Освітлення виявляється за допомогою тіні, що «падає» від предмета, та його власної тіні.

Портрет митця

Адальберт Михайлович ЕРДЕЛІ (1891–1955) — український живописець, один із фундаторів і лідерів закарпатської художньої школи. Народився в с. Загачі на Закарпатті в інтелігентній родині. Його батько був учителем, і прізвище Ерделі, що означає «лісова країна», він прийняв як підданий Угорщини. Світогляд майбутнього художника формувалася на кращих зразках європейської та української культури. Він навчався в Будапештській академії мистецтв, жив і працював у Мукачеві (з 1916 р.) та в Ужгороді (з 1926 р.), удосконалював майстерність у Мюнхені, стажувався в Парижі. Викладав малювання в мукачівській гімназії, учительській семінарії та училищі прикладного мистецтва в Ужгороді. У 1939 р. ініціював заснування Спілки художників Підкарпаття, мріяв створити Академію красних мистецтв в Ужгороді.

Пейзаж, натюрморт і портрет стали улюбленими жанрами Ерделі, у яких він виявив непересічний талант колориста, оригінальне «кольорове осмислення» світу. Елементи його живописних композицій гармонійно узгоджені на площині картин, мов кольорові мелодії... Ці твори вирізняються особливою аурою, духовною красою.

Адальберт Ерделі.
Автопортрет

Адальберт Ерделі.
Натюрморт

Янош Ерделі (молодший брат А. Ерделі).
Натюрморт із картиною Ерделі-старшого

Намалюйте натюрморт «Глечик на підвіконні» або «Чайник на столі» (акварель). Передайте вплив середовища на предмет зображення: колір тканини має відбиватися на посуді, підкреслюючи його форму.

МИСТЕЦЬКА СКАРБЕНИЧКА

Світлотінь — контрастне виявлення освітлених і тінєвих місць на формі, що сприяє сприйманню об'ємності предмета.

1. Розкажіть про значення кольору в живописному натюрморті.
2. Чому в композиції натюрморту важливо враховувати і відображати середовище, освітлення предметів?
3. Поміркуйте, чому не бажано розміщувати натюрморт із предметів теплого кольору на яскраво-помаранчевому тлі.
4. **Самостійний пошук.** Підготуйте статтю для Вікіпедії на тему «Види натюрмортів». Проілюструйте її прикладами, дібраними самостійно.
5. Пофантазуйте: як буде розвиватися жанр натюрморту. Що зображатиметься на таких картинах у майбутньому? Розкажіть.

26. МУЗИКА І ТЕАТР: ОПЕРА-БАЛЕТ

Різними музичними кольорами — тембрами інструментів «промовляє» до слухача симфонічна музика, яка має унікальний, властивий тільки їй оркестровий колорит. У поєднанні з драматичною дією і співом вона відкриває нам красу іншого дивовижного світу — світу опери.

Пригадайте, з якими операми ви ознайомилися на уроках мистецтва. Що є характерним для цього музичного театрального жанру? Як називається літературна основа опери й балету?

Характери героїв опери найповніше розкриваються в сольних номерах — аріях, арієцо, арієтах, каватинах, монологів, баладах, піснях, *речитативах* і різних видах вокальних ансамблів — дуєтах, тріо, квартетах тощо.

Хор в опері може бути фоном, не пов'язаним з основною сюжетною лінією; іноді своєрідним коментарем того, що відбувається; його художні можливості дають змогу показати монументальні картини народного життя, виявити взаємовідносини героя і мас.

В оперному спектаклі часто є хореографічні сцени, де пластичні образи поєднуються з музичними.

Залежно від сюжету існують різновиди опери: *велика опера*, *комічна*, *романтична*, *опера-казка*, *опера-балет* тощо.

Сцени з опери-балету «Дитя і чари»

В опері-балеті французького композитора Моріса Жозефа Равеля «Дитя і чари», яку композитор визначив як ліричну фантазію, оповідається про неслухняного шестирічного хлопчика. У розпачі він намагається зламати і зіпсувати все навкруги. Під час його сну

світ неспізнано перетворюється, і хлопчик починає розуміти, що все навколо нього наповнене життям — важко зітхає поранене ним дерево, білка скаржиться, що хлопчик мучить її подружку. Дитина щиро дивується раптовим перевтіленням зазвичай мовчазних речей, що були навколо, — чайника, крісла та ін. Він дивиться на світ, що співає і танцює, хоче до всього доторкнутися, погратися із живими предметами, включитися в їхній танець. Під впливом навколишнього в дитині прокидається любов до всього живого і доброго.

Моріс Жозеф Раваль. Опера-балет «Дитя і чари» (фрагменти).

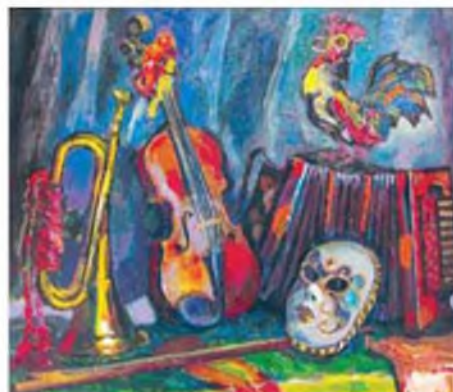
Як музика втілила образи героїв твору? Доведіть, що опера — це синтез різних мистецтв.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Речитатів — напіvspів, напіврозмова.

1. Назвіть складові оперного спектаклю. Характер образу головного героя опери найкраще розкривається в арії, ансамблі чи хорі?
2. Чи є в опері самостійні оркестрові номери? Назвіть їх.
3. Поміркуйте, що потрібно зробити, щоб зацікавити однолітків оперою. Розробіть програму тематичних заходів «Ми любимо оперу».
4. У вільний час поцікавтеся, які композитори писали опери для дітей.
5. **Творче завдання.** «Музичний натюрморт»: за поданими на сторінках підручника ілюстраціями придумайте й виконайте мелодії-характеристики персонажів музичних натюрмортів (за вибором).

Пабло Пікассо.
Мандоліна і гітара

Володимир Корбачов.
Музичні інструменти

27. КВІТИ ДЛЯ МАМИ: ДЕКОРАТИВНИЙ НАТЮРМОРТ

Весна і літо — пора розквіту та буяння природи. У натюрморті, як і в пейзажі, можна відтворити красу і багатоколірність довкілля, що оживає після зими і наповнюється всіма барвами. Такими є квіткові натюрморти, які митці створюють і в реалістичній, і в декоративній манері.

? Визначте реалістичні і декоративні натюрморти. Поміркуйте, які засоби використали художники для створення декоративних образів.

1 — Марія Приймаченко. Зірки;

2 — Наталія Кохаль.

Натюрморт із глобусом;

3 — Ян Давидс де Хем.

Квітковий натюрморт;

4 — Володимир Семеренко.

Натюрморт зі скрипкою

У декоративному натюрморті художники перетворюють реальні форми предметів на стилізовані зображення: використовують площинність зображення, прикрашають декором тощо.

Декоративні натюрморти створюють, як правило, для оздоблення інтер'єру.

71 Наведіть приклади стилізації в образотворчому мистецтві.

Головне завдання в декоративному натюрморті — стилізація зображень. Вона здійснюється через спрощення форми, деталей, кольору, а також за рахунок відмови від передачі об'єму. Однак спростити форму зовсім не означає збіднити її, адже, випускаючи незначні деталі, художник підкреслює найвиразніші якості предмета. Ускладнення форми створюється за рахунок введення декоративного орнаменту, який відсутній у реальній природі. Художник може стилізувати предмет, значно відходячи від природи — наприклад, квіти, глечик, фрукти можна трактувати майже як геометричні форми або зберегти природні плавні обриси.

У декоративному натюрморті не застосовуються правила відображення об'єму, повітряного простору, не враховується плановість зображення. Головне — колірне рішення, колорит, побудований на нюансі, контрасті або монохромії. Важлива роль відводиться лінії, контуру, їхньому руху і взаємодії з плямою. Допустимим є також використання орнаментів, візерунків як аплікативної складової декоративного натюрморту.

71 Охарактеризуйте прийоми стилізації на ілюстраціях.

Анрі Матісс. Натюрморт із магнолією

Роберт Фальк. Натюрморт

Секрети майстерності

Створюючи декоративний натюрморт, слід пам'ятати:

- будь-який предмет на натюрморті можна перебільшувати (наприклад, гранично округлити глечик-пузанчик, сильно витягнути грушу або сплющити яблуко, підкреслити пластику предметів декоративним малюнком);
- можлива зміна пропорцій предметів;
- зображення малюються площинно, без передавання перспективи;
- використовуються локальні кольори.

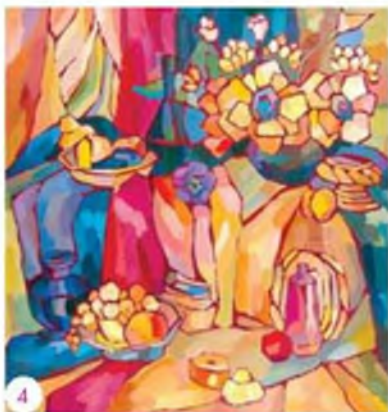
1 — Ірина Телєва. Натюрморт із лялькою;

2 — Юко Наката. Квіти;

3 — Кріс Каннінг. Мак;

4 — Наталія Смолянiнова.

Осінній натюрморт

Створіть декоративний натюрморт «Квіти для мами» (аплікація, витинанка). Намагайтеся передати своє ніжне ставлення до матері.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Локальний колір — у живописі: основний і незмінний колір змальовуваних об'єктів, умовний, позбавлений відтінків, які виникають у природі під впливом освітлення, повітряного середовища.

1. У чому полягають особливості декоративного натюрморту?
2. Порівняйте художні засоби зображення реалістичного і декоративного натюрмортів.
3. Проаналізуйте особливості художньої мови натюрморту, що сподобався найбільше.
4. **Гра «Ескізи-загадки «Назва квітки»».** По черзі репрезентуйте створені на уроці мистецтва завершені натюрморти, а однокласники мають правильно назвати зображені квіти.
5. **Творче завдання.** Складіть казку або фантастичну історію про натюрморт, речі на якому ожили й заговорили.

27. МУЗИКА І ТЕАТР: ЦЕЙ ЗАВЖДИ НЕПОВТОРНИЙ БАЛЕТ

Музичний театр має свою особливу магію: поєднання драматичної дії та музики ніби «переносить» глядача в дивовижний світ, дає можливість пережити яскраві почуття.

Мистецтво балету надзвичайно популярне в усьому світі. Маючи національну своєрідність у кожного народу, воно, разом із тим, не вимагає перекладу, адже мова виразних рухів є зрозумілою всім людям.

Пригадайте, чим балет відрізняється від інших музично-театральних жанрів? Порівняйте складові балету й опери: варіації — арія, па-де-де — ансамбль, кордебалет — хор.

Основу балетного спектаклю становить певний сюжет, лібрето, а різні види танцю — класичний, характерний або пантоміма передають дії, почуття, взаємовідносини героїв. Відповідно до змісту і характеру музики балети поділяють на *епічні, ліричні і драматичні* або різні їх поєднання — *лірико-епічні, лірико-драматичні* тощо. Існують і такі різновиди балетного спектаклю, як *опера-балет, балет-поема, балет-казка, балет-комедія, балет-трагедія*.

За всю історію розвитку балету танець, його техніка зазнавали певних змін. У сучасному мистецтві існують балети сюжетні й безсюжетні, танцювальні та пантомімні. У своїх постановках хореографи-новатори використовують елементи гімнастики й акробатики, а також різноманітні технічні засоби для створення неповторного видовища.

Які балети ви знаєте? Які сюжети в них утілено, до яких різновидів балетної вистави вони належать? Які з відомих вам балетів можна назвати балетом-казкою?

Микола Реріх. Декорація до балету «Весна священна»

Балет «Весна священна» Ігоря Стравінського — один із найпопулярніших у світі. Доказом цього є той факт, що він був одним із 27 музичних творів, записаних на золотій платівці, яку відправили за межі Сонячної системи для позаземних цивілізацій.

«Весна священна» відтворює картини язичницької Русі: її природу, обряди та ігрища предків, які намагаються заманити у свої краї весну.

Балет було створено в тісній співдружності трьох видатних особистостей — композитора Ігоря Стравінського, хореографа Вацлава Ніжінського і художника Миколи Реріха.

Ескізи костюмів
Миколи Реріха
та сцени із балету
«Весна священна»

У час свого написання (понад сто років тому) цей твір став справжнім вибухом у балетному мистецтві: фольклорні костюми Реріха, незвична для балету хореографія Ніжінського, який поклав в основу танців різкі стрибки, помаху, тупотіння. І найголовніше — новаторська музика Ігоря Стравінського: щоб передати дух давнини, композитор застосував різкі співзвуччя, неймовірні ритми, сліпучі оркестрові фарби, які ніхто раніше не використовував.

Балет складається з двох частин. Першу — «Пощунок землі» — відкриває вступ — весняна пастораль. Далі йдуть хороводи та ігри, у яких чергуються дівочо-ліричні та парубочо-молодецькі образи. Ця частина закінчується появою Старішого Мудрішого і сценою «Витанцювання землі». Друга частина «Велика жертва» — таємничий обряд. У ньому першість належить старійшинам. Балет закінчується «Великим священним танцем».

Настрій «Весни священної» спирається на інтонації веснянок, колядок, весільних пісень.

Ігор Стравінський. Балет «Весна священна» (частина I «Весняні гадання», «Весняні хороводи»; частина II «Великий священний танець» або інші фрагменти на вибір).

Передайте свої враження від музики. Охарактеризуйте оркестровий колорит, інтонаційний розвиток, танцювальні ритми.

Портрет митця

Ігор Федорович СТРАВІНСЬКИЙ (1882—1971) — російський композитор та диригент, видатний новатор у музичному мистецтві. Працював у різних жанрах — від мініатюр (інструментальних і вокальних) до масштабних творів: створював меси, кантати, симфонії, балети й опери. Його твори презентують такі різні за музичною мовою стилі, як неокласицизм, авангардна та духовна музика. Через постійні зміни стилю цього композитора називали «Людиною тисяча одного стилю», «Законодавцем музичних мод».

Життя композитора пов'язано з Україною. В Устилузі на Волині, у родинному маєтку, який Стравінський називав «райським куточком для творчості», народжувалася музика новаторських балетів митця.

*Жак Еміль Бланш.
Портрет Ігоря Стравінського*

МАМИНІ РУКИ

Слова А. Орел

Музика О. Антоняка

1. Мамо рідненька моя,
Щиро люблю тебе я.
Рученьки ніжні твої
Сняться мені уві сні.

Приспів:
Скільки від них теплоти,
Скільки від них доброти,
Дуже щаслива стою:
Глядять голівку мою.

2. Стану їм поклонюсь
Аж до святої землі.
Скільки на світі матусь —
Руки у всіх золоті.

Приспів.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Балет — вид сценічного мистецтва, у якому зміст вистави розкривається в основному засобами танцю, пантоміми і музики.

1. Розкажіть про особливості балетної вистави. Доведіть, що балетна вистава — це синтез різних видів мистецтва.
2. Порівняйте балет із оперою, мюзиклом.
3. Поясніть, чому балет «Весна священна» І. Стравінського вважають новаторським.
4. Поміркуйте над висловом відомого письменника В. Бєляєва: «У танці кожен рух сповнений мудрості, й немає жодного необдуманого руху».
5. **Мистецький проект.** Орієнтовні теми: «Гор Стравінський і Україна»; «Що пов'язує "Весну священну" і "Лісову пісню"?».

ЖАНРИ ОБ'ЄДНУЮТЬСЯ

28. ЗУСТРІЧ ЖАНРІВ В ОДНІЙ КАРТИНІ

Наше довкілля надзвичайно різноманітне, і тому художникам буває складно виокремити для зображення якийсь один предмет. Іноді на картині органічно поєднуються різні жанри: портрет намальовано в інтер'єрі, побутовий сюжет виключає натюрморт на столі, зображення людей доповнюють образи тварин.

Саме так відбувається взаємопроникнення жанрових мотивів і виникають синтетичні жанри.

Франк Снейдерс. Рибна лавка (фрагмент)

Давид Бурлюк

Квіти й мушлі на тлі приського пейзажу

Фламандський живописець Франк Снейдерс у монументальних полотнах зображав розміщені настолах або прилавках нагромадження дичини, птиці й риби, овочів і фруктів, квітів та посуду, об'єднуючи їх в розкішні композиції з барвистим колоритом. Серед харчів, що в достатку заповнюють ринковий прилавок, він зображав людей — чоловіків, жінок, інколи й дітей. На картинах можна побачити й домашніх тварин, які ледь стримуються, щоб не поцупити ласі шматочки. Такі «бенкети гурманів» виходили за рамки звичайного натюрмрту.

Натюрмрти на тлі пейзажів — улюблена тема Давида Бурлюка, художника-футуриста й поета, який народився на Херсонщині. У них передано радість життя, гармонійну єдність людини з природою. Таке поєднання створює абсолютно інший настрій! Зображені речі ніби починають дихати на повітрі, викликаючи додаткові емоції.

Анрі Матісс.
Червона кімната

Анрі Матісс, зображаючи побутову сценку — портрет жінки в інтер'єрі на тлі простору декоративно оформленої кімнати, намалював вікно, у якому можна побачити пейзаж у зелено-білих тонах. Червоний колір ніби випромінює життєву енергію, несе заряд радості й оптимізму, контраст стає основним виразним засобом.

71 Визначте, ознаки яких жанрів поєднано на ілюстраціях.

Для того, щоб зафіксувати свої спостереження, вивчити й опрацювати певний образотворчий мотив, художники застосовують *етюди*. У процесі роботи над великою картиною живописець може виконати безліч етюдів, які згодом нерідко набувають самостійного значення і цінності.

Етюд — твір живопису допоміжного характеру та обмеженого розміру, цілком виконаний з натури. Етюди можуть бути засобом вивчення природи, удосконалення майстерності художника — навчальними вправами. Зазвичай вони слугують матеріалом для підготовки картини, як, наприклад, етюди окремих дерев, листя та інших деталей, що цікавлять

Тетяна Яблонська.
На вікні (картина-етюд)

пейзажиста. Етюд вимагає ретельного малюнка, точного і вірного не тільки за масштабом, а й у відношеннях між окремими елементами. На відміну від начерків, в етюдах художник передає основні кольори майбутньої картини.

Клод Моне. Прогулянка: Каміла Моне із сином Жаном (Жінка з парасолькою)
та етюди до цієї картини

Намалюйте сюжетну композицію «Приємна прогулянка друзів у парку», в якій поєднайте ознаки різних жанрів образотворчого мистецтва, зокрема побутового, пейзажного, анімалістичного (техніка за вибором).

Мистецькі поради

1. Легкими лініями позначте загальну композицію твору, розмістіть персонажів на площині.
2. Пригадайте правильні пропорції підлітка (висота голови становить $1/6$ частину його зросту та ін.).
3. Для створення виразних образів людини та собаки передайте рух персонажів.
4. Для посилення виразності доповніть малюнок характерними для парку деталями (кущі, лавочки, ліхтарі).
5. Доберіть колірну гаму, яка відповідатиме задуманому настрою твору.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

ЕТЮД (від франц. — вивчення):

зображення,
що виконується
з натури з метою її
детального вивчення

вправа для
розвитку
акторської техніки
та режисерської
майстерності

музична п'єса,
призначена для
вдосконалення
технічних навичок
гри на музичних
інструментах

1. Назвіть жанри, які можуть поєднуватися в картинах.
2. Наведіть приклади творів мистецтва, яким притаманні риси кількох жанрів. Який із них є визначальним?
3. Поміркуйте, чому відбувається синтез жанрів.
4. З якою метою художники пишуть етюди? Поясніть.
5. **Гра «Озвучте картину»** (робота в парах). Спробуйте уявити себе на місці персонажів, зображених на ваших малюнках. Про що вони можуть думати, спілкуватися? Придумайте уявні міні-діалоги, етюди-пантоміми.

ЖАНРИ ОБ'ЄДНУЮТЬСЯ

28. ЗУСТРІЧ ЖАНРІВ У МУЗИЧНОМУ ТВОРІ: ЕТЮД-КАРИНА

У музиці є чимало творів, які поєднують ознаки різних жанрів. Тоді їх назва складається з двох частин — *фантазія-увертюра*, *поема-легенда*, *вальс-скерцо*, *етюд-картина*.

Яскравим прикладом не лише поєднання жанрів, а й впливу одного виду мистецтва на інший, зокрема образотворчого мистецтва на музику, є етюд-картина. Ви знаєте, що таке симфонічна картина. *Етюд* у музиці, так само, як в образотворчому мистецтві, — це підготовчий етап у роботі митця. Етюди зазвичай призначені для оволодіння певними технічними прийомами: пасажами, акордами, штрихами. Не випадково юні музиканти постійно грають етюди, щоб досягти майстерності, виконавської вправності.

Відомо, що етюди видатних художників сприймаються як справжні витвори мистецтва. Те саме відбувається і в музиці. Прекрасну музику етюдів Ф. Шопена, Ф. Ліста, С. Рахманінова піаністи часто виконують на концертах, і нікому не спадає на думку, що це — вправи. Такі етюди, що виконуються на естраді, називають *концертними*.

Дмитро Стрелкоф.
Веселі етюди

Ніколо Паганіні — Ференц Ліст. Етюди (за вибором).

Для допитливих: з історії жанру

Жанр етюд відомий з XVIII ст. і спочатку використовувався як п'єса навчального характеру, в якій відпрацьовується певний технічний прийом гри, наприклад, розвиток швидкості пальців, прийоми виконання подвійних звуків, акордів, техніка виконання різними штрихами тощо. Деякі композитори-педагоги навіть складали збірники етюдів для удосконалення гри своїх вихованців. Найвідоміший з них Карл Черні — автор понад тисячі фортепіанних етюдів різного рівня і на різні типи техніки, об'єднаних у цикли («Школа швидкості», «Мистецтво спритності пальців» тощо). Найславніший із його учнів — музикант-віртуоз Ференц Ліст, який присвятив Черні свої «Етюди вищої майстерності» («Трансцендентні етюди»).

На новий художній рівень цей жанр вивів Фридерик Шопен: його етюди — це не тільки вправи на техніку, а й самостійні концертні твори.

Назва жанру «етюди-картини» («звуків картини») належить Сергію Рахманінову. Це — 17 творів, об'єднаних у два цикли («зошити»). З-поміж них є ліричні й мрійливі або бурхливі й героїчні без прямих сюжетних асоціацій. Музика багатьох етюдів-картин наділена рисами зображальності, адже народилася вона від яскравих вражень композитора, втілених у звуковій палітрі. Одні твори — це враження від краси природи його улюбленої батьківщини — тих місць, де виріс і жив композитор, або масових народних гулянь із відтворенням святкової атмосфери ярмарку. Інші — навіяні живописними картинами або враженнями від казки (наприклад, «Червона Шапочка і Сірий Вовк»).

Сергій Рахманінов. Етюд-картина «Червона Шапочка і Сірий Вовк» у фортепіанному й оркестровому виконанні.

Порівняйте тембровий колорит етюда-картини в різних інтерпретаціях.

Портрет митця

*Єдине, що я намагаюся робити, коли я пишу, —
це змусити музику прямо і просто виражати те,
що в мене на серці.*
Сергій Рахманінов

Сергій Васильович РАХМАНІНОВ (1873–1943) — російський композитор, піаніст. Дитячі роки хлопчика пройшли в маєтку батьків під Новгородом. Краса і поетика рідної природи, мудрість і мелодика народних пісень, передзвін новгородських дзвонів захоплювали його з раннього дитинства — і саме до цих образів пізніше Рахманінов-композитор не раз звертався у своїй творчості.

Родина Рахманінових була дуже музичальною. Першим педагогом хлопчика з гри на фортепіано стала його мати, і вже до чотирьох років він виконував прості п'єси в чотири руки зі своїм дідом, талановитим піаністом-аматором. Батько Сергія обожнював імпровізації і завжди грав щось на теми відомих музичних творів.

Професійну музичну освіту Сергій Рахманінов здобув у Петербурзькій та Московській консерваторіях. Саме в цей час талановитого студента помітив Петро Чайковський, який пророчив йому велике майбутнє. Не прийнявши революційних змін на батьківщині, композитор назавжди покидає Росію й оселяється із сім'єю в США. Він сприймав свій від'їзд як найглибшу внутрішню драму, втратив навіть бажання складати музику і переключився переважно на концертну діяльність.

Сергій Рахманінов створив прекрасні твори в різних жанрах — найбільше фортепіанних і симфонічних, а також низку чудових романсів.

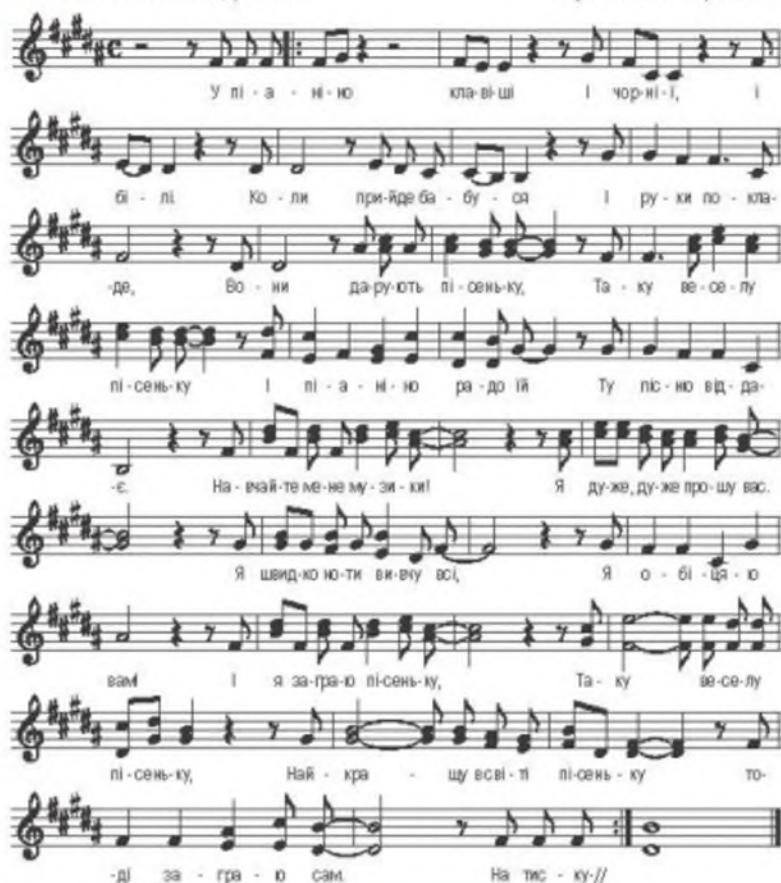

Борис Шалагін.
Портрет Рахманінова

НАВЧАЙТЕ МЕНЕ МУЗИКИ

Слова Р. Алдоніної

Музика Є. Карпенка

У пі - а - ні - ю кла - ві - ші і чо - рні - і, і
бі - лі Ко - ли при - йде ба - бу - ся і ру - ки по - кла -
- де, Во - ни да - рують пі - сень - ку, Та - ку ве - се - лу
пі - сень - ку і пі - а - ні - ю ра - до їй Ту пі - сню від - да -
- сь. На - вчай - те ме - не му - зи - ки! Я ду - же, ду - же про - шу вас.
Я шви - до - но - ти ви - вчу всі, Я о - бі - ця - ю
вам і я за - гра - ю пі - сень - ку, Та - ку ве - се - лу
пі - сень - ку, Най - кра - щу всі - ті пі - сень - ку то -
- ді за - гра - ю сам. На ти - с - ку //

1. У піаніно клавiшi
і чорні, і білі,
Коли прийде бабуся
і руки покладе,
Вони дарують пісеньку,
Таку веселу пісеньку
і піаніно радо їй
ту пісню віддає.

Приспів:
Навчайте мене музики!
Я дуже, дуже прошу вас.
Я швидко ноти вивчу всі,
Я обіцяю вам!
і я заграю пісеньку,
Таку веселу пісеньку,
Найкращу в світі пісеньку
Тоді заграю сам.

2. Натискую на клавіші
І чорнії, і білі.
І разом, і окремо
А справа не іде!

І не звучить та пісенька,
Така весела пісенька.
Те піаніно пісеньку
Мою не віддає.

Прийшов.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

ТОНАЛЬНІСТЬ (від франц. — тон, забарвлення):

особливості колориту
чи світлотіні у творах живопису
чи графіки (термін в основному
значенні здебільшого збігається
з терміном «кольорова гамма»)

гамма,
на якій будується
музична композиція
(наприклад, пралюдія до мажор,
соната фа мінор тощо)

1. Наведіть приклад музичного твору, що поєднує ознаки різних жанрів.
2. Поміркуйте, з якою метою відбувається поєднання декількох жанрів в одному творі.
3. Художники-модерністи Ф. Купка і Дж. Северіні інколи називали свої картини етюдами. Чи можна, на вашу думку, дати таку назву композиціям, представленим на ілюстраціях?

1 —
Франтішек
Купка.
Мова
вертикалей;
2 — Джіно
Северіні.
Блакитна
балерина

4. Порівняйте роль етюдів у музиці, живописі, театрі. За допомогою різних джерел дізнайтеся, у яких сферах життя застосовується поняття «етюд».
5. У вільну хвилину перегляньте один із кінофільмів про Нікколо Паганіні. Зверніть увагу, як майбутній маестро в дитинстві наполегливо опановував гру на скрипці.

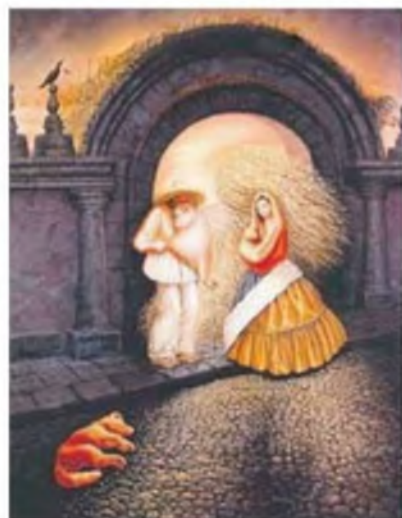
«УКРАЇНА — ДИВОСВІТ»

29. КАРТИНИ-ЗАГАДКИ ТА КАРТИНИ-ІЛЮЗІЇ

Хто не полюбляє у вільний час розгадувати загадки, ребуси й головоломки? Можливо, тому ми із задоволенням розглядаємо картини невизначеного жанру з оптичними ілюзіями. Такі твори є в Сальвадора Далі, Октавіо Окампо, Олега Шупляката і н.

Мексиканець Октавіо Окампо в багатьох своїх композиціях «заховав» різні образи, які з першого погляду і не побачиш. Наприклад, на картині «Родина генерала» спочатку бачимо старого, жінку з дитиною на руках і собаку. Але, поглянувши уважніше, бачимо профіль чоловіка з бородою. Насправді на картині зображено дев'ять осіб. Чи знайшли ви інших?

Український художник Олег Шупляк пише картини-ілюзії, які здалеку сприймаються як портрети, але, придивившись, ми бачимо композиції з людьми, деревами, спорудами тощо.

Октавіо Окампо.
Родина генерала

Олег Шупляк.
Автопортрет під липами

Які «загадки» вміщують картини митців? Ознаки яких жанрів у них поєднано?

Портрет митця

Джузеппе АРЧИМБОЛЬДО (1527–1593) — італійський художник, який здобув славу одного з найзагадковіших митців свого часу. Він відомий портретами, що складаються з овочів, фруктів, квітів та інших речей.

За різноплановою обдарованістю Арчимбольдо можна порівняти хіба що з його геніальним сучасником — Леонардо да Вінчі. У них дуже багато спільного і в долях. Арчимбольдо походив із родини майстрів, й у своєму житті досяг усього самостійно, не маючи ні знатного роду, ні великих грошей. Займався конструюванням усіляких пристроїв, військової техніки. Працював придворним портретистом, декоратором, дизайнером костюмів і фахівцем з мистецтва в королівській родині.

Арчимбольдо одним з перших почав творити картини з подвійним змістом (наприклад, «Кухар», «Продавець овочів»). Розглядаючи їх в одному положенні, бачиш натюрморт, а перевернувши картину на 180 градусів — портрет. У картинах «Зима» і «Літо» серед різнобарв'я натюрморту проглядається людський образ. У його картинах образ людини заливається з природою, перетікає в неї, розпадається на частини, або навпаки, із розрізнених предметів складається дуже виразна зовнішність, а іноді й навіть характер.

І понині таємниця живопису Арчимбольдо, картини якого не старіють, залишається нерозшифрованою і для фахівців, і для ширшої публіки.

Джузеппе Арчимбольдо.
Автопортрет

Джузеппе Арчимбольдо.
Зима

Секрети майстерності

Одна з художніх технік — *квілінг* — мистецтво виготовлення плоских або об'ємних композицій зі скручених у спіралі смужок паперу. Для виготовлення паперових спіралей і скручування смужок паперу використовують звичайне шило або пластмасову чи металеву паличку з розщепленим кінцем. Для виконання робіт високої точності потрібен пінцет. Звичайно, необхідні ножиці, клей і паперові кольорові смужки (завширшки 3–7 мм).

Смужка паперу звивається в щільну спіраль. Починати потрібно з краю смужки, який накручується на кінчик гострого шила. Після декількох щільно накручених витків валик можна зняти із шила та крутити вручну. Скручувати рулон потрібно двома руками, аби він не розпустився раніше, ніж потрібно. Коли вся стрічка буде згорнута, слід послабити пальці й дати їй трохи розпуститися. Кінчик паперу змащується клеєм та закріплюється. Тепер заготівлі можна надати бажаної форми залежно від того, де і як її стиснути.

У сучасних українських митців популярності набув *батік* — ручний розпис по тканині, який здавна відомий у східних народів. За технікою виготовлення його поділяють на холодний (європейський) і гарячий (із використанням розплавленого воску).

Юлія Білецька.

Долоня (техніка квилінг)

Марія Тарасова.

Батик «Моя квітуча Україна»

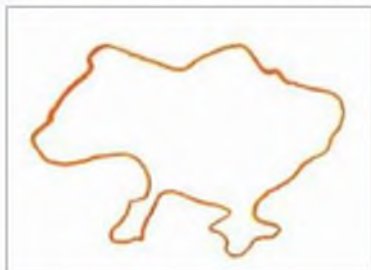

Юко Наката.

Індонезійський батик «Дівчина з квітами»

Колективна робота. Створіть композицію — карту «Моя квітуча Україна» у вигляді декоративного килиму (паперопластика, квілінг).
Передайте захоплення красою нашої Батьківщини.

1. Які існують картини-загадки?
2. Які художні техніки роботи з папером вам відомі?
3. **Самостійний пошук.** Поцікавтеся історією виникнення художньої техніки батик, яка стала своєрідною мистецькою візиткою Індонезії. Порівняйте твори індонезійських й українських митців, виконані в цій техніці.
4. Придумайте кросворд (ребус, головоломку), використовуючи терміни, з якими ви ознайомилися протягом року під час вивчення жанрів мистецтв.
5. **Творче завдання.** Запропонуйте ідею-образ для вітальної листівки, виконаної в техніці квілінгу.

«УКРАЇНА — ДИВОСВІТ»

29. МУЗИЧНІ ФАНТАЗІЇ

Успадщині українських композиторів чимало творів, що поєднують різні жанри. Наприклад, кантату-симфонію «Кавказ» на вірші однойменної поеми Тараса Шевченка, симфонічну *фантазію-увертюру* «Веснянки» створив Станіслав Людкевич.

У фантазії-увертюрі відтворено народний весняний обряд. Форматуру — тричастинна, але, як і в жанрах симфонічної поеми чи симфонічної картини, вона трактується досить вільно. Центральна частина складається з низки епізодів, а перша і третя — у повільному темпі — створюють її обрамлення.

У фантазії-увертюрі композитор використав 8 народних мелодій, деякі він узяв зі збірки Миколи Лисенка і додав ще до них галицьких пісень. Ці мелодії різні за характером. Головна тема твору — величава стародавня пісня «Благослови мати, весну зустрічати». Інші — мажорні та мінорні, танцювальні чи наспівно-ліричні, тріумфально-привітальні або веселі й жваві. Різниця характерів мелодій підкреслюється їх різним тембровим забарвленням. Соло, віртуозні руляди й пасажі інструментів — флейти, скрипки, гобої, валторни — перегукуються з оркестром, зі звучанням струнних і дерев'яних груп. Так оркестровими барвами створюється картина весняних ігор і хороводів, що в кульмінації звучить величаво, як гімн буянню природи.

Станіслав Людкевич. Фантазія-увертюра «Веснянки».

Який загальний настрій панує в увертюрі-фантазії? Простежте за розвитком музики — динамічним, тембровим, темповим тощо. Як змінюється характер голосної теми?

УКРАЇНА — ДИВОСВІТ

Слова та музика О. Суботіної

Помірю

Ти по-ди-вись, я-на кра-са! У рй-ку

впа-ли не бе-са. І вер-би по ко-лі-на у во-ді, ві-та-ють ра-нок со-на-ли руді. Про-ки-

1. Ти подивись, яка краса!
У річку впали небеса.
І верби по коліна у воді,
вітають ранок соняхи руді.

Приспів:

Прокидається Україна,
посміхається, мов дитина,
Сонце котиться золоте,
починається день,
Сонце котиться золоте,
починається день.

2. Який чудовий дивосвіт!
Кидає мак червоний цвіт,
Тополю бавить осокир,
І молоком туман стікає з гір.

Приспів.

3. Як терпко пахнуть полини!
То дух святої давнини
Шепоче казку про ліс,
І чується — скрипить чумацький віз.

Приспів.

Роман і Надія Федіні.
Веснянки

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Фантазія (від грец. — уява) — інструментальний одночастинний твір для оркестру, у якому музика розвивається вільно, часто схожий на варіації чи імпровізацію з домінуванням елементів фантастики у змісті.

1. Порівняйте ознаки жанру фантазії з іншими інструментальними жанрами.
2. Поміркуйте й поясніть, чому композитори використовують фантазійні жанри.
3. **Самостійний пошук.** Поцікавтеся, хто з відомих композиторів створював фантазії. Прослухайте ці твори.
4. Створіть живописну композицію-ілюстрацію до пісні О. Суботіної, у якій передайте її настрій.
5. **Мистецький проект «Літні фантазії»** (задання на канікули). Збирайте нові пісні, запам'ятовуйте їх для того, щоб у вересні провести конкурс на кращу пісню.

ПАНОРАМА МИСТЕЦТВ:

30

1

2

3

4

МАРИНА, ЕЛЕГІЯ, СОНАТА, ОРАТОРІЯ, ІНТЕР'ЄР, АВТОПОРТРЕТ

4

Поедняйте жанри у групи за видами мистецтв.

3

Які жанри найхарактерніші для мистецтва скульптури?

2

Визначте, які з картин поєднують ознаки різних жанрів. Назвіть, яких саме.

1

Назвіть основні жанри образотворчого мистецтва. Чи є серед них автопортрет?

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

1

КОНЦЕРТ, УВЕРТЮРА, ПРЕЛЮДІЯ, СИМФОНІЯ, ЕТЮД-КАРИКАТУРА

2

3

СОНАТА, СТИЛІЗАЦІЯ, ЕТЮД, НАТЮРМОРТ, ЕСКІЗ,
УВЕРТЮРА, АНСАМБЛЬ, МЕЛОДІЯ, РИТМ

4

Які поняття використовуються і в музичному,
і в образотворчому мистецтві?

4

Назвіть камерно-інструментальні та симфонічні твори
композиторів, зображених на портретах.

3

Які жанри належать до камерно-інструментальної музики,
а які — до симфонічної?

2

З якими музичними жанрами пов'язані образи картин?

1

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім'я учня	Навчальний рік	Стан підручника		Оцінка
			на початку року	в кінці року	
1					
2					
3					
4					
5					

Навчальне видання

МАСОЛ Людмила Михайлівна

МИСТЕЦТВО (інтегрований курс)

Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Розробка і виготовлення методичних малюнків Галини Кузьменко

У підручнику використано творчі роботи студентів Інституту мистецтва
Київського університету імені Бориса Грінченка, а також учнів:

СЗШ І–ІІІ ст. з поглибленим вивченням предметів
художньо-естетичного циклу № 302 м. Києва (вчитель *М. В. Лабілана*);
СЗШ І–ІІІ ст. з поглибленим вивченням української мови № 316 м. Києва (вчитель *Г. В. Корівко*);
Вашалівської гімназії Червоноармійського р-ну Житомирської обл. (вчитель *Л. В. Фесенко*);
Хмельницької ЗОШ І–ІІІ ст. № 24 (вчитель *В. В. Станюк*);
малюнки *С. Коночук*, фрагменти художніх робіт *О. Мась*;
світлина *Г. Бурдakov*, *С. Клименко*, *І. Красуцького*, *В. Соловйова*,
а також ілюстрації та світлини з мережі Інтернет: *І. Болжорського*, *Р. Библюка*, *Г. Плавського*,
Т. Валько, *Hans Jörg Michel*, *Л. Лейта*, *В. Содела*,
на обкладинці — фрагменти картин *С. Симіної* («Портрет Рахманинова»),
Фр. де Мура («Алегорія мистецтва»), зображення сюрреїстичної прикраси «завиного стилю»

Відповідальна за випуск *І. В. Луценко*

Редактор *І. В. Красуцька*

Художній редактор *А. М. Віксенко*

Технічний редактор *Л. І. Аленіна*

Коректор *С. В. Войтенко*

Формат 70х100 ¹/₁₆. Ум. друк. арк. 16,848. Обл.-вид. арк. 15,0.

Наклад 17 400 пр. Зам. №

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО «СВІТОЧ»

Свідцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції»

Серія ДК № 4339 від 13.06.2012 р.

Адреса видавництва: 03680, м. Київ, вул. О. Довженка, 3

www.switochpublish.com.ua

Віддруковано ТОВ «ПЕТ»

Св. ДК № 4526 від 18.04.2013 р. 61024, м. Харків, вул. Ольгинського, 17